

శ్రీకృష్ణపరంబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ స్వారాజ్య భగవద్గీతా

అథ అష్టాదశోఽధ్యాయః - మోక్షసన్న్యాస యోగః

పదునెనిమిదవ అధ్యాయము - మోక్షసన్న్యాస యోగము

అర్జున ఉవాచ - అర్జునుడడిగెను.

శ్లో॥ సన్న్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుమ్ ।

త్యాగస్య చ హృషీకేశ పృథక్కేశి నిషాదన ! ॥ 1

సన్న్యాసస్య, మహాబాహో, తత్త్వమ్, ఇచ్ఛామి, వేదితుమ్,
త్యాగస్య, చ, హృషీకేశ, పృథక్, కేశి నిషాదన.

టీ॥ మహాబాహో = కృష్ణ ! కేశినిషాదన = కృష్ణ! సన్న్యాసస్య =
సన్న్యాసముయొక్క, తత్త్వం = స్వరూపమును, త్యాగస్య = త్యాగముయొక్క,
తత్త్వం చ = స్వరూపమును, పృథక్ = వేరువేరుగా, వేదితుం =
తెలిసికొనుటకు, ఇచ్ఛామి = కోరుచున్నాను.

తా॥ కృష్ణ ! సన్న్యాసము యొక్కయు, త్యాగము యొక్కయు
స్వరూపమును వేరు వేరుగా తెలిసికొన కోరుచున్నాను.

శ్రీ భగవానువాచ - శ్రీకృష్ణుడు చెప్పెను.

శ్లో॥ కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః ।
సర్వకర్మ ఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః ॥ 2

కామ్యానామ్, కర్మణామ్, న్యాసమ్, సన్న్యాసమ్, కవయః, విదుః,
సర్వకర్మ ఫలత్యాగమ్, ప్రాహుః, త్యాగమ్, విచక్షణాః.

టీ॥ కవయః = జ్ఞానులు, కామ్యానాం = కామ్యములైన, కర్మణాం =
కర్మల యొక్క, న్యాసం = విడుచుట, సన్న్యాసం = సన్న్యాసమని, విదుః
= తెలిసికొని యున్నారు, విచక్షణాః = పండితులు, సర్వకర్మఫలత్యాగం =
సమస్తకర్మ ఫలమును విడుచుటయే, త్యాగం = త్యాగమని, ప్రాహుః =
చెప్పుదురు.

తా॥ జ్ఞానులు కామ్యకర్మల వదలుటయే సన్న్యాసమనియు, పండితులు
సమస్త కర్మల ఫలమును వదలుట త్యాగమనియు చెప్పుదురు.

వి॥ కోరికలతో చేయబడు యజ్ఞాదులన్నియు కామ్య కర్మలు. వీని
నన్నిటిని విడువుమనియు శంకరసురేశ్వరాచార్యాదులు విశదీకరించినారు.
కనుక జ్ఞానులు కామ్యకర్మల విడుచుటే సన్న్యాసమని చెప్పినారు.
సంకల్పములచే జీవస్మృష్టి యేర్పడును. జీవస్మృష్టియే బంధము, సంసారము,
సుఖదుఃఖ జనన మరణ హేతువు. ఈ జీవస్మృష్టిని విడుచుటే సన్న్యాసము.
అంతేకాని భార్యపిల్లలు గల సంసారమును విడుచుట సన్న్యాసముగాదు.
త్యజ్యతే త్యాగః, త్యజహానౌ, త్యజ్యతే = వదలుట, త్యాగము, విశేషేణ
చష్టేవిచక్షణః. చక్షిజ్ వ్యక్తాయాం వాచి, విశేషేణ = విశేషముగా, చష్టే =
పలుకువాడు, విచక్షణుడు = పండితుడు, సర్వకర్మలయొక్క ప్రమలను అంతః
కరణవృత్తి ధరించకుండ విడుచుటే త్యాగమని పండితులు చెప్పుదురు.

శ్లో॥ త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే కర్మ ప్రాహు ర్మనీషిణః ।

యజ్ఞ దాన తపః కర్మ న త్యాజ్యమితి చాపరే ॥ 3

త్యాజ్యమ్, దోషవత్, ఇతి, ఏకే, కర్మ, ప్రాహుః, మనీషిణః,
యజ్ఞ దాన తపః కర్మ, న, త్యాజ్యమ్, ఇతి, చ, అపరే.

టీ॥ ఏకే = కొందఱు, మనీషిణః = పండితులు, కర్మ = కర్మను,
దోషవత్ = దోషమువలెను, త్యాజ్యం + ఇతి = విడువదగినదని, అపరే =
మఱికొందఱు, యజ్ఞదానతపఃకర్మ = యజ్ఞదానతపోకర్మలను, న+త్యాజం
+ ఇతి + చ = విడువగూడదని, ప్రాహుః = చెప్పుదురు.

తా॥ కొందఱు పండితులు కర్మను, దోషము నెట్లు విడుచుచున్నామో
అట్లు విడువవలయునని, కొందఱు తపోయజ్ఞదానాదుల విడువకూడదనియు
చెప్పుచున్నారు.

వి॥ మనీషాఽస్యాస్తీతి మనీషీ, అస్య = ఇతినికి, మనీషా = బుద్ధి,
అస్తీ = కలదు, ఇతి, మనీషి, మనుతే మనీషా, మన అవబోధనే, మనుతే =
అన్నిటిని తెలిసికొనునది, మనీషా = బుద్ధి, మనస ఈషావత్
లాంగలదండవత్సం బంధాన్మనీషా, ఈష = ఏడికోల, మనసః =
మనసునకు, ఈషావత్ = లాంగల దండవత్ = ఏడికోలవలె, మడకకు
మేడితోక యనునది విడువకుండ నున్నట్లు, సంబంధాత్ = సంబంధము
కలిగియుండుటవలన, మనీషా = బుద్ధి, కొందఱు బుద్ధిమంతులు
దోషమును విడిచినట్లు కర్మకాండను విడువవలయునని చెప్పుదురు.
మఱికొందఱు జ్ఞానయజ్ఞ, జ్ఞానదాన బ్రహ్మనిష్ఠకు సంబంధించిన తపస్సులను
విడువకూడదని చెప్పుదురు.

శ్లో॥ నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ ।

త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః ॥ 4

నిశ్చయమ్, శృణు, మే, తత్ర, త్యాగే, భరతసత్తమ,
త్యాగః, హి, పురుషవ్యాఘ్రు, త్రివిధః, సంప్రకీర్తితః.

టీ॥ భరతసత్తమ = అర్జునా! తత్ర = ఆ విషయమునందు, మే = నా
యొక్క, నిశ్చయం = నిశ్చయమును, శృణు = వినుము, పురుషవ్యాఘ్రు =
పురుషశ్రేష్ఠా! త్యాగః = త్యాగము, త్రివిధః = మూడు విధములుగను,
సంప్రకీర్తితః + హి = చెప్పబడియున్నదిగదా !

తా॥ అర్జునా! ఆ విషయమున నా నిశ్చయమును వినుము, త్యాగము
మూడు విధములు.

శ్లో॥ యజ్ఞ దాన తపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్ ।

యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్ ॥ 5

యజ్ఞ దాన తపః కర్మ, న, త్యాజ్యమ్, కార్యమ్, ఏవ, తత్,
యజ్ఞః, దానమ్, తపః, చ, ఏవ, పావనాని, మనీషిణామ్.

టీ॥ యజ్ఞదానతపఃకర్మ = అంతర్యాగము, తపస్సు, జ్ఞానదానము, న
+ త్యాజ్యం = విడువతగదు, తత్ = అది, కార్యం + ఏవ = చేయతగినదే,
యజ్ఞః = అంతర్యాగము, దానం = జ్ఞానదానము, తపః + ఏవ + చ =
బ్రహ్మ విచార రూపమైన తపస్సు, మనీషిణాం = పండితులకు, పావనాని
= పవిత్రములైనవి.

తా॥ తపో యజ్ఞదానములు మానవుని పవిత్రుల చేయునవి కనుక
విడువకూడదు; చేయవలసినదే.

వి॥ అంతర్యాగము, ప్రపచనముచేతను, ఉపదేశముచేతను చేయు

జ్ఞానదానము, దేవుని తెలిసికొనుట యెట్లు? దేవునిలో లీనమగుట యెట్లు? అని తపించి పెద్దలతో తెలిసికొని, మనసును దేవునిలో లీనముజేయు తపస్సును విడువగూడదు. చేయవలసినదే, బుద్ధిమంతులకు ఇట్టి యజ్ఞదాన తపస్సులు పావనమైనవి.

శ్లో॥ ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సజ్గం త్యక్త్వా ఫలాని చ ।

కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మత ముత్తమమ్ ॥ 6

ఏతాని, అపి, తు, కర్మాణి, సంగమ్, త్యక్త్వా, ఫలాని, చ,
కర్తవ్యాని, ఇతి, మే, పార్థ, నిశ్చితమ్, మతమ్, ఉత్తమమ్.

టీ॥ పార్థ = అర్జునా ! ఏతాని = ఈ, కర్మాణి + అపి + తు = కర్మలనుకూడ, సంగం = అభిమానమును, త్యక్త్వా = విడిచి, కర్తవ్యాని + ఇతి = చేయ దగినవని, మే = నా యొక్క, నిశ్చితం = నిశ్చయింపబడిన, ఉత్తమం = ఉత్తమమైన, మతం = అభిప్రాయము.

తా॥ అర్జునా! ఈ తపోయజ్ఞములనుకూడ అభిమానమును విడచి చేయవలసిన దని నా నిశ్చయము.

వి॥ మేళకే సంగసంగమౌ, మిళనం మేళః, మేళ ఏవ మేళకః, మిళనం = కూడుట, మేళము, మేళఏవ = మేళమే, మేళకము = కూడుట, సక్తిస్సంగః, మిళసంగమే, షంజసంగే, గమ్యేగతౌ, సక్తిః = సంగము, సంగమము = కూటమి, అనాత్మతోగూడి యియ్యనాత్మయే తానని, యిదిచేయు కర్మల నేచేసినానని చైతన్యము భావించును. ఇదియే సంగము. ఇట్టి సంగమును వదలి జ్ఞానసంబంధమైన యజ్ఞదాన తపోకర్మల జేయవచ్చును అని నా నిశ్చయము, నా యుత్కృష్టమతముగూడ యిదే.

శ్లో॥ నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే ।

మోహోత్తస్య పరిత్యాగః తామసః పరికీర్తితః ॥ 7

నియతస్య, తు, సన్న్యాసః, కర్మణః, న, ఉపపద్యతే,
మోహాత్, తస్య, పరిత్యాగః, తామసః, పరికీర్తితః.

టీ॥ నియతస్య తు = నియమింపబడిన, కర్మణః = కర్మయొక్క, సన్న్యాసః = విడుచుట, న + ఉపపద్యతే = కలుగదు, మోహాత్ = మోహమువలన, తస్య = దానియొక్క, పరిత్యాగః = పరిత్యాగము, తామసః = తామసమని, పరికీర్తితః = చెప్పబడినది.

తా॥ నియమింపబడిన కర్మను విడువరాదు. అవివేకమువలన విడుచుట తామసము, సోఽహంభావమున బ్రహ్మనిష్ఠయందు నిలుచుటయే నియమిత కర్మ.

వి॥ శ్వాసపై, కుండలిని శక్తిపై, ప్రత్యగాత్మపై, బ్రహ్మముపై మనస్సు నియమించెడు కర్మయోగమును విడుచుట సరియైన పద్ధతికాదు. విపరీతజ్ఞానము చేత ఆ కర్మ యోగమును విడుచుట తామసమని చెప్పబడును. కర్మయోగమును విడిచితిమేని సంకల్పములచే ఏర్పడిన తోపికలే యావరణమై బ్రహ్మమును తెలియకుండజేసి అజ్ఞానమను చీకటిలో పడవేయును.

శ్లో॥ దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశ భయాత్ప్రజేత్ ।

స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్ ॥ 8

దుఃఖమ్, ఇతి, ఏవ, యత్, కర్మ, కాయక్లేశ భయాత్, త్యజేత్,
సః, కృత్వా, రాజసమ్, త్యాగమ్, న, ఏవ, త్యాగఫలమ్, లభేత్.

టీ॥ యః = ఎవడు, కాయక్లేశభయాత్ = శరీరాయాస భయమువలన, దుఃఖం + ఇతి + ఏవ = దుఃఖమని నిశ్చయించుకొనియే, యత్ = ఏ, కర్మ = కర్మను, త్యజేత్ = విడుచుచున్నాడో, సః = వాడు, రాజసం = రజోగుణ సంబంధమైన, త్యాగం = త్యాగమును, కృత్వా = చేసి, త్యాగఫలం = త్యాగఫలమును, న + లభేత్ + ఏవ = పొందనే పొందడు.

తా॥ శరీరాయాస భయమువలన కష్టమని నిశ్చయించి యే కర్మను విడుచునో, అట్లు విడిచినవాడు రజోగుణ సంబంధమైన త్యాగి యగుచున్నాడు. ఇతడు త్యాగఫలమును పొందనేలేదు.

వి॥ చీయతే అవయవై రితికాయః, చిజ్చయనే, అవయవైః = అవయవ ములచేత, చీయతే = కూర్చబడునది. ఇతి, కాయము. క్లేశనం క్లేశః, క్లిశూనిభాధనే, క్లేశనం = అలమటపడుట, క్లేశము, దుష్టాని ఖాని ఇంద్రియాణ్య త్రేతి దుఃఖం, అత్ర = దీనియందు, ఖాని = ఇంద్రియములు, దుష్టాని = దుష్టములగును, ఇతి, దుఃఖము, దుర్నిందితం ఖనతీతి దుఃఖం, ఖను అవధారణే, దుర్ + నిందితం = దుష్టముగా, ఖనతి = దుఃఖపెట్టునది, ఇతి, దుఃఖము. శరీరాయాసమువలన దుఃఖమనియే నిశ్చయించుకొని ఎవడు త్యాగియగునో, అతడు రాజస త్యాగి, ఇతడు త్యాగఫలము నొందడు.

శ్లో॥ కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతే॥ ౯

సంగం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగ సాత్త్వికో మతః ॥ 9

కార్యమ్, ఇతి, ఏవ, యత్, కర్మ, నియతమ్, క్రియతే, అర్జున,
సంగమ్, త్యక్త్వా, ఫలమ్, చ, ఏవ, సః, త్యాగః, సాత్త్వికః, మతః.

టీ॥ అర్జున = ఓ అర్జున ! నియతం = నియమింపబడిన, యత్ = ఏ కర్మము, కార్యం + ఇతి + ఏవ = చేయదగినదే అని, సంగం = అభిమానమును, ఫలం + ఏవ = ఫలమునుగూడ, త్యక్త్వా = విడిచి, క్రియతే = చేయబడు చున్నదో, సః = అట్టి, త్యాగః = త్యాగము, సాత్త్వికః = సత్త్వగుణ సంబంధమైనదని, మతః = నిశ్చయింపబడినది.

తా॥ బ్రహ్మనిష్ఠయందున్నపుడు శ్వాసపై నిగాయుంచి మౌనముతో నుండుటయే నియమింపబడిన కర్మ. ఈ నియమిత కర్మను, అభిమానమును, ఫలాభిలాషను వదలివేసినచో అట్టి త్యాగము సాత్త్విక త్యాగమని నా యభిప్రాయము.

వి॥ శ్వాస, కుండలినీ, ప్రత్యగాత్మ, బ్రహ్మములపై మనస్సును నియమించిన కర్మయోగము చేయదగినదే యని నిశ్చయించుకొని, అభిమానమును, ప్రమలయాకారముల సంతఃకరణవృత్తి ధరించుటను మాని శ్రద్ధగా కర్మయోగము చేయబడెనేని యప్పటి సంకల్ప ప్రవాహమును త్యజించుటే సాత్విక త్యాగము.

శ్లో॥ న ద్వేష్టుకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే ।

త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ చిన్నసంశయః ॥

10

న, ద్వేష్టి, అకుశలమ్, కర్మ, కుశలే, న, అనుషజ్జతే,
త్యాగీ, సత్త్వసమావిష్టః, మేధావీ, చిన్నసంశయః.

టీ॥ సత్త్వసమావిష్టః = సత్త్వగుణముతో లెస్సగా కూడుకొన్నవాడును, మేధావీ = బుద్ధిమంతుడును. చిన్నసంశయః = సంశయములు లేనివాడును అయిన, త్యాగీ = త్యాగి. అకుశలం = దుఃఖసహితమైన, కర్మ = కర్మను, న + ద్వేష్టి = ద్వేషింపడు, కుశలే = సుఖకరమైన కర్మమునందు, న + అనుషజ్జతే = ఆసక్తుడు కాడు.

తా॥ సత్త్వగుణముతో కూడుకొన్నవాడును, బుద్ధిమంతుడును, సంశయము లేనివాడును అయిన త్యాగి దుఃఖసహితమైన కర్మను ద్వేషింపడు. సుఖకరమైన కర్మపై ఆసక్తుడు కాడు.

వి॥ “సత్త్వాస్సంజాయతే జ్ఞానం ” సత్త్వగుణమువలన బ్రహ్మము జ్ఞేయమైనపుడు బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగును. ఇట్టి సత్త్వగుణముతో గూడిన బుద్ధిమంతుడు, మేధతే అనుభూతం సర్వమస్యామితి మేధా, మేధ్యసంగమే, అనుభూతం = అనుభవింపబడిన, సర్వం = అన్నియు, అస్యాం = దీనియందు, మేధతే = సంగతములై యుండును. ఇతి, మేధా, ఇట్టి మేధ కలవాడు మేధావి. ఎన్ని గ్రంథముల చదివినను, ఎంత శ్రవణము చేసినను సంశయములు నశింపవు. మనసు దేవునందు లీనమైనచో సంశయము

లన్నియు తొలగిపోవును. సంశయ రహితుడై జీవస్మృష్టిని వదలిన త్యాగి దుఃఖముల కలిగించు కర్మను ద్వేషింపడు. సుఖకరమైన కర్మపై యాసక్తుడు కాదు. ద్వంద్వరహిత కైవల్యము నందుండుటచే సుఖ దుఃఖరహిత బ్రహ్మానందమున మునిగి యుండును, గనుక సుఖ దుఃఖముల లెక్కింపడు.

శ్లో॥ న హి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్య శేషతః ।

యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీత్యభిధీయతే ॥ 11

న, హి, దేహభృతా, శక్యమ్, త్యక్తుమ్, కర్మాణి, అశేషతః,
యః, తు, కర్మఫలత్యాగీ, సః, త్యాగీ, ఇతి, అభిధీయతే.

టీ॥ దేహభృతా = దేహధారిచేత, అశేషతః = సమగ్రముగా, కర్మాణి = కర్మలను, త్యక్తుం = విడుచుటకు, న + శక్యం + హి = సాధ్యము కాదు గదా! యః + తు = ఎవడైతే, కర్మఫలత్యాగీ = కర్మఫలములను విడుచుచున్నాడో, సః = అతడు, త్యాగీ + ఇతి = త్యాగి అని, అభిధీయతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా॥ దేహధారులకు పూర్తిగా కర్మలను విడుచుట సాధ్యముగాదు. ఎవడైతే కర్మఫలములను విడుచుచున్నాడో, అతడే త్యాగి అని చెప్పబడును.

వి॥ దిహ్యతే అన్నరసేనేతి దేహః, దిహ ఉపచయే. అన్నరసేన = అన్నరసముచేత, దిహ్యతే = వృద్ధి పొందింప బడునది, ఇతి, దేహము. దేహ ధారికి సంపూర్తిగా కర్మల విడుచుట సాధ్యమేకాదు. ప్రమలే ఫలములు, ప్రమల జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనక, సంకల్పింపక జీవస్మృష్టిలో మునుగక యే మహాత్ముడుండునో యాతడే త్యాగి.

శ్లో॥ అనిష్టమిష్టం మిశ్రం చ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్ ।

భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య న తు సన్న్యాసినాం క్వచిత్ ॥ 12

అనిష్టమ్, ఇష్టమ్, మిశ్రమ్, చ, త్రివిధమ్, కర్మణః, ఫలమ్,
భవతి, అత్యాగినామ్, ప్రేత్య, న, తు, సన్న్యాసినామ్, క్వచిత్.

టీ॥ అనిష్టం = ఇష్టము కానిదియు, ఇష్టం = ఇష్టమైనదియు, మిశ్రం
= ఇష్టానిష్టమైనదియు, త్రివిధం = మూడు విధములుగా, కర్మణః =
కర్మయొక్క ఫలం = ఫలము, ప్రేత్య = మరణించిన, అత్యాగినాం = త్యాగులు
కానివారికి, భవతి = కలుగుచున్నది. సన్న్యాసినాం + తు = కర్మఫల
త్యాగులకైనను, క్వచిత్ = ఎప్పుడును, న + భవతి = కలుగదు.

తా॥ ఇష్టమై, అనిష్టమై, మిశ్రమమైయున్న మూడు విధములగు
కర్మఫలము మరణించినట్టి త్యాగము లేనివారికి కలుగుచున్నది.
సన్న్యాసులకు ఆ ఫలము ఎప్పటికిని కలుగదు.

వి॥ ఇట్టి త్యాగము లేనివారికి ఇష్టానిష్ట మిశ్రకర్మల ప్రమల స్మృతి
కలుగును. పుణ్యపాప మిశ్రకర్మలు త్రివిధకర్మలు. ఈ స్మృతులును,
సంస్కారముల నెవడు తుడిచివేయునో, బ్రహ్మానంద రసామృతమగ్నతచే
సంకల్ప నిర్మిత జీవస్మృతి నెవడు త్యజించునో యాతనికి త్రివిధ కర్మలచే
ననుభవించిన సంస్కారస్మృతులు కలుగనే కలుగవు. అట్టి మహాత్ముడు
జీవన్ముక్తుడని గ్రహించగలరు. మరణించిన పిమ్మట కూడ ఈ కర్మలు
జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమైనందున ఈ కర్మఫలము లీ త్యాగికి అంటవు.

శ్లో॥ పంచైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే ।

సాంఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్ ॥ 13

పంచ, ఏతాని, మహాబాహో, కారణాని, నిబోధ, మే,
సాంఖ్యే, కృత అంతే, ప్రోక్తాని, సిద్ధయే, సర్వకర్మణామ్.

టీ॥ మహాబాహో = అర్జునా! సర్వకర్మణాం = సమస్తకర్మలయొక్క,
సిద్ధయే = సిద్ధి కొఱకు, కృతాంతే = సిద్ధాంతమైన, సాంఖ్యే =

సాంఖ్యమునందు, ప్రోక్తాని = చెప్పబడిన, ఏతాని = ఈ, పంచ = ఐదైన, కారణాని = కారణములను, మే = నావలన, నిబోధ = తెలిసికొనుము.

తా॥ అర్జునా ! సర్వకర్మల సిద్ధికొఱకు సిద్ధాంతమైన సాంఖ్యమునందు చెప్పబడిన యియ్యైదు కారణములను నావలన తెలిసికొనుము.

వి॥ ఇంద్రియ గోళకాంతఃకరణ చిదాభాసాదులచే చేయబడు సమస్త క్రియలయొక్క సిద్ధి కొఱకు సిద్ధాంతమైన సాంఖ్యమునందు చెప్పబడిన నీయైదు కారణములను నావలన తెలిసికొనుము. వేదాంతాంశములన్నియు నీయైదింటియందే యిమిడి యున్నవి. ఈ యైదింటిని విశదముగా తెలిసికొన్నచో వేదాంతమంతయు ఈ యైదింటి స్థానములందే యుండును.

శ్లో॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ ।

వివిధాశ్చ పృథక్ చేష్టా దైవం చై వాత్ర పంచమమ్॥ 14

అధిష్ఠానమ్, తథా, కర్తా, కరణమ్, చ, పృథక్ విధమ్,
వివిధాః, చ, పృథక్, చేష్టాః, దైవమ్, చ, ఏవ, అత్ర, పంచమమ్.

టీ॥ అధిష్ఠానం = బ్రహ్మము, తథా = అట్లే, కర్తా = శబలబ్రహ్మము, పృథక్ + విధం = భిన్నభిన్నమైనరీతుల గలిగించు, కరణం = సాధనమైన అవ్యక్తతత్త్వము, వివిధా చ = నానా విధములైన, పృథక్ = భిన్నభిన్నమయిన, చేష్టా = క్రియలగలిగించు సమష్టి సూక్ష్మశరీరము, అత్ర = ఇచ్చట, దైవం + చ + ఏవ = అదృష్టమే, పంచమం = ఐదవ కారణము.

తా॥ అధిష్ఠానం శ్రేణి అధిష్ఠానం, ష్టాగతి నివృత్తై, అత్ర = దీనియందు, అధిష్ఠాంతి = ఉన్నవి, ఇతి = కనుక, అధిష్ఠానం = అధిష్ఠానము, సర్వమును బ్రహ్మమునందే యున్నవి. బ్రహ్మమునకును, ప్రత్యగాత్మకును భేదములేదు, కనుక ప్రత్యగాత్మ స్థానమగు కైవల్యస్థానమే అధిష్ఠానమునకు స్థానము. కర్తయనగా చేయువాడు, మాయతోగూడుకొన్న యీశ్వరుడే సర్వము

చేయువాడు, కనుక యీశ్వరుడే కర్త. ఈశ్వర స్థానమగు మహాకారణమునే కర్తకు స్థానముగా చెప్పవలయును. భిన్న భిన్న విధములజేయు సాధనము అవ్యక్త తత్త్వము. సమష్ట్యజ్ఞానమే అవ్యక్తతత్త్వము. కారణశరీరమే అజ్ఞానమైనందున కారణస్థానమున అవ్యక్తతత్త్వమును చెప్పవలయును. నానా విధములైన, భిన్నభిన్నములైన క్రియల కలిగించునది సమష్టి సూక్ష్మ శరీరమగు మహదహంకారతత్త్వము. సూక్ష్మ శరీరస్థానమగు ఆకాశ స్థానమున మహదహంకార తత్త్వమును చెప్పవలయును. నిర్మలాంతః కరణము బుద్ధి. మలినాంతఃకరణము మనస్సు, అట్లే సమష్టి బుద్ధి, మహత్తత్త్వము, సమష్టి మనస్సు అహంకార తత్త్వము, ఒకే అంతఃకరణమెట్లు మనోబుద్ధులయ్యెనో అట్లే సమష్ట్యాంతఃకరణ మొకటే మహదహంకార తత్త్వములయ్యెను . దైవమనగా అదృష్టము. జీవునకెట్టి అదృష్టమున్నదో అట్టి స్థూలశరీరమేర్పడును. అట్లే యీశ్వరునకును సమష్టి స్థూల శరీరమేర్పడుచున్నది. అదృష్టముకొలది యేర్పడుచున్నట్టియు, అదృష్ట స్వరూపియైనట్టియు స్థూలశరీరమును, ఆపోస్థానమున చెప్పవలయును. ఇట్లు అధిష్ఠానమును కైవల్యమునందును, కర్తను మహాకారణమునందును, అవ్యక్తమును కారణమునందును, మహదహంకారతత్త్వమును సూక్ష్మము నందును, అదృష్టమును స్థూలమునందును చెప్పవలయును. సకల కర్మల యొక్క సిద్ధికిని యీ యైదే కారణములని బాగుగా తెలిసికొనుము.

వి॥ అధి తిష్ఠంత్యత్రేతి అధిష్ఠానం. ష్టాగతినివృత్తైః, అత్ర = దీనియందు, అధి = పూర్వానంతరాది కృత్యాధిక్యములందు, తిష్ఠంతి = జీవేశసృష్టి యుండును. గనుక, అధిష్ఠానము, అనుగ్రహకర్త సదాశివస్వరూప కైవల్యము నందన్నియు సూక్ష్మముగా నుండుటచే సదాశివ బ్రహ్మమే యధిష్ఠానము. ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మకంటె అభిన్నమైన బ్రహ్మమునకీ కైవల్యమే స్థానమగుటచే ఇట్టి బ్రహ్మమే అధిష్ఠానము. మాయ యున్నచో శుద్ధబ్రహ్మమే శబల బ్రహ్మమగును. మాయ లేనిచో శబలమే శుద్ధ బ్రహ్మమగును. శబలబ్రహ్మమే

సృష్టి స్థితిలయకర్త, శుద్ధబ్రహ్మమకర్త, చిదాభాసేశ్వర శబల బ్రహ్మముల స్థానము మహాకారణము. శబల బ్రహ్మమే కర్త. క్రియతే అనేనేతి కరణం. దుకృజ్జీకరణే, అనేన = దీనిచేత, క్రియతే = చేయబడును. ఇతి, కరణము, ఒకే విషయమును గ్రహించునది కరణము. ఒకే కరణముచే గ్రహింపబడునది విషయము. శ్రోత్రేంద్రియ కరణమునకు శబ్దము విషయము. శబ్ద విషయమునకు శ్రోత్రేంద్రియము కరణము. ఇట్లే పంచవిషయములకు పంచేంద్రియములే కరణము. పంచేంద్రియములకు పంచవిషయములు విషయములు, వాచ్యకరణమునకు వాచ్యార్థము విషయము. వాచ్యార్థ విషయమునకు వాచ్యము కరణము. భ్రాంతి జ్ఞానమునకు మిథ్యావస్తువు విషయము. మిథ్యావస్తువునకు భ్రాంతిజ్ఞానము కరణము. అంతర్ముఖవృత్తి కరణమునకు ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మము విషయము. ప్రత్యగ్విషయమున కంతర్ముఖవృత్తి కరణము. “పృథగ్విజ్ఞానంతరేణై హిరు జ్ఞానాచ వర్జనే” అమరము. పృథక్, వినా. అంతరేణ, ఋతే, హిరుక్, నానా, చ, ఇవన్నియు వర్జనమునందు వర్తించును. వర్జనము = పాయుట, పృథగ్విదం = ప్రత్యగభిన్న పరమాత్మ బ్రహ్మమునకంటె వేఱుగాలేని జీవులను బ్రహ్మమును విడిచినదిగా, వేఱువేఱుగా నున్నట్లు భ్రమింపచేయు, కరణం = కరణమైన భ్రాంతిజ్ఞాన మనెడు అవిద్యా రుద్రావ్యక్త తత్త్వములే కరణము. అవిద్యకును రుద్రునకును అవ్యక్త తత్త్వమునకు స్థానము అగ్నిస్థానము, ఒకే సూక్ష్మశరీరమే ఒక్కొక్క గోళకము ద్వారా ఒక్కొక్క విధమైన భిన్న భిన్న రీతులుగల చేష్టలచేయును. కనుక నానావిధములై భిన్న భిన్నములైన చేష్టలుగల సూక్ష్మ శరీరమున మనోబుద్ధులుగలవు మనస్సు, బ్రహ్మ, అహంకార తత్త్వమొక రాసి. బుద్ధి, విష్ణువు, మహత్తత్త్వమొకరాసి. ఇట్లహంకారతత్త్వ మహత్తత్త్వములుగల వృష్టి సమష్టి సూక్ష్మ శరీరము వివిధాచ పృథక్చేష్టలుగలది, ఇట్టి సూక్ష్మ శరీరమున కాకాశస్థానము. దేవః పరమేశ్వరః తత్రభవందైవం, దేవః = పరమేశ్వరుడు, తత్ర = అతనియందు,

భవం = పుట్టినది, దైవము = పూర్వజన్మార్జితమైన శుభాశుభకర్మ, “అంగుళ్ళగ్రే దైవం తీర్థం” అంగుళి + అగ్రే = వ్రేళ్ళకొనయందు, దైవం = దేవసంబంధమైన, తీర్థం = తీర్థముందును. తీర్థంతే పాపమనేనేతితీర్థం, త్యాతరణప్లవనయోః, అనేన = దీనిచే, పాపం = పాపము, తీర్థంతే = తరింపఁబడును. ఇతి = కనుక, తీర్థము, దేవానామిదం దైవం, దేవానాం = దేవతలకు, ఇదం = సంబంధమైనది, దైవం = దేవతల సంబంధతీర్థము, దైవము = అదృష్టము = పూర్వజన్మార్జిత శుభాశుభములే అదృష్టము. శుభాశుభకర్మల ఫలితమే స్థూలశరీరము. ఇట్టి స్థూల శరీర స్థాన మాపోస్థానము. ఇట్లు అధిష్ఠాన కర్తకరణ పృథక్పృథక్ దృష్టములు, కైవల్య, మహాకారణ, కారణ, సూక్ష్మ, స్థూలములందు జెప్పవలయును. ఇవి యైదును బ్రహ్మాండమున నున్నవి. బ్రహ్మ విచారమునకుగాని, లౌకిక విచారమునకుగాని యీ పంచ స్థానములే ముఖ్యములు. ఇవే శమంత పంచకమను ఐదు మడుగులు. సకల కర్మల సిద్ధికి నీ యైదే కారణములని బాగుగా నెఱుగుము,

శ్లో॥ శరీర వాఙ్మనోభిర్యత్ కర్మ ప్రారభతే నరః ।

న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తస్య హేతవః ॥ 15

శరీర వాక్ మనోభిః, యత్, కర్మ, ప్రారభతే, నరః,

న్యాయ్యమ్, వా, విపరీతమ్, వా, పంచ, ఏతే, తస్య, హేతవః.

టీ॥ న్యాయ్యంవా = న్యాయసమ్మతమైన బ్రహ్మ విచారమునకుగాని, విపరీతంవా = వ్యత్యస్తమైన ప్రాపంచిక విచారమునకుగాని, నరః = నరుడు, శరీర వాఙ్మనోభిః = శరీరము, వాక్కు, మనస్సు ఈ మూడింటిచేత, యత్ = ఏ, కర్మ = కర్మను, ప్రారభతే = ప్రారంభించుచున్నాడో, తస్య = ఆ కర్మమునకు, ఏతే = ఈ, పంచ = ఐదును, హేతవః = కారణములు.

తా॥ సత్యమైన బ్రహ్మవిచారమునకైనను, విపరీతమైన లౌకిక విచారమునకైనను, స్థూల శరీరముచేతను, వాక్కుచేతను, మనస్సుచేతను, నరుడేకర్మను ప్రారంభించునో ఆ కర్మకైనను “అధిష్ఠానము, కర్తా, పృథగ్విధకారణము, వివిధాచ పృథక్చేష్టా, దైవం” అనబడు ఈ ఐదే కారణములు.

వి॥ న్యాయసమ్మతమైన బ్రహ్మ విచారమునకుగాని, నియత మీయతే న్యాయః, నియతం = నియతముగా, ఈయతే = పొందబడునది, న్యాయము, ఇథ్ గతౌ, న్యాయాదనపేతం న్యాయం, న్యాయాత్ = న్యాయమువలన, అనపేతం = పాయనిది న్యాయము, విపరీతమైన లౌకిక విచారమునకుగాని నరుడు తన శరీర వాఙ్మనసులచే ఏ కర్మను ప్రారంభించినను ఆ కర్మకు ఈ అధిష్ఠాన, కర్త, పృథగ్విధకరణ, వివిధాచ పృథక్చేష్ట, దైవములగు ఈ యైదే కారణములు. సర్వవిచారమునకు ఈ యైదే కారణములు కనుక వీని యైదు స్థానములందే సమస్త గీతోపనిషద్బ్రహ్మ సూత్రములలోని యంశములన్నిటిని చెప్పవలయును.

శ్లో॥ తత్రైవం సతి కర్తారం ఆత్మానం కేవలం తు యః ।

పశ్య త్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః ॥ 16

తత్ర, ఏవమ్, సతి, కర్తారమ్, ఆత్మానమ్, కేవలమ్, తు, యః, పశ్యతి, అకృతబుద్ధిత్వాత్, న, సః, పశ్యతి, దుర్మతిః.

టీ॥ తత్ర = ఆ విషయమునందు, ఏవం సతి = ఇట్లుండగా, కేవలం = కేవలము, ఆత్మానం = తననే, కర్తారం = కర్తగాను, అకృతబుద్ధిత్వాత్ = సంస్కరింపబడని బుద్ధిగలవాడగుటవలన, యః = ఎవడు, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో, సః = ఆ, దుర్మతిః = దుర్బుద్ధిగలవాడు, న + పశ్యతి = తెలిసి కొనలేడు.

తా॥ సాంఖ్య సిద్ధాంతమున ఇట్లుండగా తెలియక గురుబోధచే సంస్కరింప బడని బుద్ధిగల యవివేకి తానే కర్తనని తలంచుచున్నాడు. ఇట్టివాడెన్నటికిని సత్యమును గ్రహింపజాలడు.

వి॥ సాంఖ్య సిద్ధాంతమున ఈ యైదింటిని కారణములని చెప్పియున్నారు గదా! సద్గురు బోధను విని శాస్త్రములలోని బోధలను సంస్కరించుకొనవలయును. భూమధ్యనాసికాగ్ర బ్రహ్మరంధ్ర హృదయ కమలములను మూలాధారాది చక్రవిచారమును స్థూల సూక్ష్మకారణ మహాకారణ కైవల్యాది స్థానవిచారములను శాస్త్ర రీతిగా చదివి నేర్చుకొనినవారికిని, సద్గురువులచే సంస్కరింపబడిన వారికిని చాల భేదములున్నవి. ఇట్లే ప్రతి యంశమునందును శాస్త్రబోధకును, గురు బోధకును తేడాలున్నవి. గురుబోధచే శ్రుతి యుక్తుల ద్వారమున అనుభవించిన సంపూర్ణ సంస్కారుల బోధకును, శాస్త్రముల చదివి సంపాదించుకొనిన విద్వాంసుల బోధకును చాలా తేడాలున్నవి.

ఇట్లయిదును కారణములని యుండగా గురుబోధచే సంస్కరింపబడని యవివేకులు తమనే కర్తగా భావింతురు. ఇట్టి దుర్మతులు యధార్థము నెఱుగలేరు.

శ్లో॥ యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే ।

హత్వాఽపి స ఇమాన్ లోకాన్ న హన్తి న నిబధ్యతే ॥ 17

యస్య, న, అహం కృతః, భావః, బుద్ధిః, యస్య, న, లిప్యతే,
హత్వా, అపి, సః, ఇమాన్, లోకాన్, న, హన్తి, న, నిబధ్యతే.

టీ॥ యస్య = ఎవనికి, అహంకృతః = నేనే కర్తననెడు, భావః = భావము, న = లేదో, యస్య = ఎవనియొక్క, బుద్ధిః = బుద్ధి, నలిప్యతే = విషయము లందంటకున్నదో, సః = అతడు, ఇమాన్ = ఈ, లోకాన్ =

ప్రాణులను, హత్వా + అపి = చంపియును, న+హంతి = చంపినవాడు కాడు, ననిబధ్యతే = బంధింపబడడు.

తా॥ ఎవనికి అహంకార భావములేదో, ఎవని బుద్ధి ప్రాపంచిక విషయము లందు మునుగలేదో అతడు ఈ లోకములను చంపినను చంపనివాడే, కనుక బంధింపబడడు.

వి॥ నేనే కర్తననెడు అహంకారభావ మెవనికి లేదో, ఎవనిబుద్ధి పంచ విషయముల నంటకున్నదో, బాహ్య విషయముల నంటక, అంతర్ముఖవృత్తి విషయమగు బ్రహ్మమునకు సంబంధించి యతుకుకొనునో, మనసిహత్ మనోహతః, మనసి = మనసునందుత్సాహము, హతః = చెడినవాడు మనోహతుడు. నిశ్చేష్టత్వేన హతసదృశతయా హతః, నిశ్చేష్టత్వేన = నిశ్చేష్టుడౌటవలన, హతసదృశతయా = చచ్చినవానితో సమానముగా ఉండువాడుగనుక, హతః = హతుడు, హతుడనగా చెడినవాడును, శవసదృశుడును అగుటచే, “లోకములను చంపియును చంపినవాడు కాడు” అనెడు గీతావాక్యమును, దేహములను నిశ్చేష్టముగా నొనరించుకొన్నను చెడగొట్టుకొన్నవాడు కాదు అని అర్థముగా గ్రహింపవలయును. లోకములు = దృశ్యములగు స్థూల సూక్ష్మ కారణ మహాకారణములు.

శ్లో॥ జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా ।

కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః ॥

18

జ్ఞానమ్, జ్ఞేయమ్, పరిజ్ఞాతా, త్రివిధా, కర్మచోదనా,
కరణమ్, కర్మ, కర్తా, ఇతి, త్రివిధః, కర్మసంగ్రహః.

టీ॥ కర్మచోదనా = కర్మను త్రోలునట్టిది, జ్ఞానం = జ్ఞానము, జ్ఞేయం = తెలియదగినది. పరిజ్ఞాతా = తెలిసికొనువాడు, ఇతి = అని, త్రివిధా = మూడు విధములు. కర్మసంగ్రహః = కర్మలెన్నగా గ్రహించుట, కరణం = సాధనము, కర్మ = కర్మ, కర్తా = చేయువాడు, ఇతి = అని, త్రివిధః = మూడు విధములు.

తా॥ కర్మను నడిపించునట్టిది కూడ జ్ఞానము, జ్ఞేయము, జ్ఞాత అని మూడు విధములు, కర్మను సంపాదించుటయుకూడ కర్మ, కరణము, కర్తా యని మూడు విధములు.

వి॥ చోదయతి ప్రేరయతి ప్రచోదనీ చుదప్రేరణే, చోదయతి = ప్రేరయతి = ప్రేరేపించునది, ప్రచోదని, కర్మచోదనా = కర్మల జేయుటకు ప్రేరేపించునట్టివి, జ్ఞాన జ్ఞేయ పరిజ్ఞాతలని మూడు విధములు. జ్ఞానము = తెలిసికొను తెలివి, జ్ఞేయము = తెలివితో తెలిసికొనదగిన విషయము, పరిజ్ఞాత = తెలివిని కరణముగా గ్రహించి తెలిసికొను కర్త. సంక్షేపేణ గృహ్యతేఽర్థోఽనేనేతి సంగ్రహః, గ్రహ ఉపాదానే, అనేన = దీనిచేత, అర్థః = విషయము, సంక్షేపేణ = సంక్షేపముగా, గృహ్యతే = గ్రహింపబడును, ఇతి = కనుక, సంగ్రహము, కర్మ విస్తారమునకు జ్ఞాతృ జ్ఞాన జ్ఞేయములు ప్రేరేపించును. ఇట్లే కర్మ సంగ్రహమునకు కరణము, కర్మ, కర్తాయని మూడు విధములు. కరణము = పనిముట్టు, సాధనము, కర్మ = పని, కర్త = పనిచేయువాడు, సోఽహంభావము కరణము. శ్రద్ధగా నిగాయుంచుట కర్మ. నిగాయుంచి యనాత్మను సంగ్రహ పఱచుచు పోయి పోయి బ్రహ్మమును మాత్రమే మిగులునట్లు చేయు శుద్ధజీవుడు కర్త.

శ్లో॥ జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ త్రిదైవ గుణభేదతః ।

ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావచ్ఛృణు తాన్యపి ॥ 19

జ్ఞానమ్, కర్మ, చ, కర్తా, చ, త్రిధా, ఏవ, గుణభేదతః,

ప్రోచ్యతే, గుణసంఖ్యానే, యథావత్, శృణు, తాని, అపి.

టీ॥ గుణసంఖ్యానే = సాంఖ్యశాస్త్రమునందు గుణవిషయమును, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, కర్మ = కర్మయును, కర్తా + చ = కర్తయును, గుణభేదతః

మోక్షసన్న్యాస యోగము - 18వ అధ్యాయము _____ 719
 = గుణభేదములవలన, త్రిధా + ఏవ = మూడు విధములుగానే, ప్రోచ్యతే
 = చెప్పబడు చున్నది, తాని + అపి = వానిని కూడ, యథావత్ =
 యథార్థముగా, శృణు = వినుము.

తా॥ సాంఖ్య శాస్త్రమునందు జ్ఞానమును, కర్మయును, కర్తయును
 గుణభేదములనుబట్టి మూడు విధములు. వానిని యథార్థముగా వినుము.

వి॥ సాంఖ్య శాస్త్రమునందు జ్ఞానమును, కర్మ, కర్త యీ మూడును
 గుణ భేదములను బట్టి యొక్కొక్కటి మూడు విధములు.

శ్లో॥ సర్వభూతేషు యేనైకం భావ మవ్యయ మీక్షతే ।

అవిభక్తం విభక్తేషు తద్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్ ॥ 20

సర్వభూతేషు, యేన, ఏకమ్, భావమ్, అవ్యయమ్, ఈక్షతే,
 అవిభక్తమ్, విభక్తేషు, తత్, జ్ఞానమ్, విద్ధి, సాత్త్వికమ్.

టీ॥ విభక్తేషు = విభజింపబడిన, సర్వభూతేషు = సమస్త
 ప్రాణులందును, అవిభక్తం = విభజింపబడని, అవ్యయం =
 నాశరహితమయిన, ఏకం = ఏక మయిన, భావం = ఉనికి, యేన = ఏ,
 జ్ఞానేన = జ్ఞానముచేత, ఈక్షతే = చూచుచున్నాడో, తత్ = ఆ, జ్ఞానం =
 జ్ఞానము, సాత్త్వికం = సాత్త్వికమని, విద్ధి = తెలిసికొనుము.

తా॥ విభాగింపబడిన సకల ప్రాణులలోకూడ విభజింపబడక, నాశన
 రహితమై ఏకమైయున్న యునికిని ఏ జ్ఞానముచే చూచుచున్నాడో, ఆ జ్ఞానము
 సాత్త్విక జ్ఞానము. సకల ప్రాణులలోను విభజింపబడక బ్రహ్మము
 ఏకమైయున్నది.

వి॥ సర్వప్రాణులందును స్థూల సూక్ష్మ కారణ మహాకారణములును,
 జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తి తురీయములును, విశ్వతైజస ప్రాజ్ఞ కూటస్తులును
 నొక దాని కొకటి విభజింపబడినవి. శబ్దస్పర్శరూప రసగంధములను

గ్రహించు శ్రోత్రత్వక్తుర్జ్జిహ్వో ప్రాణములును భిన్నభిన్నముగా నున్నవి. అవస్థలును, విషయములును భిన్నభిన్నముగా నుండినను, ఇయ్యవస్థలను, విషయములను తెలిసికొను చైతన్య సదానంద బ్రహ్మమొక్కటే ఏకమై, అవిభక్తమై, అవ్యయమైయుండు చైతన్య బ్రహ్మమొక్కటే. ఇట్లు ఏకత్వముగా నున్న బ్రహ్మమును చూచు జ్ఞానము సాత్వికమని గ్రహింపవలయును.

శ్లో॥ పృథక్త్వేన తు యద్జ్ఞానం నానాభావాన్ పృథగ్విధాన్ ।

వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తద్జ్ఞానం విద్ధి రాజసం ॥ 21

పృథక్త్వేన, తు, యత్, జ్ఞానమ్, నానా భావాన్, పృథగ్విధాన్,
వేత్తి, సర్వేషు, భూతేషు, తత్, జ్ఞానమ్, విద్ధి, రాజసమ్.

టీ॥ సర్వేషు భూతేషు = సర్వప్రాణులందును, పృథగ్విధాన్ = వేర్వేరు విధములను, నానా భావాన్ = అనేక అభిప్రాయములను, యత్ = ఏ, జ్ఞానం = జ్ఞానము, పృథక్త్వేనతు = భిన్నత్వముచేత, వేత్తి = తెలిసికొను చున్నదో, తత్ = ఆ జ్ఞానము, రాజసం = రాజసమని, విద్ధి = తెలిసికొనుము.

తా॥ సర్వప్రాణులందున్న పరమాత్మను గ్రహింపక, స్థూలసూక్ష్మ శరీరములను గ్రహించి ఆ స్థూలశరీరముల భిన్నభిన్నమైన ఆకారములను, సూక్ష్మ శరీరముల నానా విధములైన అభిప్రాయములను, ఏ జ్ఞానము భిన్నభిన్నముగా తెలిసికొనుచున్నదో ఆ జ్ఞానము రాజసజ్ఞానము. ఈ జ్ఞానము బ్రహ్మము నెఱుగనేలేదు.

వి॥ రజోగుణసంబంధ జ్ఞానముగలవారిచే ఏకత్వమైన దేవుడెఱుగ బడడు. ప్రాణుల స్థూలశరీరములు భిన్నభిన్నము లనియు, లింగశరీరముల యభిప్రాయములును, ప్రవర్తనలును, నానా విధములుగ నున్నవనియు గ్రహింపబడును. అట్లే దేహోపస్థభావములు జ్ఞేయమగు చుండగా అట్టి జ్ఞానములే యగుచుండును. ఇట్టి భిన్నత్వజ్ఞానము రాజసము.

శ్లో॥ యత్తు కృత్స్నవ దేకస్మిన్ కార్యే సక్త మహైతుకం ।

అతత్త్వార్థవదల్పం చ తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥ 22

యత్, తు, కృత్స్నవత్, ఏకస్మిన్, కార్యే, సక్తమ్, అహైతుకమ్,
అతత్త్వార్థవత్, అల్పమ్, చ, తత్, తామసమ్, ఉదాహృతమ్.

టీ॥ యత్ + తు = ఏ జ్ఞానమైతే, ఏకస్మిన్ = ఒకటైన, కార్యే = కార్యమునందు, కృత్స్నవత్ = సమస్తమున్నట్లు, సక్తం = ఆసక్తమైనదియు, అహైతుకం = కారణము లేనిదియు, అతత్త్వార్థవత్ = యధార్థముగానిదియు, అల్పంచ = స్వల్పమైనదియునై యున్నదో, తత్ = ఆ జ్ఞానము, తామసం = తామస జ్ఞానమని, ఉదాహృతం = చెప్పబడియున్నది.

తా॥ ఒక్క కార్యమును తెలిసికొన్నంత మాత్రమున సర్వమును తెలిసి కొన్నట్లు తలంచునదియు, కారణము లేనిదియు, యధార్థముగానిదియు, అల్పమైనదియును అయిన జ్ఞానము తామస జ్ఞానము.

వి॥ ఒక్క దేవున్ని యధార్థముగా సంతర్ముఖవృత్తితో నెఱిగినచో సర్వజ్ఞత్వము వచ్చునని యుపనిషత్తు లందున్నది. ఇట్లుండగా నేదేని యొక కార్యమును సంపూర్తిగా నెఱిగినంతమాత్రమున, ఆ కార్యమునందే సమస్తమునున్నదనియు, నేను సర్వజ్ఞుడనియు తామస జ్ఞాని యభిమానించును, యాతని మనస్సు విషయాసక్తము. అతని జ్ఞానమునకు కారణములేదు. యధార్థము గాదు, మిథ్య, స్వల్పజ్ఞానము, ఇట్టిది తామస జ్ఞానము.

శ్లో॥ నియతం సంగరహితం అరాగద్వేషతః కృతమ్ ।

అఫలప్రేప్సూనా కర్మ యత్తత్ సాత్త్విక ముచ్యతే ॥ 23

నియతమ్, సంగరహితమ్, అరాగద్వేషతః, కృతమ్,
అఫలప్రేప్సూనా, కర్మ, యత్, తత్, సాత్త్వికమ్, ఉచ్యతే.

టీ॥ యత్ = ఏ, కర్మ = కర్మము, సంగరహితం = దురభిమానము లేనిది యును, నియతం = నియమింపబడినదియును, అరాగద్వేషతః = రాగద్వేషములు లేకుండుటవలన, అఫలప్రేప్సూనా = ఫలాపేక్ష లేనివానిచేత, కృతం = చేయబడినదో, తత్ = ఆ కర్మ, సాత్త్వికం = సాత్త్వికమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా॥ దురభిమానము లేకను, నియమింపబడి, రాగద్వేషములు లేనందున ఫలేచ్ఛలేనిదై చేయబడు కర్మ సాత్త్విక కర్మ.

వి॥ నేనను నభిమానయుక్తాహంకారుడే లేడనియు, ఉండునది ప్రత్యగాత్మయే యనియు, ఆ ప్రత్యగభిన్న పరమాత్మ బ్రహ్మమే నేననియు భావము కలిగినట్టిదియు, శ్వాస కుండలినీ ప్రత్యగ్ బ్రహ్మములలో నెద్దానిపైనను నియమింపబడిన మనస్సు కలిగినదియు, సర్వము బ్రహ్మ మనెడు పరమశాంతి నిధిత్వమున నెట్టి యనాత్మయందును ప్రేమలేనందున రాగరహితత్వము కలిగినట్టిదియు, సర్వమునకంటె భయంకరమగు మృత్యువెప్పటికైనను తప్పదని గుర్తించినందునను, నింతకంటె కీడు నొనరించునది లేదని భావించినందునను, ఎట్టి వ్యక్తి పైనను ద్వేషభావము సహజముగా నశించునట్టిదియు, సంకల్పనిర్మిత జీవన్ముక్తియే బంధహేతు వనియు, జనన మరణ హేతు సంసారమనియు గుర్తించినందున ప్రమలననుకొను నభిలాష రహితమైనట్టిదియు ఏ కర్మగలదో, బ్రహ్మను సంధానానుకూలమైన ఆ కర్మ సాత్త్వికము,

శ్లో॥ యత్తు కామేష్టునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః ।

క్రియతే బహుళాయాసం తద్రాజస ముదాహృతమ్ ॥ 24

యత్, తు, కామేష్టునా, కర్మ, సాహంకారేణ, వా, పునః,

క్రియతే, బహుళ ఆయాసమ్, తత్, రాజసమ్, ఉదాహృతమ్.

టీ॥ యత్ = ఏ, కర్మ + తు = కర్మయైతే, కామేష్టునా + వా =

కోరికగల వానిచేతగాని, సాహంకారేణ + పునః = అహంకారముగల వానిచేతగాని, బహుళాయాసం = విశేషాయాసముతో, క్రియతే = చేయబడుచున్నదో, తత్ = ఆ కర్మము, రాజసం = రాజసమని, ఉదాహృతం = చెప్పబడినది.

తా|| కోరికలును, అహంకారమును, ఆయాసమును కలవారై చేయుకర్మ రాజస కర్మ.

వి|| బ్రహ్మమున లీనమయ్యెడు మహాత్ముడు సంపూర్ణకాముడు. దేవునందైక్యముగానివాడు విక్షేపయుక్తుడు. చపలత్వముచే కోరికల కోరువాని చేతను, అనాత్మయే నేననెడు నభిమానిచేతను, స్థూలశరీరభారమును కుండలినీ శక్తిపై వేసినందున, ఆ భారమున కా కుండలినీశక్తి ఆయాసపడుచు రేచక పూరకముల నత్యంత వేగముగ విడుచు చంచలునిచేతను చేయబడు కర్మకాండ రాజసము.

శ్లో|| అనుబంధం క్షయం హింసాం అనపేక్ష్య చ పౌరుషమ్ ।

మోహో దారభ్యతే కర్మ యత్తత్తామస ముచ్యతే ॥ 25

అనుబంధమ్, క్షయమ్, హింసామ్, అనపేక్ష్య చ, పౌరుషమ్,
మోహాత్, ఆరభ్యతే, కర్మ, యత్, తత్ తామసమ్, ఉచ్యతే.

టీ|| అనుబంధం = కట్టును (అనుబంధ చతుష్టయమును), క్షయం = నాశనమును, హింసాం = హింసను, పౌరుషం = సామర్థ్యమును, అనపేక్ష్య = తెలిసికొనక, మోహాత్ = మోహమువలన, యత్ = ఏ, కర్మ = కర్మను, ఆరభ్యతే = ఆరంభింపబడుచున్నదో, తత్ = ఆ, కర్మ = కర్మము, తామసం = తామసమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా|| అధికారి విషయము, సంబంధము ప్రయోజనము అనబడు ఈ అనుబంధ చతుష్టయమును తెలిసికొనకనే, ఈ కర్మవలన వినాశము హింస కలదా? యని విచారింపకనే, తనకు సాధ్యమగునా? కాదా? యని

గమనింపకనే, మోహము వలన యే కర్మ ప్రారంభింపబడుచున్నదో, ఆ కర్మ తామసకర్మ యని చెప్పబడును.

వి॥ అనుబధ్నాతీత్యనుబంధనం, అనుబంధశ్చ, బంధబంధనే. అనుబధ్నాతి = అనువర్తించునది, ఇతి, అనుబంధనము. అనుబంధము = దోషోత్పాదనము, ప్రకృతి ప్రత్యయాదులయందు నశించిపోవు నక్షరము. ముఖ్యులైన వారి ననుసరించువాడు. ఇట్టి శిశువు. ప్రకృతమైన దాని ననుసరించుట అని అర్థములగును. అనాత్మచర్య ననుసరించి వర్తించుట. క్షియంతే నేనేతి క్షయః, క్షియే అనేన = దీనిచేత, క్షియంతే = నశింతురు, ఇతి, క్షయము. తమోగుణము అజ్ఞానజము, అజ్ఞానముచే నేర్పడిన తోపికలజూచు వేడుకతో ఆయుః క్షీణమగుటచే నశించినట్లగును. హింసనం హింసా, హిసి హింసాయాం, హింసనం = చంపుట, హింస = దొంగతనము, కొట్టుట చంపుట, మొదలైనవి. తమోగుణజనిత అజ్ఞానమువలన ఆత్మజ్ఞానము లేనితనము ఏర్పడుటచే ఆత్మ హంతకత్వము కలుగునని యీశావాస్యో పనిషత్తు నందున్నది. ఆత్మహనన మనెడు హింస తమోగుణ జనితమే. పురుషస్య చ, భావః, కర్మ చ పౌరుషం, పురుషస్య = జీవునియొక్క భావః = భావమును, కర్మచ = క్రియయును, పౌరుషం = పురుష ప్రయత్నము, అనుబంధ క్షయ హింస పౌరుషములే గాక, శాస్త్రములచేతను, గురువులచేతను విచారించి యథార్థమును తెలియకనే మోహముచే కలిగిన విపరీతజ్ఞానముచే చేయబడు కర్మ తామసము.

శ్లో॥ ముక్తసంకతో నహంవాదీ ధృత్యత్సాహ సమన్వితః ।

సిద్ధసిద్ధ్యో ర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే ॥

26

ముక్తసంగః, అనహంవాదీ, ధృతి ఉత్సాహ సమన్వితః,

సిద్ధి అసిద్ధ్యః, నిర్వికారః, కర్తా, సాత్త్వికః, ఉచ్యతే.

టీ॥ ముక్తసంగః = సంసర్గము లేనివాడును, అనహంవాదీ = అహంకారము లేక వాదించువాడును, ధృత్యుత్సాహసమన్వితః = ధైర్యము, ఉత్సాహముతో కూడుకొన్నవాడును, సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః = సిద్ధించినను సిద్ధింపకపోయినను, నిర్వికారః = ఏ వికారమును పొందనివాడును అగు, కర్తా = కర్త, సాత్త్వికః = సాత్త్వికుడని ఉచ్యతే = చెప్పబడును.

తా॥ సంసర్గము, అహంకారము లేక వాదించువాడును, ధైర్యోత్సాహ సంపన్నుడును, సిద్ధ్యసిద్ధ్యులందు ఏ వికారమును పొందని వాడును అయిన కర్త సాత్త్వికుడని చెప్పబడును.

వి॥ తాను ఆత్మగానుండి యనాత్మతోగలిసి విహరించుటచే అనాత్మయే నేనని భ్రమించుట సంగము. ఇట్టి సంగమునుండి విడువబడి దేవుడే తానని నిశ్చయించుకొనిన వాడును, యోగనిద్రలో పలుమాటు స్థూలసూక్ష్మ కారణ మహాకారణము లీనమగునట్టి యనుభవబలముచే అజ్ఞానముతో నభిమానించుచున్న నేననునది లేనివాడును, ధరణం ధృతిః ధ్రియతే అనయాచ ధృతిః, ధరణం = ధరించుటయును, అనయా = దీనిచే, ధ్రియతే = ధరింపబడును కనుకను, ధృతి = ధరించుట ధైర్యము. “ఉత్సాహో వ్యవసాయస్సౌత్” అమరము, ఉద్గతం సహనం ఉత్సాహః, షహమర్షణే. ఉద్గతం = ప్రయాసమును, సహనం = ఓర్పుట, ఉత్సాహము. వ్యవసీయత ఇతి వ్యవసాయః. షోఽస్తకర్మణి, వ్యవసీయతే = విశేషముగా, నిశ్చయించుట, ఇతి, వ్యవసాయము. ప్రయాసమునోర్పుట, ధైర్యముతో గూడిన వాడును, క్రోధహర్షాది కృత మనోవికారోభావ ఇత్యుచ్యతే, క్రోధ = కోపము, హర్ష = సంతోషము, ఆది = మొదలైనవానిచే, కృత = చేయబడిన, మనోవికారః = మానసవికారము, భావః = భావము, ఇతి = అని, ఉచ్యతే = చెప్పబడును. “పరిణామో వికారః” పరిణామిః కాలే నాన్యథేతి పరిణామః ఇతి ప్రహ్వత్వే శబ్దేచ, కాలేన = కాలముచే, అన్యథా = వేరైన

పరిపాకము నొందునది, ఇతి = కనుక, పరిణామము. ప్రకృతేర్విరుద్ధం కరణం వికారః. దుకృష్కరణే, ప్రకృతేః = ప్రకృతికి, విరుద్ధం = విరుద్ధమైన, కరణం = క్రియ, వికారము. క్షీరము దధియగుట. కాష్టము భస్మమౌట, మొదలగు ప్రకృతుల యన్యధాత్వమునకు వికారమని పేరు. బ్రహ్మప్రాప్తికంటె గొప్ప మేలు లేదు కనుకను, మరణముకంటె గొప్ప కీడులేదు కనుకను, ఎట్టి శుభాశుభములు ప్రాప్తించినను, నెట్టి మనోవికారముల నొందనివాడును ఐన కర్త సాత్విక కర్త.

శ్లో॥ రాగీ కర్మఫలప్రేక్షుః లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః ।

హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః ॥

27

రాగీ, కర్మఫలప్రేక్షుః, లుబ్ధః, హింసాత్మకః, అశుచిః,

హర్షశోక అన్వితః, కర్తా, రాజసః, పరికీర్తితః.

టీ॥ రాగీ = అనురాగము గలవాడును, కర్మఫలప్రేక్షుః = కర్మఫలము నాశించువాడును, లుబ్ధః = పిసినివాడును, హింసాత్మకః = హింసస్వభావము గలవాడును, అశుచిః = శుచిత్వము లేనివాడును, హర్షశోకాన్వితః = హర్షశోకములతో గూడు కొన్నవాడును అగు, కర్తా = కర్త, రాజసః = రాజసుడని, పరికీర్తితః = చెప్పబడెను.

తా॥ దార పుత్రాదులపై అనురాగము కలిగి, కర్మఫలముల నాశించుచు, లోభత్వము కలిగి, హింస చేయుటయందు వెనుదీయక, మానసిక శౌచముగాని బాహ్యశౌచముగాని లేక ఏదైనను లభించునపుడు హర్షమును, లభింపని సమయమున శోకమును పొందుచు నున్నట్టి కర్త రాజసుడని చెప్పబడెను.

వి॥ అనాత్మ సంబంధమైన యుపకారముల చేసినవారిపై చూచు అనురాగము గలవాడును, స్థూలసూక్ష్మ శరీర మిశ్రత్వము చేసినకర్మల

జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొని, జ్ఞేయములుగాజేసి యా జ్ఞానముతో కూడుకొను ప్రమలయందాసక్తుడును, గృధ్యతి కాంక్షతి తాచ్చీల్యే నేతి గృధ్ముః. గర్ధనర్చ, గృధు అభికాంక్షాయాం, తాచ్చీల్యేన = స్వభావముచే, గృధ్యతి = కాంక్షతి = కాంక్షించువాడు, గృధ్ముడు = గర్ధనుడు, లుభ్యతి కాంక్షతీతి లుభ్యః, లుభగార్ధ్యే, లుభ్యతి = కాంక్షతి = కాంక్షించువాడు, లుబ్ధుడు. బ్రహ్మానంద ప్రాప్తిలేని దోషముచే విషయములచే ఆనందమున్నదని భ్రమించి, శబ్దాది విషయముల కాంక్షించువాడు లుబ్ధుడు. ఆత్మజ్ఞానములేని ఆత్మహంతకుడు. దైవసన్నిధిలేనివాడగుటచే అశుచియును, అనాత్మ విషయప్రాప్తిచే హర్షమును, లభించిన లౌకిక సౌకర్యము దూరమైనంత మాత్రమున శోకించువాడును ఐన కర్త రాజును.

శ్లో॥ అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శరో నైష్కృతికోఽలసః ।

విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే ॥

28

అయుక్తః, ప్రాకృతః, స్తబ్ధః, శరో, నైష్కృతికః, అలసః,
విషాదీ, దీర్ఘసూత్రీ, చ, కర్తా, తామసః, ఉచ్యతే.

టీ॥ అయుక్తః = యుక్తత్వము లేనివాడును, ప్రాకృతః = పామరుడు, స్తబ్ధః = ముడిగినవాడు, సంకుచిత దృష్టిగలవాడు, శరో = కుత్సితుడు, నైష్కృతికః = మోసముజేయువాడును, అలసః = సోమరి, విషాదీ = దుఃఖించు వాడు. దీర్ఘ సూత్రీ = కాలయాపన జేయువాడు, (అగు) కర్తా = కర్త, తామసః = తామసుడని, = ఉచ్యతే = చెప్పబడును.

తా॥ యుక్తత్వములేక, పామరుడై, విశాలహృదయము లేనివాడై, కుత్సితుడై, వంచకుడై, సోమరియై, దుఃఖించువాడై, ఎప్పుటి కార్యమునప్పుడే చేయక కాలయాపన జేయువాడై యున్న కర్త తామస కర్తయని చెప్పబడును.

వి॥ బ్రహ్మనిష్ఠ కుదిరినప్పటినుండి లీనమగువఱకుగల తురీయము నందుండువాడు యుక్తుడని భగవద్గీతనుబట్టి గ్రహింపవచ్చును. ఇట్టి యుక్తుడు కానివాడును, యోగేన యుజ్యతే యుక్తః. యుజిర్యోగే, యోగేన = జ్ఞాన యోగముచే, యుజ్యతే = కూడినవాడు, యుక్తుడు, ప్రకృతౌ యథాజాతభావే పరమానోనవ్యుత్పన్న ఇతి ప్రాకృతః, ప్రకృతౌ = జాతభావే = పుట్టినప్పటి భావమునందు, యథా = ఎట్లున్నాడో, వర్తమానః = ఇప్పుడును, అట్లే, నవ్యుత్పన్నః = అట్లే యుండువాడు, ఇతి, ప్రాకృతః = విశేషజ్ఞానములేక పుట్టినప్పటివలె నుండువాడు. బ్రహ్మంపు విశేషజ్ఞానములేక అజ్ఞానదశలోని సామాన్య జ్ఞానముననే యుండువాడు ప్రాకృతుడు. శరతీతి శరః, శరకైతవే, శరతి = కపటముగలవాడు, ఇతి, శరుడు, నికృష్టం కృణాతి హీనస్తీతి నికృతిః, నికృష్టం = నీచముగా, కృణాతి = హింసన్తి = హింసించునది. ఇతి, నికృతిః = నికృతి, నైకృతికః = మోసముజేయువాడు, నీచముగా హింసించువాడు. న లసతీత్యలసః, అలస ఏవాలస్యః, లసతి = ప్రకాశించువాడు, న = కాదు; ఇతి, అలసుడు, అలసుడే ఆలస్యడు, ఆలస్యముచేత నిద్రపోవువాని వలె నుండువాడు, దుఃఖించువాడు విషాది, దీర్ఘం సూత్రం విచారోఽస్యేతి దీర్ఘసూత్రః, అస్య = ఇతనికి, దీర్ఘం = దీర్ఘమైన, విచారము కలదు. ఇతి = కనుక, దీర్ఘ సూత్రుడు, దీర్ఘం చిరకాలేన సూత్రయతే క్రమబద్ధాని కర్మాణి కరోతీతి దీర్ఘసూత్రః క్రమబద్ధాని కర్మాణి = క్రమబద్ధమైనకర్మలను. దీర్ఘం = చిరకాలేన = చాలకాలమునకు మెల్లగా, సూత్రయతే = కరోతి = చేయువాడు, ఇతి = కనుక, దీర్ఘసూత్రుడు. చిరం క్రియా అస్యేతి చిరక్రియః, అస్య = ఇతనికి. చిరం = తడవుగా, క్రియా = పనులచేయుట గలదు, ఇతి, చిరక్రియః = చిరక్రియుడు, అయుక్త ప్రాకృత స్తబ్ధశరనైకృతికాలస విషాదీ దీర్ఘ సూత్రులు తామస కర్తలు.

శ్లో॥ బుద్ధేర్భేదం ధృతేశైవ గుణత స్త్రివిధం శృణు ।

ప్రోచ్యమాన మశేషేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ ॥ 29

బుద్ధేః, భేదమ్, ధృతేః, చ, ఏవ, గుణతః, త్రివిధమ్, శృణు,
ప్రోచ్యమానమ్, అశేషేణ, పృథక్త్వేన, ధనంజయ.

టీ॥ ధనంజయ = అర్జునా! గుణతః = గుణములనుబట్టి, బుద్ధేః = బుద్ధి యొక్కయు, ధృతేః = దైర్ఘ్యముయొక్కయు, పృథక్త్వేన = వేరువేరుగా, అశేషేణ = సంపూర్ణముగా, ప్రోచ్యమానం = చెప్పబడనున్న, త్రివిధం = మూడు విధములయిన, భేదం = భేదమును, శృణు = వినుము.

తా॥ అర్జునా! గుణములనుబట్టి బుద్ధియును, దైర్ఘ్యమును మూడు విధములు. ఆ భేదములను వేరువేరుగా చెప్పుచున్నాను వినుము.

వి॥ బుద్ధియును, దైర్ఘ్యమును ప్రకృతి సంబంధమైన గుణములను బట్టి మూడు విధములు. భిన్నభిన్నముగా సంపూర్ణముగా ఆ భేద త్రయమును తెలియజేయుచున్నాను.

శ్లో॥ ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యకార్యే భయాభయే ।

బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధి సా పార్థ సాత్త్వికీ ॥ 30

ప్రవృత్తిమ్, చ, నివృత్తిమ్, చ, కార్య అకార్యే, భయ అభయే,
బంధమ్, మోక్షమ్, చ, యా, వేత్తి, బుద్ధిః, సా, పార్థ, సాత్త్వికీ.

టీ॥ పార్థ = అర్జునా ! యా = ఏ, బుద్ధిః = బుద్ధి, ప్రవృత్తిం + చ = ప్రవృత్తిని, నివృత్తిం + చ = నివృత్తిని, కార్య = చేయదగిన దానిని, అకార్య = చేయదగని దానిని, భయాభయే = భయనిర్భయములను, బంధ + మోక్షం చ = బంధమోక్షములను, వేత్తి = తెలిసికొను చున్నదో, సా = ఆ బుద్ధి, సాత్త్వికీ = సాత్త్వికమైనది.

తా॥ బ్రహ్మానందమున లీనమైనది మొదలుకొని క్రమక్రమముగా జాతీ జాతీ వచ్చి లౌకికములోబడి మునిగిపోవుట ప్రవృత్తి. ఇట్టి సంకల్ప నిర్మిత ప్రపంచమున తగులుకొన్న స్థితినుండి బ్రహ్మనిష్ఠలో కూర్చుండి క్రమ క్రమముగా సంకల్ప శ్వాసల జయించుచు బ్రహ్మమునందు లీనమై బ్రహ్మానందము నొందుటయే నివృత్తి మార్గము, చేయదగినది బ్రహ్మనిష్ఠ. బ్రహ్మవిద్యాఽ భ్యాసము. చేయరానిది దేవునకు దూరమౌనట్టి అకార్యములు. దేహాభిమానముచే భయమును, బ్రహ్మమే తానైయున్న స్థితిని యెఱింగి ఆత్మయే తాననెడు అభిమానముచే అభయము కలుగును. సంకల్ప నిర్మిత ప్రపంచములో పడుటే బంధము. సంకల్ప రాహిత్యమే మోక్షము. ఈ విషయములను నిశ్చయముగా విచారపూర్వకముగా సద్గురుబోధచే నెఱింగిన బుద్ధికి సాత్వికబుద్ధియని పేరు.

వి॥ ప్రవర్తత ఇతి ప్రవృత్తిః, నృతువర్తనే, ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించునది, ఇతి, ప్రవృత్తి. ప్రవృత్తి నివృత్తి మార్గములను, కార్యాకార్యములను, బంధమోక్షములను, సద్గురువులవలనను, శాస్త్రములచేతను భయా భయములను ఎవరు తెలిసికొని యున్నారో, ఆ తెలిసిన బుద్ధిగలవారు యథార్థముగా సాత్విక బుద్ధులు.

శ్లో॥ యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చా కార్యమేవ చ ।

అయథావ త్రప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ ॥ 31

యయా, ధర్మమ్, అధర్మమ్, చ, కార్యమ్, చ, అకార్యమ్, ఏవ, చ, అయథావత్, ప్రజానాతి, బుద్ధిః, సా, పార్థ, రాజసీ.

టీ॥ పార్థ = అర్జునా! యయా = ఏ బుద్ధిచేత, ధర్మం = ధర్మమును. అధర్మం = అధర్మమును, కార్యం చ = కార్యమును, అకార్యం చ + ఏవ = అకార్యమును, అయథావత్ = ఉన్నదున్నట్లుగాగాక, ప్రజానాతి = తెలిసికొనుచున్నాడో, సా = ఆ, బుద్ధిః = బుద్ధి, రాజసీ = రజోగుణ సంబంధమైనది.

తా॥ ధర్మాధర్మములను, కార్యాకార్యములను, యథార్థముగా తెలియని బుద్ధి రాజస బుద్ధి.

వి॥ ధర్మమును అధర్మముగను, కార్యమును అకార్యముగను, ఇట్లు ఉన్నదున్నట్లు తెలిసికొనక విపరీతముగా తెలిసికొనుచున్న బుద్ధి రాజస బుద్ధి.

**శ్లో॥ అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసాఽఽ వృతా ।
సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ తామసీ ॥ 32**

అధర్మమ్, ధర్మమ్, ఇతి, యా, మన్యతే, తమసా, ఆవృతా,
సర్వ అర్థాన్, విపరీతాన్, చ, బుద్ధిః, సా, పార్థ, తామసీ.

టీ॥ పార్థ = అర్జునా ! యా = ఏ, బుద్ధిః = బుద్ధి, తమసా = అవివేకముచేత. ఆవృతా = ఆవరింపబడినదై. అధర్మం = అధర్మమును, ధర్మం + ఇతి = ధర్మమని. సర్వార్థాన్ = సమస్త విషయములను, విపరీతాన్ + చ = విపరీతముగా, మన్యతే = తలచుచున్నదో, సా = ఆ, బుద్ధిః = బుద్ధి, తామసీ = తమో గుణ సంబంధమైనది.

తా॥ అజ్ఞానముచే నావరింపబడినదై ధర్మమును అధర్మముగాను, ఇట్లే సమస్త విషయములను విపరీతముగా తెలిసికొనుచున్న బుద్ధి తామస బుద్ధి.

వి॥ అవివేకముచే నావరింపబడిన బుద్ధి అధర్మమును ధర్మముగా నెఱుగును. ఇట్లు సమస్త విషయములను విపరీతముగా నెఱిగెడు బుద్ధి తామస బుద్ధి.

**శ్లో॥ ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేంద్రియక్రియాః ।
యోగేనావృభిచారిణ్యా ధృతి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ ॥ 33**

ధృత్యా, యయా, ధారయతే, మనః, ప్రాణ ఇంద్రియక్రియాః,
యోగేన, అవృభిచారిణ్యా, ధృతిః, సా, పార్థ, సాత్త్వికీ.

టీ॥ పార్థ = అర్జునా! యయా = ఏ, ధృత్యా = ధైర్యముచేత, మనః ప్రాణేంద్రియ క్రియాః = మనోప్రాణములచేతను, ఇంద్రియములచేతను జేయుచున్న పనులు, అవ్యభిచారిణ్యా = చలింపని, యోగేన = యోగముచేత, ధారయతే = ధరింపబడుచున్నదో, సా = ఆ, ధృతిః = ధైర్యము, సాత్త్వికీ = సత్త్వగుణము గలది.

తా॥ ఏ కార్యము చేత మనస్సుచేతను, ప్రాణవాయువుల చేతను, ఇంద్రియముల చేతను చేయుచున్న పనుల నన్నిటిని ధరింపబడి వ్యభిచరింపని యోగమున దృఢముగా నిలుచునో ఆ నిలిచిన ధైర్యము సాత్త్విక ధైర్యము.

వి॥ బ్రహ్మానుసంధానము చేయుచుండగా లౌకికములో పడిపోయినచో అది వ్యభిచరించుట. ఇట్టి వ్యభిచారము లేనట్టి స్థితి వ్యభిచరించని స్థితి. ఒక కార్యమును చేయుచుండి ఆ కార్యము ముగియకనే మఱియొక కార్యముపై చిత్తము ప్రవర్తించినచో అది వ్యభిచారము. బ్రహ్మముపై నిగాయుంచి, కీలు కుదరకనే మఱియొక విషయముపై పరుగెత్తిన మనస్సు వ్యభిచారిణి, బ్రహ్మముపై నిగాచెదరక స్థిరముగా నిలచెనేని యమ్మానసము అవ్యభిచారిణి. మనసుచేతను, ప్రాణములచేతను, ఇంద్రియములచేతను చేసెడు క్రియలనేకములుండును. శ్వాసకుండలినీ ప్రత్యగాత్మ బ్రహ్మములపై దృఢముగా, నింకొక్కదానిపై ప్రవర్తించని స్థిరమైన యోగముచే మానస ప్రాణేంద్రియ కర్మలను ధరించి, అనగా దృఢముగా గురుకీలునందలి యోగశక్తిచే మానస ప్రాణేంద్రియ కర్మలను ధరించి, యియ్యనాత్మను జడముగాజేసి గురుకీలును ధరించిన ధైర్యము సాత్త్విక ధైర్యము.

శ్లో॥ యయా తు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతే॥ ధ్వున ।

ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ ధృతి స్సా పార్థ రాజసీ ॥

యయా, తు, ధర్మకామ అర్థాన్, ధృత్యా, ధారయతే, అర్జున,
ప్రసంగేన, ఫలాకాంక్షీ, ధృతిః, సా, పార్థ, రాజసీ.

టీ॥ పార్థ = అర్జున! యయా = ఏ, ధృత్యాతు = ధైర్యముచేత,
ఫలాకాంక్షీ = ఫలమును గోరువాడు, ప్రసంగేన = అవసరముచేత,
ధర్మకామార్థాన్ = ధర్మార్థ కామములను, ధారయతే = ధరించుచున్నాడో,
సా = ఆ, ధృతి = ధైర్యము, రాజసీ = రజోగుణ సంబంధమైనది.

తా॥ అర్జున! ఏ ధైర్యముచేత ఫలాభిలాష కలవాడై తన అవసరములను
బట్టి ధర్మార్థ కామములను త్రివర్గములను మాత్రమే ధరించుచున్నాడో ఆ
ధైర్యము రాజస ధృతి.

వి॥ ధర్మార్థకామములకు త్రివర్గమనిపేరు, నాల్గవది మోక్షము.
మోక్షమును పొందు ధర్మమును ధరింపక త్రివర్గమును ధరించు ధైర్య బుద్ధి
రాజసబుద్ధి. త్రివర్గముల కోరునతడు బహిర్ముఖ వృత్తులలోబడి పరాగర్థన
కుతూహలుడై యుండును.

**శ్లో॥ యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ ।
న విముంచతి దుర్మేధా ధృతిస్సా పార్థ! తామసీ ॥ 35**

యయా, స్వప్నమ్, భయమ్, శోకమ్, విషాదమ్, మదమ్, ఏవ, చ,
న, విముంచతి, దుర్మేధాః, ధృతిః, సా, పార్థ, తామసీ.

టీ॥ పార్థ = అర్జున! దుర్మేధాః = దుర్బుద్ధిగలవాడు, యయా = ఏ
ధృతిచే, స్వప్నం = స్వప్నమును, భయం = భయమును, శోకం = శోకమును,
విషాదం విషాదమును, మదం + ఏవ + చ = మదమును, నవిముంచతి
= విడువకున్నాడో. సా = ఆ, ధృతిః = ధృతి, తామసీ = తమోగుణ
సంబంధమైనది.

తా॥ అర్జున! దుర్బుద్ధిగలవాడు స్వప్న భయశోక విషాద మదములను
యే ధృతిచే విడువకున్నాడో, ఆ ధృతి తమోగుణ సంబంధమైనది.

వి॥ ఊరక తనంతకుతాను ఏవేవో తలపోయు చున్నచో ఆ తలపోతలు కూడా స్వప్న తుల్యములే. అన్యథాగ్రహణమే స్వప్నమని మాందూక్యోపనిషత్.

మేధతే అనుభూతం సర్వమస్యామితి మేధా, మేధ్యసంగమే, అనుభూతం = అనుభవింపబడిన, సర్వం = అన్నియు, అస్యాం = దీనియందు. మేధతే = సంగతములై యుండును, ఇతి = కనుక, మేధా, దుర్నిందితం మేధా దుర్మేధా, దుర్ + నిందితం = నిందింపబడిన, మేధా = బుద్ధిగలవాడు, నిందింపదగిన ధారణాశక్తిగల బుద్ధిగలవాడు, స్వపితం స్వప్నః, జీవ్యప్ శయే, స్వపితం = శయనించుట, స్వప్నము, భీతిర్భయం, జీభీభయే, “మన్యశోకౌతు శుక్ స్త్రియాం,” మన్యతే అనేనేతి మన్యః, మనజ్ఞానే, అనేన = దీనిచేత, మన్యతే = ఎఱుగబడును, ఇతి మన్యః, విరుద్ధలక్షణముచేత నేమియు నెఱుగబడదని యర్థము. శోచనం శోకః, శుక్, శుచశోకే, శోచనం = శోచించుట, శోచము, విషాదము = అపరాధ ధనధాన్యాదులచే ఉపాయము తోచక మనసున కలిగెడు ఖేదము. “మదోదానం” అమరము, మాద్యతే అనేనేతి మదః, మదీ హల్లగ్నేపనయోః, అనేన = దీనిచే, మాద్యతే = మదించును, ఇతి, మదము, ద్యతి ఖండయతీతి దానం, దో అవఖండనే, ద్యతి = ఖండయతి = ఏనుగును పీడించునది, ఇతి, దానము. మదము, దానము, ఈ రెండును పర్యాయనామములు, దుర్మేధావి యే ధైర్యముచే స్వప్నభయశోక విషాదమదములను విడువకున్నాడో ఆ ధైర్యము తామస ధైర్యము.

శ్లో॥ సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ ।

అభ్యాసా ద్రమతే యత్ర దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి ॥ 36

సుఖమ్, తు, ఇదానీమ్, త్రివిధమ్, శృణు, మే, భరతర్షభ,
అభ్యాసాత్, రమతే, యత్ర, దుఃఖ అంతమ్, చ, నిగచ్ఛతి.

టీ॥ భరతర్షభ = అర్జునా! యత్ర = ఏ స్థితియందు, అభ్యాసాత్ =

అభ్యాసము వలన, రమతే = క్రీడించుచున్నాడో, దుఃఖాంతం + చ = దుఃఖ నివర్తిని, నిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడో, మే = నా వలన, ఇదానీం = ఇప్పుడు, త్రివిధం = మూడు విధములైన, సుఖం = సుఖమునుగూర్చి, శృణు = వినుము.

తా॥ అర్జునా! ఏ స్థితియందు అభ్యాసమువలన బ్రహ్మమునందు క్రీడించు చున్నాడో, దుఃఖనివర్తిని పొందుచున్నాడో నావలన యిప్పుడు మూడు విధములైన ఆ సుఖములను గూర్చి వినుము.

వి॥ శ్వాస కుండలినీ ప్రత్యగాత్మ బ్రహ్మములందు క్రీడించు నతడు అభ్యాసబలముచే లభించిన తురీయమునందు ఏ సుఖము ననుభవించుచున్నాడో, తురీయమున క్రీడించుచుండునో, దుఃఖనివృత్తిని బొందునో, ఆ సుఖము కూడ మూడు విధములు.

శ్లో॥ యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్ ।

తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తం ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదజమ్ ॥ 37

యత్, తత్, అగ్రే, విషమ్, ఇవ, పరిణామే, అమృత ఉపమమ్,
తత్, సుఖమ్, సాత్త్వికమ్, ప్రోక్తమ్, ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదజమ్.

టీ॥ యత్ = ఏది, అగ్రే = మొదట, విషం+ఇవ = విషమువలెను,
తత్ = దానియొక్క పరిణామే = మార్పు గలిగిన పిమ్మట, (అనుభవమునకు వచ్చినప్పుడు) అమృతోపమం = అమృతమునకు సమానమై, ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదజం = తన బుద్ధికి నిర్మలత్వము గలుగుచున్నదో, తత్ = ఆ, సుఖం = సుఖము, సాత్త్వికం = సాత్త్విక సుఖమని, ప్రోక్తం = చెప్పబడినది.

తా॥ ఏది మొదట విషమువలెను, అనుభవమునకు వచ్చినప్పుడ మృతమునకు సమానమై తన బుద్ధికి నిర్మలత్వమును కలిగించునో ఆ సుఖము సాత్త్విక సుఖము.

వి॥ మొదట బ్రహ్మనిష్ఠ అభ్యాసయోగముచే సోఽహంభావమున క్రీడించుచున్నచో కొంతసేపటికి అనుభవమునకు వచ్చినపుడు బ్రహ్మ నందము కలుగును. అట్టి సమయమున బ్రహ్మానందమును విడిచి బయటకు వచ్చుటకు బుద్ధి పుట్టదు. ఇట్టి బ్రహ్మానంద సుఖము సాత్వికమైనది.

“క్షేపశస్త్ర గరళం విషం,” అమరము. క్షేపశతే = మోహయతీతి క్షేపః , ఇక్షిద్వాస్నేహన మోహనయోః, క్షేపశతే = మోహయతి = మోహమును పొందించునది, ఇతి, క్షేపశము. గిరతి జీవం గరళం, గృనిగరణే, జీవం = ప్రాణమును, గిరతి = మ్రింగునది, ఇతి, గరళము. దేహం వేవేష్టితి విషం, విష్ణోవ్యాప్తా, దేహం = దేహమును, వేవేష్టి = వ్యాపించునది, ఇతి, విషము, నమృతా భవంత్యనేన ఇత్యమృతం, అనేన = దీనిచేత, మృతాః = మృతులు, నభవంతి = కారు, ఇతి, అమృతము. గురుకీలులో మొదట కూర్చున్నపు డతిప్రయాసగా కనబడును. అభ్యాసము అలవడినచో ప్రపంచము లోనికి వచ్చుటకే మనస్సు ఇష్టపడదు. ప్రారంభమున విషమువలె కష్టముగా నుండి పిదప అమృతమువలె సుఖముగా నుండునదియు, తన బుద్ధికి దేవునందు లీనమగునట్టి దివ్య ప్రసాదమగు నిర్మలత్వము నొసగునట్టిదియు ఏ సుఖము కలదో అది సాత్విక సుఖము.

శ్లో॥ విషయేన్ద్రియ సంయోగాత్ యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్ ।

పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్ ॥ 38

విషయ ఇంద్రియ సంయోగాత్, యత్, తత్, అగ్రే, అమృతోపమమ్, పరిణామే, విషమే, ఇవ, తత్, సుఖమ్, రాజసమ్, స్మృతమ్.

టీ॥ యత్ = ఏది, విషయ+ఇంద్రియ సంయోగాత్ = శబ్దాది విషయముల యొక్కయు, శ్రోత్రాదీంద్రియముల యొక్కయు కలయికవలన, అగ్రే = మొదట, అమృతోపం = అమృతమువలెను, తత్ = దానియొక్క, పరిణామే = మార్పు నందు, (అనుభవమునకు వచ్చినపుడు) విషం +

ఇవ = విషమువలె నగు చున్నదో, తత్ = ఆ, సుఖం = సుఖము, రాజసం = రజోగుణ సంబంధమైనదని, స్మృతం = తలంపబడినది.

తా॥ ఏది శబ్దాది విషయములయొక్కయు, శ్రోత్రాదీంద్రియముల యొక్కయు సంయోగమువలన మొదట అమృతమువలెనుండి, పిదప విషమువలె అగుచున్నదో ఆ సుఖము రాజస సుఖము.

వి॥ విషయ సుఖములు మొదట యింపుగా నుండును. ఆ సుఖములే పిదప రోగములుగా పరిణమించును. శబ్దస్పర్శరూప రసగంధ విషయములును, శ్రోత్రత్వచ్ఛక్తుర్జ్ఞి హృప్తప్రాణేంద్రియము లనబడు జ్ఞానేంద్రియములును సంయోగరూపములచే మొదట మధురముగా నున్నట్లగపడును. విషయేంద్రియ సంయోగ వ్యాపారముల పరిణామము దుఃఖరూపముగ నుండును. ఇట్టి విషయానందము రాజస సుఖము.

శ్లో॥ యదగ్రే చానుబంధే చ సుఖం మోహన మాత్మనః ।

నిద్రాలస్య ప్రమాదోత్థం తత్తామస ముదాహృతమ్ ॥ 39

యత్, అగ్రే, చ, అనుబంధే, చ, సుఖమ్, మోహనమ్, ఆత్మనః,
నిద్ర అలస్య ప్రమాద ఉత్థమ్, తత్, తామసమ్, ఉదాహృతమ్.

టీ॥ యత్ = ఏది, అగ్రే+చ = మొదటను, అనుబంధే చ = అనువర్తించు నపుడును, ఆత్మనః = తనకు, మోహనం = మోహమును కలిగించునదియు, నిద్రాలస్యప్రమాద + ఉత్థం = నిద్ర, సోమరితనము, ఏమఱుపాటు వీనిని పుట్టించునదియు నైన, తత్ = ఆ, సుఖం = సుఖము, తామసం = తమోగుణ సంబంధమైనదని, ఉదాహృతం = చెప్పబడెను.

తా॥ ప్రారంభించినపుడును, చేసిన పిమ్మట దాని ననువర్తించునపుడును ప్రియమోద ప్రమోద వృత్త్యాత్మకమైన మోహమును యధార్థ జ్ఞానము లేకుండుట యనెడు నిద్రయును, సోమరితనమును, బ్రహ్మనుసంధాన

సమయమునందు యేమటుపాటును కలిగించునదేదో ఆ సుఖము తామస సుఖము.

వి॥ మొదటను, అనువర్తించు నపుడును మోహమును కలిగించును. ఉన్నదున్నట్లు తోచక విపరీతముగా తోచుటయే మోహము. నియతం ద్రాంతి ఇంద్రియాణ్యత్రేతి నిద్రా, ద్రాకుత్సాయాంగతౌ, అత్ర = దీనియందు, ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు, నియతం = నియతముగా, ద్రాంతి = ఉపరతము లోను, ఇతి, నిద్రా, యథార్థమైన బ్రహ్మము నెఱుగనితనమే నిద్ర. అలస్యము, “ప్రమాదోఽనవధానతా.” అమరము. శక్తుడై యుండియు చేయదగిన కార్యము చేయకుండుట ప్రమాదము. ప్రకృష్టోమదః ప్రమాదము, మదీహర్షగ్నేపనయోః. ప్రకృష్టమైన మదము ప్రమాదము. అనవధానస్య భావః అనవధానతా, అవధానము లేనివానియొక్క భావము అనవధానత. మొదట మోహజనిత నిద్రాలస్య ప్రమాదోత్థసఖము తామస సుఖము.

శ్లో॥ న తదస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః ।

సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభిస్స్యా త్రిభిర్గుణైః ॥ 40

న, తత్, అస్తి, పృథివ్యామ్, వా, దివి, దేవేషు, వా, పునః,
సత్త్వమ్, ప్రకృతిజైః, ముక్తమ్, యత్, ఏభిః, స్యాత్, త్రిభిః, గుణైః.

టీ॥ ప్రకృతిజైః = ప్రకృతివలన పుట్టిన, ఏభిః = ఈ, త్రిభిః = మూడైన, గుణైః = గుణములచేత, ముక్తం = విడువబడిన, సత్త్వం = ప్రాణి, యత్ = ఏది, స్యాత్ = కలదో, తత్ = అది, పృథివ్యాంవా = భూమియందుగాని, దివి = స్వర్గమున, దేవేషువా = దేవతలందుగాని, న+అస్తి = లేదు.

తా॥ ప్రకృతివలన కలిగిన సత్త్వరజస్తమోగుణములనుండి విడువబడిన ప్రాణి భూమియందుగాని, స్వర్గమున దేవతలందుగానిలేదు. సకల ప్రాణులును త్రిగుణములతో కూడుకొనియే యున్నవి.

వి॥ ప్ర = సత్త్వగుణము, కృ = రజోగుణము, తి = తమోగుణము, ప్రకృతి = స, స = త్రిగుణాత్మిక ప్రకృతి, శ్వాస, హ = చైతన్యము, చిదాభాస, పరబ్రహ్మ, శబల బ్రహ్మము, ం = అవ్యక్తతత్త్వము, హకారసకార సంయోగ హేతువు, పురుష ప్రకృతుల కలయిక, ః = విసర్గము = విశేష సృష్టి = జీవసృష్టి, ఈశ్వరసృష్టి, హంసః = చిదాభాసాఽవిద్యసంయోగజ జీవసృష్టి, పరబ్రహ్మ మాయా విశిష్టజన్యేకసృష్టి ప్రకృతివలన త్రిగుణములు గలుగును. ప్రతి ప్రాణియు అవిద్యానిర్మిత జీవసృష్టితోను, మాయానిర్మితేన సృష్టితోను కూడుకొనియే యుండును. అవిద్యలోని తమోగుణ జనితము తోపికలు రజోగుణ సంభవ క్రియలు, సత్త్వగుణ నిర్మిత తోపికల క్రియల నెఱుంగు జ్ఞానము జీవసృష్టి. మాయలోని తమోగుణముచే రూపములును, రజోగుణము వలన ఆ రూపముల క్రియలును, సత్త్వగుణమునుండి యా రూపక్రియల జ్ఞానమును నేర్పడును. ప్రతి మానవుడును ఈ జీవేశ సృష్టితో విశిష్టుడై యుండును. స్థూలశరీరయుక్త జీవులు భూలోకవాసులు, సూక్ష్మశరీర సంయుక్త దేవతలు స్వర్గలోక నివాసులు, మానవ దేవతలలో నెవడును త్రిగుణ సృష్టిని విడిచినవాడు లేడనియే చెప్పవచ్చును. గురుకీలు కుదిరినచో జీవేశసృష్టులు ఉపాధిగా పరిణమించును. జీవేశసృష్టులపహితులు ప్రత్యక్పరమాత్మలగుదురు. అవిద్యామాయల విడిచిన ప్రత్యక్పరమాత్మలు త్రిగుణ రహితులై బ్రహ్మమే యగుదురు. జీవేశులను విశిష్టనామములు పోయి ప్రత్యక్పరమాత్మలను ఉపహితనామములు వచ్చును. ఉపహిత చైతన్యములకేకత్వము సహజముగనే ముఖ్యసామానాధికరణ్యరీతిగానున్నది.

శ్లో॥ బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశాం శూద్రాణాం చ పరంతప ।

కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావ ప్రభవై ర్గుణైః ॥

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విశామ్, శూద్రాణామ్, చ, పరంతప,

కర్మాణి, ప్రవిభక్తాని, స్వభావ ప్రభవైః, గుణైః.

టీ॥ పరంతప = అర్జునా ! బ్రాహ్మణ క్షత్రియవిశాం = బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకును, శూద్రాణాంచ = శూద్రులకును, స్వభావ ప్రభవైః = సహజము గాబుట్టిన, గుణైః = గుణములచే, కర్మాణి = కర్మలు, ప్రవిభక్తాని = వేర్వేరుగా విభజింపబడినది.

తా॥ అర్జునా! బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకును, శూద్రులకును, సహజముగా పుట్టిన గుణములచేత కర్మలు వేర్వేరుగా విభజింపబడినవి.

వి॥ 5వ అధ్యాయము 18 - వ శ్లోకమున బ్రాహ్మణుడు ఆపోస్థానమున వివరింపబడెను. బుద్ధియే బ్రాహ్మణుడు, స్థూలమును అచ్చటనే యున్నది. ఇట్టి స్థూల శరీరాభిమానము కలదయ్యెనేని బహు నీచత్వము లభించును. ఆత్మాభిమాని యయ్యెనేని బహుశ్రేష్ఠత్వము లభించును. బ్రహ్మనిష్ఠ కలుగుటవలన బ్రాహ్మణత్వము లభించును. బ్రహ్మము నెఱిగినవాడే బ్రాహ్మణుడు. వాక్కున కధిదేవత అగ్ని, కనుక ఆపోస్థానమున అంతర్యాగము చేయునాతడు బ్రాహ్మణుడు. ఇతని కెప్పుడును ముఖ్యముగా నీరుండవలెను. కనుకనే ఆపోస్థాన మితనికి స్థానమయి యున్నది. క్షతాత్ త్రాయతే క్షత్రః తస్యాఽపత్యం క్షత్రియః, క్షతము = గాయము నొందినది, క్షతాత్ = గాయము నొందిన దానినుండి, త్రాయతే = రక్షించువాడు, క్షత్రః = క్షత్రుఁడు, తస్య = ఆ క్షత్రునియొక్క, అపత్యం = సంతానము, క్షత్రియః = క్షత్రియుడు, ఆధులన్నియు మనస్సును గాయపఱచినవి. దుఃఖమును, లంపటలను కలిగించు సంకల్పములలో తగుల్కొని చంచలత్వముతో కూడుకొని యుండుటే ఆధులకు చిక్కుట. పెద్దల బోధచేతను, మహావాక్య శ్రవణముచేతను, వేదాంత శ్రవణముచేతను మనోక్షతముల బోగొట్టు

కొనవలయును. రాజులందఱు జ్ఞానబోధను వినినట్లు భారత భాగవతములలో నున్నది. వినునది మనస్సు, మనోరాజ్యము నేలువాడే క్షత్రియుడు. క్షత్రియునకు స్థానము సూక్ష్మ మనబడు ఆకాశస్థానము. విశంతి స్థూలాదిక మితివిశే, విశ ఏవ వైశ్యాః, విశప్రవేశనే, స్థూలాదికం = స్థూలము మొదలయిన శరీరములను, విశంతి = ప్రవేశించువారు, విశే = వైశ్యులు, ఒక్కొక్క కార్యమునకును ఒక్కొక్క అహంకారము ప్రవేశించుచున్నది. స్థూల సూక్ష్మములందు అహంకారములన్నియు నిలుచుచున్నవి. ఈ అహంకారము లన్నియు ఆవరణముచే నేర్పడినవి. మానసిక చలనమగు సంకల్పముల చేతనే ఆవరణ మేర్పడును. వైశ్యుడు సూర్యునకు నమస్కరించును, సూర్యుడు చక్షురింద్రియాధిదేవత, శక్తికి నమస్కరించును, అవిద్యయే శక్తి, అవిద్యయనబడు కారణ శరీరమునకు స్థాన మగ్ని స్థానము. ఈ కారణములచేత అగ్ని స్థానమున నున్న అహంకారుడే వైశ్యుడు, అహంకారులే వైశ్యులు. శోచంతి ఖిద్యంత ఇతి శూద్రాః, శుచశోకే. శోచంతి = ఖిద్యంతః = క్లేశపడువారు, ఇతి = కనుక, శూద్రాః = శూద్రులు, దుఃఖపడువారు కనుక శూద్రులు, మహాకారణమున మోహమున్నది. మఱియు సోఽహంభావమునున్నది. మోహమున మునిగితిమేని దుఃఖపడుదుము, (ప్రాంచభౌతిక రాజ్యము, జ్ఞానసముద్రము ఈ రెండు గ్రంథములందును మోహమునకు స్థానము మహాకారణ స్థానమైన పృథివీస్థానమని వివరించినాను.) సోఽహంభావమున విహరించితిమేని మోక్షము నొందుదుము. మోహమున నున్నచో స్థూలదేహమే నేననెడు అభిమానము కలిగి అందువలన నానా దుఃఖముల ననుభవింతుము. దుఃఖములకెల్ల మూలము అవిద్యా స్వరూపియగు మోహమే. సోఽహంభావమున నుంటిమేని దుఃఖముల నన్నిటిని తొలగిద్రోచుకొని బ్రహ్మానంద స్వరూప మోక్షము నొందుదుము. కనుక శూద్రునకు స్థానము మహాకారణ మనబడు పృథివీ స్థానము.

ఇట్లు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులకు సహజముగా పుట్టిన

గుణములచే కర్మలు లెస్సగా విభజింపబడినవి. ప్రతిమానవుని శరీరము నందును బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులున్నారనియును, అవి ప్రత్యేక జాతులు గావనియును సర్వులును గ్రహింపుడు.

బ్రహ్మణి నిష్కావత్వాత్ బ్రాహ్మణః. బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందు, నిష్కావత్వాత్ = నిష్కలవాడగుటవలన బ్రాహ్మణుడు, నియతా స్థితిర్నిష్కా, ప్లాగతి నివృత్తై, నియతా = నియమింపబడిన, స్థితి = నిలుకడ, నిష్క, బ్రహ్మమునందు గురుకీలుచే నియమింపబడిన యునికికి బ్రహ్మనిష్క యని పేరు. క్షత్వాత్తాయతే క్షత్రః, తస్యాపత్యం క్షత్రియః. క్షతాత్ = గాయమువలన, జాయతే = పుట్టినది క్షత్రము, తస్య = ఆ క్షత్రునియొక్క, అపత్యం = సంతానము, క్షత్రియుడు, విశతీతి విత్, విశప్రవేశనే, విశతి = ప్రవేశించువాడు, విశుడు = వైశ్యుడు, విశంత్యాపణాదిక మితి విశః. ఆ పణాదికం = అంగళ్ళు మొదలైన వానిని, విశంతి = ప్రవేశించువారు, ఇతి, విశః = వైశ్యులు. శోచంతి ఖిద్యంత ఇతి శూద్రాః శుచ శోకే, శోచంతి = ఖిద్యంతే = క్లేశపడువారు, శూద్రులు. బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యులకును, శూద్రులకును స్వభావముచే పుట్టిన గుణములచేత క్రియలు వేర్వేరుగా విభజింపబడినవి. సహజముగా పుట్టిన గుణములు. ఈ గుణములచే క్రియలు వేర్వేరుగా విభజింపబడినందున గుణముల బట్టి క్రియలు ప్రత్యేకముగా నుండును. బ్రాహ్మణున కాపోస్థానమును, క్షత్రియున కాకాశస్థానమును, వైశ్యున కగ్నిస్థానమును, శూద్రునకు పృథివీస్థానమునని జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును.

శ్లో॥ శమో దమ స్తప శౌచం క్షాన్తి రార్జవ మేవ చ ।

జ్ఞానం విజ్ఞాన మాస్తిక్యం బ్రహ్మకర్మ స్వభావజమ్ ॥ 42

శమః, దమః, తపః, శౌచమ్, క్షాంతిః, ఆర్జవమ్, ఏవ, చ,
జ్ఞానమ్, విజ్ఞానమ్, అస్తిక్యమ్, బ్రహ్మకర్మ స్వభావజమ్.

టీ॥ శమః = అంతరింద్రియ నిగ్రహము, దమః = బహిరింద్రియ నిగ్రహము, తపః = తపస్సు, శౌచము = శుచిత్వము, క్షాంతిః = ఓర్పు, అర్జవం + ఏవ + చ = ఋజుత్వము, జ్ఞానం = శాస్త్రజ్ఞానము, విజ్ఞానం = అనుభవజ్ఞానము, అస్తిక్యం = దేవుడున్నాడనెడు నమ్మిక, స్వభావజం = సహజముగా బుట్టిన, బ్రహ్మం = బ్రాహ్మణుని, కర్మ = కర్మము.

తా॥ శమదమ తపశ్శౌచక్షాంతి రార్జవజ్ఞాన విజ్ఞానములును, దేవుడున్నాడని నమ్ముటయు, ఇవన్నియు బ్రాహ్మణునకు పుట్టుకతోనే కలిగినట్టి కర్మ. ఆపోస్థానము నందలి బుద్ధికి నివి సహజధర్మములు.

వి॥ శమనం శమథః, శమః, శాంతి, శము ఉపశమే. శమనం = శమించుట కనుక శమథము. శమము, శాంతి. కామక్రోధాదులులేని అంతరింద్రియ నిగ్రహము శమము, దమనం దాంతిః, దమథః, దమః, దమనం దాంతిః, దమథః, దమశ్చ, దము ఉపశమే, దమనం = ఓర్పుట, కనుక దాంతి దమథము, దమము, బ్రహ్మచర్యాది క్లేశమును సహించు బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహము.

తపంత్యత్రేతి తపః, తపాః, తపసంతాపే, అత్ర = దీనియందు, తపంతి = తపింతురు, ఇతి తపస్సు, శుద్యతీతి శుచిః, శుద్యతి = పరిశుద్ధమైనది, ఇతి, శుచి, పరిశుద్ధత్వాచ్ఛుచిః, పరిశుద్ధత్వాత్ = జుగుప్సావిరహితమై పరిశుద్ధమైనది. ఇతి, శుచి. శుచిత్వయుక్తమైనది శౌచము. క్షమా క్షాంతి, క్షమాప్సహనే. క్షమా = క్షమించుట, క్షాంతి, తితిక్షతే తితిక్షా, తిజనిశాతనే, తితిక్షతే = ఓర్పుట, తితిక్ష = ద్వంద్వసహనము. ఋజ్యతే అదరేణ సంపాద్యత ఇతి, ఋజః, అదరేణ = అదరముచేత, ఋజ్యతే = సంపాదింపబడునది, ఋజువు. జిహ్మము = వంకర, అజిహ్మము = వంకరగానిది, చక్కునిది, ఋజుత్వమే అర్జవము, మోక్షేధీర్జ్ఞానం, జాయతే అనేనేతి జ్ఞానం. జ్ఞా అవబోధనే. అనేన = దీనిచేత, జ్ఞాయతే = ఎఱుగబడును, మోక్షే =

మోక్షమునందలి, ధీః = బుద్ధి, జ్ఞానము. విరూపం జ్ఞానం, విజ్ఞానం. విరూపం = మోక్షమునకంటె నితరమైన, జ్ఞానం విజ్ఞానము, విశేషజ్ఞానము విజ్ఞానము, అస్తి = కలదనుటయందు వర్తించును. అస్తికృం = దేవుడున్నాడనెడు భావము. శమ దమస్తపశ్శౌచ క్షాంతి రాష్ట్రన జ్ఞాన విజ్ఞాన మాస్తికృము లాపోస్థానమునందలి సాత్విక బుద్ధియనెడు బ్రాహ్మణునకు సహజముగ నుండును.

శ్లో॥ శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్ ।

దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్ ॥ 43

శౌర్యమ్, తేజః, ధృతిః, దాక్ష్యమ్, యుద్ధే, చ, అపి, అపలాయనమ్, దానమ్ ఈశ్వరభావః, చ, క్షాత్రమ్, కర్మ, స్వభావజమ్.

టీ॥ శౌర్యం = శౌర్యము, తేజః = తేజస్సు, ధృతిః = ధైర్యము, దాక్ష్యం = దక్షత్వము, యుద్ధే = యుద్ధమునందు. అపలాయనం + అపి + చ = పాఠి పోకుండుట, దానం = దానము, ఈశ్వరభావః = అధిపతినెడు అభిప్రాయము, క్షాత్రం = క్షత్రియులకు, స్వభావజం = స్వాభావికమైన, కర్మ = కర్మ.

వి॥ బంధమోక్షములకు కారణము మనస్సే. కట్టుబడిన మనస్సు విడిపించుకొని చచ్చుటకై యుద్ధము చేయవలసియున్నది. సంకల్పముల లోబడిన మనస్సు విషయ శత్రువులను నశింపజేయుటకై శూరత్వము, బ్రహ్మతేజము, గెలిచియే తీరుదుననెడు ధైర్యము, గెల్చుటకు దగిన నిపుణత్వము, విషయ శత్రువులు ఈడ్చుకొనిపోయి లోబఱచుకొని శోకాదుల కలిగించినను పాఠిపోక సోఽహం భావమున దృఢముగా నిలుచుట, ఇంకొకనికికూడ జ్ఞానదానము నిచ్చుటయు, ఇంద్రియము లన్నింటికిని ప్రభువును నేనేగదాయనియు, “యథా రాజా తథా ప్రజాః” అన్నట్లు రాజెట్లో ప్రజలు నట్లే అనెడు లోకోక్తి ప్రకారము మనస్సెట్లుండునో ఇంద్రియములును

అట్లే యుండునని అభిప్రాయము కలదియునై యున్నందున మనస్సనెడు క్షత్రియున కీ గుణములన్నియు ఒకరు నేర్పింపకనే చేపకు ఈత వచ్చినట్లు సహజముగా కలిగియున్నవి.

శూరస్య భావః శౌర్యం, శూరస్య = శూరునియొక్క భావము శౌర్యము. శూరయతీతి శూరః. వీరయతీతి వీరః, శూర వీరవిక్రాంతౌ, విక్రామతిస్మ విక్రాంతః, శూరయతి = వీరయతి = విక్రామతిస్మ = విక్రమించువాడు, క్రముపాదవిక్షేపే, ముందంజవేయువాడు. తేజయతీతి తేజః. తిజవిశాతనే, తేజయతి = కృశముగా జేయునది, ఇతి, తేజస్సు = ప్రభావము, కాంతి, బలిమి, తిరస్కారము నోర్వకుండుట. ద్రియతే అనయాచ ధృతిః, ధృజ్ ధారణే, అనయా = దీనిచేత, ద్రియతే = ధరింపబడును, కనుక, ధృతి = ధరించుట, ధైర్యము. దక్షతే కార్యం శీఘ్రం కరోతీతి దక్షః దక్షవృద్ధౌ శీఘ్రార్థే, కార్యం = కార్యమును, దక్షతే = శీఘ్రం కరోతి = త్వరగా చేయువాడు, ఇతి, దక్షుడు = నేర్పరి. అవలాయనం = పాటిపోకుండుట, దానము, ఈష్టే తాచ్ఛీల్యేనే తీశ్వరః, ఈశ ఐశ్వర్యే, తాచ్ఛీల్యేన = స్వభావము చేతనే, ఈష్టే = ఐశ్వర్యముగలవాడు, ఇతి = కనుక, ఈశ్వరః = ఈశ్వరుడు, శౌర్యతే, జోదృతిద్ధాక్ష్యదాన మీశ్వర భావములును, యుద్ధమున పాటిపోక స్థిరముగా నిలుచుటయు, క్షత్రియ సహజధర్మము. ఈ క్షత్రియధర్మములన్నియు ఆకాశ స్థానస్థిత మనసు నందున్నవి. బంధమోక్షములకు కారణము మనస్సే. బంధములోబడిన మనస్సును ముక్తి నొందించుటకు జ్ఞానయుద్ధ మొనరింపవలసియున్నది. బంధింపబడిన మనస్సు విడిపించుకొనుటకు చేయు శౌర్యాదులు క్షత్రియ స్వభావజములు.

శ్లో॥ కృషి గోరక్ష వాణిజ్యం వైశ్యకర్మ స్వభావజమ్ ।

పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్ ॥

కృషిగోరక్ష వాణిజ్యమ్, వైశ్యకర్మ స్వభావజమ్,
పరిచర్య ఆత్మకమ్, కర్మ, శూద్రస్య, అపి, స్వభావజమ్.

టీ॥ కృషి గోరక్షవాణిజ్యం = వ్యవసాయము, గోపాలనము వ్యాపారము, స్వభావజం = స్వభావసిద్ధమైన, వైశ్య = వైశ్యుని, కర్మ = పని, శూద్రస్య + అపి = శూద్రునకును, పరిచర్యాత్మకం = పరిచర్య స్వరూపమైన, కర్మ = కర్మము, స్వభావజం = స్వభావసిద్ధమైనది.

“నేను” అనెడు అభిమానమున్నంత కాలమును నేదో యొక కృషిని అహంకారుడు చేయుచునే యుండును. “గోవు” అనగా కన్ను, వాక్కు అగు చున్నది. నేత్రమనెడు అగ్నిస్థానము అహంకార స్థానమనియు, వాక్కునబడు స్థూలముకూడ సమష్టహంకారమునకు స్థానమని యుండుటచేతను అహంకారుడీ రెండు స్థానములను రక్షించువాడగుటచే గోరక్ష తనకు స్వభావ కర్మయై యున్నది. అహంకారునిచేతనే, మనో వ్యాపారముగాని, వాగ్వాప్యపారము కాని ఇంద్రియ వ్యాపారముగాని జరుగుచున్నది. ఎట్టి యహంకారమున్నదో అట్టి వ్యాపారము జరుగుచున్నది. వైశ్యుడగు అహంకారమునకు ఇట్టి కృషి గోరక్ష వాణిజ్యములే స్వభావసిద్ధమైన కర్మయని గ్రహింపవలయును. వైశ్యత్వమొక జాతి కాదనియు, ప్రతి మానవునియందు నున్నదనియు, గ్రహింపవలయును. పరిచరణం పరిచర్యా, చరగతి భక్షణయోః, పరిచరణం = సమీపమందు వర్తించుట, పరిచర్యా = పరిచర్య, పరి = వేష్టనము = చుట్టుకొనుట, చర్య = చరించుటతో కూడుకొన్నది, పరిచర్య = చుట్టి చరించుటతో కూడు కొన్నది. కైవల్య స్థానమున నున్న తన స్వస్వరూపమగు ప్రత్యేకాత్మయొక్క సమీపమునందు సోఽహంభావమున వర్తించునట్టిది కనుక మహాకారణము నందలి తురీయ పథమున విహరించు మూలాధారమునకు పరిచర్య స్వభావ సిద్ధముగా నున్నది. కైవల్యస్థానమునుండి ఆపోస్థానమున శబ్దబ్రహ్మముగాను, అదే

కైవల్యస్థానము నుండి పృథివీ స్థానమున శబల బ్రహ్మముగాను, వలయాకారముగాను, అజ్ఞానులకు కాలచక్రముగాను, సుజ్ఞానులకు సుదర్శన చక్రము గాను చరించునట్టి మహాకారణ స్వరూప శూద్రునకు పరిచర్య అనగా వలయాకారముగా చరించు స్థితి స్వభావముగా నేర్పడినది. ఇది దైవదత్తమైయున్నది, ఇట్లుండగా శూద్రజాతి యొకటున్నదనియు, శూద్రులందఱు ఎప్పటికి సేవ చేయవలసినదే యనియును నమ్ముట పొరపాటు.

వి॥ కర్షణం కృషిః, కృష విలేఖనే, కర్షణం = దున్నుట, కృషి. గచ్ఛతి సుచిర మితిగోః, సుచిరం = తిన్నగా, గచ్ఛతి = నడుచునది, ఇతి, గోవు. గచ్ఛతి స్వస్థాన మితి గోః, స్వస్థానం = ఉనికి పట్టును గూర్చి, గచ్ఛతి = పోవునది, ఇతి, గోవు. “స్వర్గేషు పశువాగ్వజ దిగ్గైత్రఘృణి భూజలే! లక్ష్మ్య దృష్ట్వా స్త్రియాం పుంసిగోః॥ గోవు = స్వర్గము, ఇషు = బాణము, పశువు వాక్, వజ్రాయుధము, దిక్కు, నేత్రము, ఘృణి = కిరణము, భూమి, జలము. గచ్ఛతీతి గోః, గచ్ఛతి = పోవునది, ఇతి, గోవు, గమ్యత ఇతి, గోః, గమ్యతే = పొందబడునది. ఇతి, గోవు, ఇట్టి గోరక్షణము, వణిజః కర్మ వాణిజ్యం, వణిజః = వణిజుని యొక్క, కర్మ = పని, వాణిజ్యము, వర్తకము. కృషి, గోరక్ష, వాణిజ్యము, ఇవి వైశ్య స్వభావకర్మ, నేననెడు నభిమానమెట్టిదో యట్టి కృషి చేయుచుండును. గోవు = నేత్రము, వాక్, అగ్నిస్థానమునందలి యహంకారమును, వాక్కునందలి స్థూలమున అహంకారతత్వమును ఈ రెండింటి రక్షణయే గోరక్షణ. వైశ్యుడు కారణ శరీర నిలయుడు. సూర్యోపాసన, శక్తుపాసనల బట్టి యియ్యహంకార వైశ్యస్థానము కారణము. ఇట్లు ప్రతిమానవునందును వైశ్యుడున్నాడు, ఒక జాతి కాదు. పరిచర్య = చుట్టి చరించుట, కైవల్యమును హంసరూపమునను, సోఽహం రూపమునను చుట్టి చరించుట పరిచర్య, ఇది దైవదత్త పరిచర్య, మహాకారణము నందలి మోహ సోఽహంరూప పరిచర్య చేయుచుండెడు చిదాభాసుడే పరిచర్యచేయు శూద్రుడు. అంతేగాని యొక జాతి గాదు.

అపోస్థాన స్థిత బుద్ధి బ్రాహ్మణుడు, అకాశస్థాన స్థిత మానసము క్షత్రియుడు, అగ్నిస్థాన స్థితాహంకారుడు వైశ్యుడు. పృథివీ స్థాన స్థిత చిదాభాసుడు శూద్రుడు.

శ్లో॥ స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః సంసిద్ధిం లభతే నరః ।

స్వకర్మనిరత సిద్ధిం యథా విస్తతి తచ్ఛృణు ॥ 45

స్వే, స్వే, కర్మణి, అభిరతః, సంసిద్ధిమ్, లభతే, నరః,
స్వకర్మ నిరతః, సిద్ధిమ్, యథా, విందతి, తత్, శృణు.

టీ॥ నరః = నరుడు, స్వే స్వే = తన తనదైన, కర్మణి = కర్మయందు, అభిరతః = ఎక్కువ ఆసక్తుడై, సంసిద్ధిం = లెస్సయైన సిద్ధిని, లభతే = పొందుచున్నాడు, స్వకర్మనిరతః = తన కర్మయందెక్కువ యాసక్తి గలవాడు, సిద్ధిం = సిద్ధిని, యథా = ఎట్లు, విందతి = పొందుచున్నాడో, తత్ = దానిని, శృణు = వినుము.

తా॥ నరుడు తన తన కర్మయం దెక్కువ యాసక్తుడయ్యేనేని లెస్సగా సిద్ధిని పొందుచున్నాడు. ఆ విధమును చెప్పెదను వినుము. “సోఽహం భావమున నుండుటే తన కర్మ, తాననగా ప్రత్యగాత్మ, తన కర్మ యనగా ప్రత్యగాత్మను పొందుటకై చేయు కర్మ, ఇట్టి బ్రహ్మనిష్ఠ యనబడు తన కర్మ యందున్నచో బ్రహ్మానందరూప కైవల్య సిద్ధి గలుగును.

వి॥ తాననగా ప్రత్యగాత్మ, తన కర్మ బ్రహ్మనిష్ఠయే. ఆత్మ పూజయగు సోఽహంభావమే తన కర్మ. నితరమైనది యనాత్మ. తనకంటె అనాత్మకు సంబంధించిన కర్మలన్నియు పరకర్మలే. నరుడు ప్రత్యగాత్మ స్వరూపుడగు తన కర్మయం దాసక్తుడై లెస్సగా కైవల్యసిద్ధి నొందును. తన కర్మలనగా కులకర్మలని గ్రహింపజేసి లోకమునే మోసగించినారు. స్థూలదేహమే తాను కాదని తెలిసికొన్నచో నెట్టి కులమును లేనే లేదని దృఢమగును. ఇట్టి దేహభిమానముచే నేవేవో కులములున్నవని భ్రమించినవారికి జ్ఞానోదయ

మగునట్లు భగవంతుడగు శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన వాక్యమును పరిశీలించ వలసియున్నది. తన కర్మయం దాసక్తి గలవాడు సిద్ధిని పొందెడు విధమును వినుమని హెచ్చరించి శ్రీ కృష్ణుడర్జునునకిట్లు బోధించినాడు.

శ్లో॥ యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్ ।

స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విస్తతి మానవః ॥ 46

యతః, ప్రవృత్తిః, భూతానామ్, యేన, సర్వమ్, ఇదమ్, తతమ్,
స్వకర్మణా, తమ్, అభ్యర్చ్య, సిద్ధిమ్, విందతి, మానవః.

టీ॥ భూతానాం = ప్రాణులయొక్క, ప్రవృత్తిః = ప్రవృత్తి, యతః = ఎవని వలన గలుగుచున్నదో, యేన = ఎవనిచేత, ఇదం = ఈ, సర్వం = సర్వమును, తతం = వ్యాపింపబడియున్నదో, తం = వానిని, మానవః = మానవుడు, స్వకర్మణా = తన కర్మచేత, అభ్యర్చ్య = లెస్సగా నారాధించి, సిద్ధిం = సిద్ధిని, విందతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ ఏ స్వరూపమువలన ప్రాణులయొక్క ప్రవృత్తి కలుగుచున్నదో, ఈ సర్వమును ఏ స్వరూపమునుండి వ్యాపింపబడియున్నదో ఆ స్వరూపమును మానవుడు తన కర్మచే లెస్సగా నారాధించి సిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

వి॥ బ్రహ్మమువలననే ప్రాణుల ప్రవృత్తియును, ప్రపంచవ్యాప్తియును కలుగుచున్నది. సోఽహంభావముచే లెస్సగా పూజించుట యనెడు స్వకర్మచే నారాధించి కైవల్య సిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

ప్రవర్తత ఇతి ప్రవృత్తిః. ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించునది, ఇతి ప్రవృత్తి. దేవుని నుండి ప్రాణుల ప్రవర్తనము జరుగుచున్నది. ఈ సర్వ ప్రపంచము దేవునిచే వ్యాపింపబడినది. ఆ దేవుని పూజించుటే స్వకర్మ. సోఽహంభావేన పూజయేత్” సోఽహంభావముచే దేవుని పూజింపవలయునని యున్నందున శ్వాస వెంటబడి మనసు నుంచుటే సోఽహంభావమగు ఆత్మపూజ. ఇట్టి స్వకర్మచే దేవుని పూజించి మానవుడు కైవల్య సిద్ధిని పొందుచున్నాడని

స్పష్టముగా నున్నందున ప్రతిమానవుడును సోఽహంభావముచే అత్యపూజ నొనర్చి మోక్షము నొందవలయును. ఇతర అనాత్మపూజలతో కైవల్యస్థితి కలుగదు.

ప్రజానీకమును శూద్రులనియు, శూద్రులు ఇతర వర్ణములవారికి సేవచేసి జీవించుటే స్వధర్మమనియు నమ్మించి, స్వధర్మమే కుల ధర్మమనియు బోధించి నమ్మించినారు. “సేవా శ్వవృత్తిః” సేవనంసేవా. పేవుసేవనే, సేవనం = సేవించుట సేవ, శునోవర్తనమివదైన్యాదినా అపకృష్టత్వాత్ శ్వవృత్తిః, శునః = శునకము యొక్క వర్తనం + ఇవ = వర్తనమువలె, దైన్య+ఆదినా = దైన్యాదులచేత, అపకృష్టత్వాత్ = తక్కువైన దగుటవలన, శ్వవృత్తి = కుక్కవర్తనము వంటిది. సేవాచవృత్తిః అనుపాఠమునందు కృప్యాదులే వృత్తులుగావు; సేవయును వృత్తియని చకారమున కర్థము. సేవ, శ్వవృత్తి ఈ రెండు పదములును పరచిత్తానుసారముగ కొలువు కొలుచుటకు పేళ్ళు, ఇదియే శూద్రవృత్తి యని వ్రాసి లోకవంచకులైనారు. అనాత్మజ్ఞానముచే దుఃఖించువాడే శూద్రుడు. అంతేకాని యిది యొక కులముకాదు. అందఱును పరిచర్యచే దేవుని పూజించి జీవన్ముక్తులగుదురు గాక!

శ్లో॥ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్ ।

స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ ॥ 47

శ్రేయాన్, స్వధర్మః, విగుణః, పరధర్మాత్, సు అనుష్ఠితాత్,
స్వభావనియతమ్, కర్మ, కుర్వన్, న, ఆప్నోతి, కిల్బిషమ్.

టీ॥ స్వధర్మః = తన ధర్మము, విగుణః = త్రిగుణములు బొత్తిగా లేనిదైనను, సు+ అనుష్ఠితాత్ = లెస్సగా అనుష్ఠించునట్టి, పరధర్మాత్ = ప్రత్యుగాత్మ యగు తనకంటె నితరమైన అనాత్మ ధర్మమునకంటె, శ్రేయాన్

= శ్రేష్ఠమయినది, స్వభావనియతం = స్వతస్సిద్ధముగా నియమింబబడిన, కర్మ = కర్మమును, కుర్వన్ = చేయుచు, కిల్బిషం = పాపమును, న + ఆప్నోతి = పొందదు.

తా॥ ప్రత్యగాత్మయగు తన ధర్మము బ్రహ్మనిష్ఠయే, ఇట్టి బ్రహ్మనుసంధాన సమయమున బ్రహ్మానందము నొందినచో త్రిగుణ సంసర్గ బొత్తిగా నుండదు. ఇట్లు గుణములు బొత్తిగా తొలగిపోవుటే మోక్షము. ప్రత్యగాత్మకంటె నితరమైన దంతయు అనాత్మ. ఈ అనాత్మ తనకంటె నితరమయినది, అనాత్మ ధర్మము నాచరించుటే పరధర్మము. ఈ పరధర్మము నెంత శ్రద్ధగా నాచరించినను నిష్ప్రయోజనమే. కనుక పరధర్మమగు అనాత్మ ధర్మముకంటె ఆత్మ ధర్మమే మోక్షమును కలిగించును. ఆత్మధర్మమే స్వభావసిద్ధమయిన ధర్మమైయున్నది. ఇట్టి స్వభావ సిద్ధమైన కర్మను చేయుచు పాపమును పొందదు.

వి॥ శ్రియతి ఇతిశ్రేయః, శ్రిఇ సేవాయాం, శ్రియతే = సేవింపబడునది. ఇతి, శ్రేయస్సు, ప్రశస్తతరం శ్రేయః, ప్రశస్తతరం = మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది, శ్రేయస్సు, అతిశయేనప్రశస్తః శ్రేయః, అతిశయేన = మిక్కిలి, ప్రశస్తః = శ్రేష్ఠమైనది, శ్రేయాన్ = ముక్తి, స్వ = ప్రత్యగాత్మయగు తాను, స్వధర్మము ప్రత్యగాత్మయగు తన ధర్మము, ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మైక్యమగు సోఽహంభావమే తన ధర్మము, విగతో గుణః, విగతః = జూరిపోయిన గుణములు కలది. విగుణము, స్వధర్మమగు ఆత్మధర్మమైన బ్రహ్మనిష్ఠ యందుంటిమేని త్రిగుణములు లేకుండపోవును. ఇట్లు స్వధర్మమున త్రిగుణరహితమగుటయే మోక్షము, పరధర్మము ప్రత్యగాత్మయగు తనకంటె నితరమగు అనాత్మ ధర్మము. అనాత్మ ధర్మమునెంత శ్రద్ధగా నాచరించినను బంధములో పడవేయును. దీనికంటె మోక్షప్రదమగు ఆత్మధర్మమే శ్రేష్ఠము.

స్వభావముగా నియమింపబడిన గురుకీలునందుండు ధర్మము నొనర్చుచు పాపమును పోగొట్టుకొని మోక్షము నొందుటే మన కర్తవ్యము. కుల ధర్మములకును, మోక్ష ధర్మమునకును సంబంధమేలేదు. కుల ధర్మములతో ముక్తి లభింపనే లభింపదు.

శ్లో॥ సహజం కర్మ కౌంతేయ సదోషమపి న త్యజేత్ ।

సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్ని రివావృతాః ॥ 48

సహజమ్, కర్మ, కౌంతేయ, సదోషమ్, అపి, న, త్యజేత్,
సర్వ ఆరంభాః, హి, దోషేణ, ధూమేన, అగ్నిః, ఇవ, ఆవృతాః.

టీ॥ కౌంతేయ = అర్జునా! సహజం = స్వభావమయిన, కర్మ = కర్మను, సదోషం + అపి = దోషముతోగూడినదయినను, న + త్యజేత్ = విడువగూడదు, అగ్నిః = అగ్ని, ధూమేన + ఇవ = పొగచేతనువలె, సర్వారంభాః = సకల కర్మలును, దోషేణ = దోషముచేత, ఆవృతాః + హి ఆవరింపబడియున్నవిగదా!

తా॥ స్వభావముచే నియమింపబడిన కర్మ తప్పుతో కూడియున్నను విడువరాదు. తానే బ్రహ్మమైయుండగా బ్రహ్మను సంధానమనునదియును, బ్రహ్మ నిష్ఠయును నొక దోషమే అయినను సంకల్ప నిర్మిత ప్రపంచమున కూలిపోకుండుటకై బ్రహ్మనిష్ఠ యనునది యొక గొప్ప కోటవలె నున్నది. అగ్ని పొగచే నెట్లు కూడుకొని యున్నదో అట్లే సకల కర్మలును సంకల్ప శ్వాసలనెడు దోషముచే కూడుకొని యున్నవి. అగ్నివంటిది ప్రత్యగాత్య, పొగవంటిది శ్వాస.

వి॥ బ్రహ్మమే తాను, తానే బ్రహ్మమై యుండగా సహజమైన కర్మ యోగమునందుండుటయు నొక దోషమే. అయినను గుఱి తప్పినచో సంకల్ప ప్రవాహమున కొట్టుకొని పోయి యావరణమున చిక్కుకొనియెదము. గురుకీలుపై గుఱి కుదిరినచో సంకల్ప ప్రవాహము నశించి బ్రహ్మమే తానగు

స్థితి లభించును. కనుక కర్మయోగమును విడువరాదు. పొగచే నగ్ని యావరింప బడినట్లు సర్వ కర్మలును నేదో యొక దోషముచే నావరింపబడియే యున్నవి. మాటల చమత్కారముల విడిచి గురునాజ్ఞచే గురుకీలునందు నిలిచి కర్మ యోగమున యోగివై దేవునందు లీనమై బ్రహ్మానందముచే జీవన్ముక్తుడగుటయే మన కర్తవ్యము.

శ్లో॥ అసక్తబుద్ధి సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః ।

నైష్కర్మ్య సిద్ధిం పరమాం సన్న్యాసేనాధిగచ్ఛతి ॥ 49

అసక్త బుద్ధిః, సర్వత్ర, జితాత్మా, విగతస్పృహః,
నైష్కర్మ్య సిద్ధిమ్, పరమామ్, సన్న్యాసేన, అధిగచ్ఛతి.

టీ॥ సర్వత్ర = సర్వవిషయములందును, అసక్తబుద్ధిః = సంగరహితుడై, జితాత్మా = జయింపబడిన మనస్సు గలవాడై, విగతస్పృహః = ఆశ లేని వాడై, సన్న్యాసేన = సన్న్యాసముచేత, పరమం = ఉత్తమమైన, నైష్కర్మ్య సిద్ధిం = కర్మ బొత్తిగా లేనట్టి కైవల్యసిద్ధిని, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ సర్వ విషయములందు ఆసక్తి లేనివాడై, మనోజయము కలవాడై ఆశ లేనివాడై సన్న్యాసముతో శ్రేష్ఠమైన నైష్కర్మ్య సిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

వి॥ కర్మ లేనిది నిష్కర్మ. శ్వాసయు సంకల్పములే కర్మ. సంకల్ప శ్వాసలు లేనిది నిష్కర్మ. నిష్కర్మతో కూడుకొన్నది నైష్కర్మ్యము. సంకల్ప శ్వాసలులేని బ్రహ్మానందముతో కూడుకొన్న కైవల్య సిద్ధియే నైష్కర్మ్యసిద్ధి, న్యాసము = ఉంచుట, లెస్సగా ఉంచుట సన్న్యాసము. సంకల్ప శ్వాసలను బ్రహ్మమునందు లెస్సగా నుంచుట సన్న్యాసము. ఇట్టి సన్న్యాసముచే కైవల్యసిద్ధిని పొందుచున్నాడు.

త్రిగుణాత్మిక ప్రకృతి మాయ. సర్వమనగా త్రిగుణ సృష్టియగు అనాత్మ. ఇయ్యనాత్మయందు తగుల్కొనక, శుద్ధసాత్విక బ్రహ్మకార వృత్తిగల వాడవ్వై,

సంకల్పరాహిత్యమునొంది మనసును జయించి బ్రహ్మానందముచే తుచ్చ సుఖముల కాశింపక, సర్వకర్మలకు మూలమైన శ్వాస సంకల్పముల బ్రహ్మమునందు లెస్సగా నుంచుట యనెడు సన్న్యాసముచే, అనాత్మ కర్మలు బొత్తిగాలేని సర్వోత్కృష్ట సిద్ధియగు కైవల్యము నొందుటే మానవుడు తరించుట.

**శ్లో॥ సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాఽ యోగోఽస్మి నిబోధ మే ।
సమాసేనైవ కౌంతేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా ॥ 50**

సిద్ధిమ్, ప్రాప్తః. యథా, బ్రహ్మ, తథా, ఆపోఽస్మి, నిబోధ, మే,
సమాసేన, ఏవ, కౌంతేయ, నిష్ఠా, జ్ఞానస్య, యా, పరా.

టీ॥ కౌంతేయ = అర్జునా! సిద్ధిం = సిద్ధిని, ప్రాప్తః = పొందినవాడు,
యథా = ఎట్లు, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, ఆపోఽస్మి = పొందుచున్నాడో, తథా
= అట్లే, జ్ఞానస్య = జ్ఞానముయొక్క, పరా = పరాప్రకృతి సంబంధమైన,
నిష్ఠా = నిష్ఠ, యా = ఏదియో, సమాసేన + ఏవ, సంగ్రహముగా, మే =
నా వలన, నిబోధ = తెలిసి కొనుము.

తా॥ అర్జునా! సిద్ధిని పొందిన వాడెట్లు బ్రహ్మము నొందుచున్నాడో
అట్లే జ్ఞానముయొక్క పరానిష్ఠ యేదో సంగ్రహముగా నా బోధవలన
తెలిసికొనుము.

వి॥ నిర్వృంద్య స్థితియొక్క సిద్ధిని పొందినవాడు బ్రహ్మమునెట్లు
పొందునో అట్లే జ్ఞానంపు పరానిష్ఠను గూర్చి సంగ్రహముగా తెలిసికొనుము.

**శ్లో॥ బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాఽ యోగోఽస్మి నియమ్య చ ।
శబ్దాదీన్ విషయాన్ త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ ॥ 51**

బుద్ధ్యా, విశుద్ధయా, యుక్తః, ధృత్యా, ఆత్మానమ్, నియమ్య, చ,
శబ్ద ఆదీన్, విషయాన్; త్యక్త్వా, రాగద్వేషౌ, వ్యుదస్య, చ.

శ్లో॥ వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యత వాక్కాయ మానసః ।

ధ్యాన యోగ పరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః ॥ 52

వివిక్తసేవీ, లఘు ఆశీ, యత వాక్ కాయ మానసః,

ధ్యానయోగపరః, నిత్యమ్, వైరాగ్యమ్, సముపాశ్రితః.

శ్లో॥ అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్ ।

విముచ్య నిర్మమశ్చాన్తో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ 53

అహంకారమ్, బలమ్, దర్పమ్, కామమ్, క్రోధమ్, పరిగ్రహమ్,

విముచ్య, నిర్మమః, శాంతః, బ్రహ్మభూయాయ, కల్పతే.

టీ॥ విశుద్ధయా = శుద్ధమైన, బుద్ధ్యా = బుద్ధితో, యుక్తః = కూడుకొన్న వాడు, ధృత్యా = ధైర్యముతో, ఆత్మానం = తన్ను, నియమ్య + చ = నియమించియును, శబ్దాదీన్ = శబ్దము మొదలయిన, విషయాన్ = విషయములను, త్యక్త్వా = విడిచి, రాగద్వేషౌ = రాగద్వేషములను, వృద్ధస్య + చ = విడిచి పెట్టియు, వివిక్త సేవీ = ఏకాంతవాసియు, లఘ్వాశీ = మితహారియు, యత వాక్కాయమానసః = మనోవాక్కాయముల నియమించినవాడును, ధ్యానయోగపరః = బ్రహ్మనిష్ఠయనెడు యోగము నందాసక్తుడును, వైరాగ్యం = వైరాగ్యమును, సముపాశ్రితః = ఆశ్రయించిన వాడును. అహంకారం = అహంకారమును, బలం = బలమును, దర్పం = దర్పమును. కామం = కామమును, క్రోధం = క్రోధమును, పరిగ్రహం = ద్రవ్యసంగ్రహమును, విముచ్య = విడిచి పెట్టి, నిర్మమః = నాది అనునది లేనివాడును, శాంతః = సంకల్పరహితమైన ప్రశాంతము కలవాడును, బ్రహ్మభూయాయ = బ్రహ్మమును బొందుటకొఱకు, కల్పతే = సమర్థుడగు చున్నాడు.

తా॥ శుద్ధ బుద్ధి యుక్తుడై, తన్ను సంకల్పములలో పడనీయకుండ ధైర్యముతో బ్రహ్మనిష్ఠయందే నిల్చునట్లు నియమించుచు, శబ్దాది విషయములను, రాగద్వేషములను విడిచి, ఏకాంతవాసియు, మితాహారియునై, మనోవాక్కాయములనెడు త్రికరణముల నియమించి, బ్రహ్మనుసంధానమనెడు యోగమునందాసక్తుడై, వైరాగ్యవంతుడయి, అహంకార బలదర్ప కామక్రోధ పరిగ్రహముల విడిచిపెట్టి, నాది యనెడు మమకారము లేనివాడయి, సంకల్పముల గజిబిజి కొంతయైనను లేని ప్రశాంతుడెవడో అతడే బ్రహ్మమును పొందుటకు సమర్థుడు.

ముణ్ణకోపనిషత్తునందు వేదములును, వేదాంగములును, అన్నియును అపరావిద్యలనియు, బ్రహ్మమును దేనిచే పొందుచున్నామో అదియే పరావిద్యయనియు నున్నది. కనుక బ్రహ్మ నిష్ఠయే పరావిద్య, పరానిష్ఠ యని తెలియవలయును.

వి॥ సంకల్పములలో మునిగిన సూక్ష్మ శరీరము మనస్సు. శ్వాసపై, కుండలినీపై, ప్రత్యగాత్మపై, బ్రహ్మముపై నిగా యుంచుట యనబడు కర్మయోగముచే సూక్ష్మశరీరము నిర్మలమై బుద్ధియగును. గుణితప్పి పరుగెత్తుకొనిపోవు మనస్సును ధైర్యముగా గురుకీలునందు నిలుపవలయును. శ్రేష్ఠమైన బ్రహ్మనందము నొందుచున్నందున తుచ్ఛ విషయ సుఖముల విడిచిపెట్టు శక్తి లభించును. సర్వమును బ్రహ్మమనెడు నాల్గవ కీలునందుండుటచే రాగద్వేషములుండవు. కైవల్యమునందున్నచో స్థూలసూక్ష్మకారణ మహాకారణ ధర్మములు అచటికి రానేరావు కనుక యేకాంత ప్రదేశమున నుండుము. మహా అశనియగు కామము నశించినందున మితాహారిత్వ మేర్పడును. వాక్కాయ మానసములనెడు త్రికరణములును గురుకీలునందు నిలుచుట కనుకూలముగ నుండును. బ్రహ్మనుసంధాన మార్గమున పయనించుటచే స్థూలశరీర శ్వాస కుండలినీ సంకల్ప మానస బుద్ధి జీవేశుల నొక్కొక్కదానినే విడిచి బ్రహ్మనందమున

మునుగుటచే బ్రహ్మనిష్ఠయందాసక్తులమై యుందుము. గొప్ప బ్రహ్మానంద ప్రాప్తిచే తుచ్చ విషయములందు వైరాగ్యము సహజముగా నేర్పడును. బ్రహ్మమున లీనమగుచుందుము. కనుక అహంకార బలదర్ప కామ క్రోధ పరిగ్రహముల సహజముగనే మనము విడుతుము. అవి మనచెంత నిలువనే నిలువవు. బ్రహ్మమున మనము లీనమైనందున అజ్ఞాన దశలోని నేనను అహంకారమే లేనందున నాది యనెడు మమకారముండదు. సంకల్ప రహితమైన శాంతి లభించును. ఇట్టి స్థితులేర్పడినందున బ్రహ్మమే తానగునట్టి మోక్షము నొందుటకు సమర్థుల మగుచున్నాము.

శ్లో॥ బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాంక్షతి ।

సమస్తర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్ ॥ 54

(బ్రహ్మభూతః, ప్రసన్న ఆత్మా, న, శోచతి, న, కాంక్షతి,
సమః, సర్వేషు, భూతేషు, మద్భక్తిమ్, లభతే, పరామ్.

టీ॥ బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మభావమును పొందినవాడు, ప్రసన్నాత్మా = నిర్మలమైన మనస్సు గలవాడై, న + శోచతి = దుఃఖింపడు, న+కాంక్షతి = కోరడు, సర్వేషు = సమస్తమైన, భూతేషు = ప్రాణులందును, సమః = సమబుద్ధి గలవాడై, పరాం = పరావిద్య సంబంధమైన, మద్భక్తిం = నాయొక్క స్వరూపాను సంధానమును, లభతే = పొందుచున్నాడు.

తా॥ బ్రహ్మభావమును పొందినవాడు ప్రసన్న మనస్కుడై దుఃఖింపడు. కోరడు, సర్వప్రాణులందును సమబుద్ధి కలవాడై యుండును. పరాభక్తిని పొందుచున్నాడు.

వి॥ బ్రహ్మమును పొందినవాడును, ప్రసీదతీతి ప్రసన్నః, షడ్విశరణ గత్యవసాదనేషు, ప్ర = ప్రకృష్టముగా, సీదతి = మనస్సును పొందునది,

ఇతి, ప్రసన్నము, మిక్కిలి నిర్మలమైన మనసుగలవాడు దుఃఖింపడు. అత్యంత భయంకరమైన మృత్యు వెపరికిని తప్పదు కనుక దేనికిని దుఃఖింపడు. బ్రహ్మానందము స్వతస్సిద్ధముగనే యున్నది. ఇంతకంటె గొప్పదేదియు లేదు. ఇంత గొప్ప పదవి లభించినందున నెట్టి పదవిని కూడ కోరడు. త్రిగుణ సామ్యవస్థ యందున్నవాడగుటవలన సర్వజీవరాసులందును సమత్వముగ నుండును. ఇట్టి మహాత్ముడు పరాప్రకృతి సంబంధమైన తురీయభక్తిని పొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః ।

తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్ ॥ 55

భక్త్యా, మామ్, అభిజానాతి, యావాన్, యః, చ, అస్మి, తత్త్వతః,
తతః, మామ్, తత్త్వతః, జ్ఞాత్వా, విశతే, తదనంతరమ్.

టీ॥ భక్త్యా = భక్తిచేత, మాం = నన్ను, తత్త్వతః = యథార్థముగా, యా వాన్ = ఎంతటివాడనో, యః + చ + అస్మి = ఎట్టివాడనైతి నో, అభిజానాతి = స్పష్టముగా దెలిసికొనుచున్నాడు, తతః = పిమ్మట, మాం = నన్ను, తత్త్వతః = యథార్థముగా, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొని, తత్ + అనంతరం = అటుపిమ్మట, మాం = నన్ను, విశతే = ప్రవేశించుచున్నాడు.

తా॥ స్వస్వరూపాను సంధాన మనబడు పరాభక్తిచే నన్ను యథార్థముగా నెట్టి వాడనై యున్నానో తెలిసికొని పిమ్మట నన్ను బ్రవేశించుచున్నాడు.

వి॥ స్వస్వరూపాను సంధాన మనబడు బ్రహ్మాను సంధానమే భక్తి. ఇట్టి భక్తిచే నంతర్ముఖవృత్తి కలుగును. ఎవరైనను అంతర్ముఖవృత్తిచేతనే దేవుని యథార్థ స్వరూపము నెఱుగుదురు. మఱియు బ్రహ్మానుభవబలముచే

దేవుడెట్టివాడో, ఎంతటివాడో స్పష్టముగా నెఱుగుదురు. బ్రహ్మము నెఱిగి బ్రహ్మమున ప్రవేశింతురు.

శ్లో॥ సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః ।

మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి శాశ్వతం పదమవ్యయమ్ ॥ 56

సర్వకర్మాణి, అపి, సదా, కుర్వాణః, మద్వ్యపాశ్రయః,
మత్ ప్రసాదాత్, అవాప్నోతి, శాశ్వతమ్, పదమ్, అవ్యయమ్.

టీ॥ సర్వకర్మాణి + అపి = సమస్త కర్మలనుగూడ, సదా = ఎల్లప్పుడును, కుర్వాణః + అపి = చేయుచున్నవాడైనను, మద్వ్యపాశ్రయః = నన్నే శరణు పొందినవాడు, మత్ప్రసాదాత్ = నా యనుగ్రహమువలన, అవ్యయం = నాశ రహితమైన, శాశ్వతం = శాశ్వతమైన. పదం = స్థానమును, అవాప్నోతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ స్థూల సూక్ష్మ శరీర సంబంధములయిన కర్మలను ఎల్లప్పుడును చేయుచున్నవాడైనను, బ్రహ్మనిష్ఠచే నన్నే శరణు పొందినవాడు నా యనుగ్రహమువలన శాశ్వతమైన స్థానమగు మోక్షమును పొందుచున్నాడు.

వి॥ ఎన్ని సంపదలున్నను, ఎందఱు బలగమున్నను, లౌకిక సౌకర్యము లెన్ని యున్నను బ్రహ్మమే శరణ్యమని యనుభవ పూర్వకముగా నెఱిగిన మహాత్ముడు స్థూల సూక్ష్మకారణ మహాకారణ వ్యవహారములలో మునిగి యున్నను దివ్య ప్రసాదమువలన శాశ్వత పదవియగు కైవల్యము నొందును.

శ్లో॥ చేతసా సర్వ కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరః ।

బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య మచ్ఛిత్త స్మతతం భవ ॥ 57

చేతసా, సర్వకర్మాణి, మయి, సన్న్యస్య, మత్పరః,
బుద్ధియోగమ్, ఉపాశ్రిత్య, మచ్ఛిత్తః, సతతమ్, భవ.

టీ॥ చేతసా = మనస్సుచేత, సర్వకర్మాణి = సకల కర్మలను, మయి = నా యందు, సన్యస్య = ఉంచి, మత్పరః = నాయందాసక్తుడవై, బుద్ధియోగం = జ్ఞానయోగమును, ఉపాశ్రిత్య = అవలంబించి, సతతం = ఎల్లప్పుడును, మచ్చిత్తః = నాయందు చిత్తము గలవాడవు, భవ = కమ్ము.

తా॥ మనస్సుచే సమస్త కర్మలను నాయందుంచి, నాయందాసక్తి కలవాడవై జ్ఞానయోగము నవలంబించి ఎల్లప్పుడును నాయందు చిత్తము కలవాడవగుము.

వి॥ రజోగుణ జనిత వాయువు సకల కర్మలకు మూలము. వాయువుపై మనసు నుంచినచో చాలును. శ్వాసయు మనసును ఆత్మయందైక్యమగు చుండగా సకలేంద్రియ వ్యాపారము లాగిపోవు చుండును. దేవునిపై సకల కర్మలను మనసుతో నుంచినట్లగును. మనసును ఇంద్రియ విషయములపై పోనీక బహు జాగ్రత్తగా బ్రహ్మసక్తుడవై యుండుము. బ్రహ్మనిష్ఠలో కూర్చున్నది మొదలు లీనమగు వఱకు జేయు ప్రయాణము కర్మయోగము. లీనమైనప్పటి స్థితి జ్ఞానయోగము, బుద్ధియోగము, బ్రహ్మనిర్వాణము అనెడు పేర్లునొందును. ఇట్టి బుద్ధి యోగమున నుండుటే పూర్ణస్థితి. విషయముల జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొను చిత్తము బ్రహ్మానందమున మునుగుటచే విషయములను మఱచి దేవునందే నిమగ్నమైయుండును.

శ్లో॥ మచ్చిత్త సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్తరిష్యసి ।

అథ చేత్త్వ మహంకారాన్న శ్రోష్యసి వినంక్ష్యసి ॥ 58

మచ్చిత్తః, సర్వదుర్గాణి, మత్ ప్రసాదాత్, తరిష్యసి,

అథ, చేత్, త్వమ్, అహంకారాత్, న, శ్రోష్యసి, వినంక్ష్యసి.

టీ॥ మచ్చిత్తః = నాయందు చిత్తముగల నీవు, మత్ప్రసాదాత్ = నా దయవలన, సర్వదుర్గాణి = సమస్త ఆటంకములను, తరిష్యసి = దాటగలవు,

అథ = అట్లుగాక, త్వం = నీవు, అహంకారాత్ = అహంకారమువలన, న + శ్రోష్యసి + చేత్ = వినవైతివేని, వినంక్ష్యసి = నశించి పోయెదవు.

తా॥ నాయందు చిత్తముంచినచో నీవు సమస్త ఆటంకములనుండి దాటగలవు. అట్లులేక అహంకారముచే నా మాట వినకుంటివేని నశింతువు.

వి॥ దుఃఖేన గమ్యత ఇతి దుర్గం, దుఃఖేన = బహు ప్రయాసచే, గమ్యతే = పొందబడునది, ఇతి, దుర్గము, మనము ఊరక గురుకీలునందు మాత్రమే కొంచెమైనను ఏమిటక చిత్తముతో నిలిచి యుండవలయును. అంతేచాలు, ఆ చిత్తము దైవ చైతన్యముచే నాకర్షింపబడి యావరణముల గలిగించు ఆటంకముల నన్నిటిని చిత్తము సహజముగనే దాటగలదు. అహంకారముచే నా మాటను నిర్లక్ష్యము చేసితివేని సంకల్ప ప్రవాహముచే కొట్టుకొనిపోయి జీవితమును వ్యర్థము చేసికొని చెడిపోయి నశింతువు సుమా! కనుక శ్వాసకుండలినీ ప్రత్యగాత్మ బ్రహ్మములపై నున్న గుఱినుండి యేమాటకుము.

శ్లో॥ యదహంకార మాశ్రిత్య న యోత్య ఇతి మన్యసే ।

మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి ॥ 59

యత్, అహంకారమ్, ఆశ్రిత్య, న, యోత్యే, ఇతి, మన్యసే,
మిథ్యా, ఏషః, వ్యవసాయః, తే, ప్రకృతిః, త్వామ్, నియోక్ష్యతి.

టీ॥ అహంకారం = అహంకారమును. ఆశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, నయోత్యే + ఇతి = యుద్ధముజేయనని, మన్యసే+యది = తలంచితవేని, తే = నీ యొక్క, ఏషః = ఈ, వ్యవసాయః = ప్రయత్నము. మిథ్యా = మిథ్యయగును, త్వాం = నిన్ను, ప్రకృతిః = త్రిగుణాత్మికయైన ప్రకృతి, నియోక్ష్యతి = నియోగింపగలదు.

తా॥ అహంకారము నాశ్రయించి యుద్ధము చేయనని తలంచినచో నీయొక్క యీ ప్రయత్నమంతయు మిథ్యయగును. నిన్ను ప్రకృతి యాజ్ఞాపింపగలదు.

వి॥ ప్రత్యగాత్మయగు నన్నాశ్రయింపక అహంకారు నాశ్రయించుట తప్పు. జ్ఞాన యుద్ధమున అహంకారాది శత్రువులను సంహరింపుము. సంహరింపకపోయినచో అహంకారముతోకలసి చేయు పనులన్నియు మిథ్యలే యగును, మిథ్యా ప్రపంచమున మునుగుట మేలా? బ్రహ్మానంద సముద్రమున మునుగుట మేలా? మిథ్యా ప్రపంచమున మునిగితివేని త్రిగుణాత్మికమైన ప్రకృతికి చిక్కి ప్రకృతి త్రిప్పినట్లెల్ల తిరుగుచుందువు. ప్రకృతిలో చిక్కుట మేలో, బ్రహ్మానందమున బ్రహ్మము నందు లీనమై మోక్షము నొందుట మేలో నీవే యోచించుకొనుము.

నేను అను పదమును ముందుంచుకొని చేయుప్రయత్నము లన్నియు నహంకృతులే. కృతి = ప్రయత్నము, అజ్ఞానదశలోని నేను అనబడు నభిమానము నాశ్రయించితిమేని స్థూలసూక్ష్మ దేహకార్యముల నన్నిటిని నేను చేసితినిని యభిమానించుచు సంకల్ప ప్రవాహ వేగము నభివృద్ధి చేసుకొను చుండును. జ్ఞానయుద్ధము నొనరింప నిచ్చగింపడు. బ్రహ్మానిష్ఠకు సంబంధించిన యంతర్ముఖ వృత్తిని విడనాడి బహిర్ముఖవృత్తులలోబడి భ్రాంతి జ్ఞానముతో మిథ్యావస్తువుల గ్రహించు అధ్యాసలో పడిపోవును. అధ్యాసయే సహజ ధోరణి యగును. మొదట ప్రయత్న పూర్వకముగా చేయబడుచు, తుదకు సభ్యాస మెక్కువై సహజముగా చేయు స్థితి యలవడినచో వ్యవసాయమగును. అధ్యాసలో మునుగు వ్యవసాయమున నుండునట్టి వాడు త్రిగుణాత్మిక ప్రకృతిలో పడిపోవును. మాయకు వశుడగును. ప్రకృతిచే నడువబడి బ్రహ్మానిష్ఠకు దూరమగు చుండును.

శ్లో॥ స్వభావజేన కౌంతేయ నిబద్ధ స్వేన కర్మణా ।

కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహాత్ కరిష్యస్యవశోఽపి తత్ ॥ 60

స్వభావజేన, కౌంతేయ, నిబద్ధః, స్వేన, కర్మణా,

కర్తుమ్, న, ఇచ్ఛసి, యత్, మోహాత్, కరిష్యసి, అవశః, అపి, తత్.

టీ॥ కొంతేయ = అర్జునా! యత్ = దేనిని, కర్తుం = చేయుటకు, మోహాత్ = మోహమువలన, న+ఇచ్చసి = కోరవో, తత్ = దానిని, స్వభావజేన = సహజముగా బుట్టిన, స్వేన = నీదయన, కర్మణా = కర్మచేత, నిబద్ధః = బంధింపబడిన వాడవయి, అవశః + అపి = పరవశుడవయికూడ, కరిష్యసి = చేయుదువు.

తా॥ అర్జునా! మోహముచే నీవు జ్ఞానయుద్ధమును చేయుటకు ఇచ్చయింపనిచో ఆ ఇచ్చయింపని స్థితి నీకెందువలన కలిగినదనగా నిన్ను నీవు మఱచి పరవశుడవయి సహజముగా నీచే చేయబడుచున్న స్థూల సూక్ష్మ శరీర కర్మలచే బంధింపబడిన వాడవయి యున్నందుననే నీవు జ్ఞానయుద్ధము చేయుట కిచ్చగింపకున్నావు. అహంకారమును ఆశ్రయించిన దోషముచే నీకిట్టి దురవస్థ కలుగుచున్నది.

వి॥ “మూర్ఖాతు కశ్మలం మోహోఽపి” అమరము, మూర్ఖనం మూర్ఖా మూర్ఖా మోహ సముచ్చాయయోః, మూర్ఖనం = మోహము పొందుట; కశతి తనూకరోతి ఇంద్రియ ప్రచార మితి కశ్మలం. కశగతి శాతనయోః , ఇంద్రియ ప్రచారమును, కశతి = తనూకరోతి = అల్పముగా చేయునది, ఇతి, కశ్మలము, మోహనం మోహః, ముహవైచిత్యే. మోహనం = విమనస్కుడగుట, మోహము మూర్ఖ, కశ్మలము, మోహము ఇవి పర్యాయనామములు. విరుద్ధం మనో యస్యేతి విమనాః, యస్య = ఎవనియొక్క, మనః = మనస్సును, విరుద్ధం = విరుద్ధముగానున్నదో అతడు, విమనాః = విమనస్కుడు. ఉన్న బ్రహ్మమును తెలిసికొనక, లేని యనాత్మయే యున్నట్లు భ్రమించుట, చైతన్య బ్రహ్మమును జడమనియు, జడమగు అనాత్మను చైతన్య మనియు, దేవుని నుండి యానందము నొందుచు, విషయములనుండి యానందము నొందితినని భ్రమించుటయు మోహము. ఇట్లు ఉన్నదున్నట్లు గ్రహింపక విరుద్ధముగా భావించుట మోహము.

బ్రహ్మనిష్ఠచే మోక్షము కలుగును. మోక్షము నిచ్చు బ్రహ్మనిష్ఠను వదలి మోక్షముకొఱకై కర్మోపాసనలను మోహముచే చేయుచుందురు. ఇట్టివారు కర్మబద్ధులగుదురు. అనాత్మ జ్ఞేయమగు చుండగా కలిగెడు అనాత్మజ్ఞానమున మునుగుటే బద్ధత్వము, అహంకారము నాశ్రయించినందున మోహబద్ధులై, స్వస్వరూపమునుండి జాతి కర్మోపాసనల చేయుచు అట్టి కర్మలచే నేర్పడిన బంధములో చిక్కుకొనెదరు.

శ్లో॥ ఈశ్వర సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి ।

భ్రామయాన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా ॥ 61

ఈశ్వరః, సర్వభూతానాం, హృద్దేశే, అర్జున, తిష్ఠతి,

భ్రామయాన్, సర్వభూతాని, యంత్ర అరూఢాని, మాయయా.

టీ॥ అర్జున = అర్జునా! ఈశ్వరః = ఈశ్వరుడు, సర్వభూతానాం = సర్వ ప్రాణులయొక్క, హృద్దేశే = హృదయ ప్రదేశమునందు, యంత్ర = తిరుగలి యందు, అరూఢాని = ఎక్కియున్నట్టి, సర్వభూతాని = సకల ప్రాణులను, మాయయా = మాయచేత, భ్రామయాన్ = భ్రమింపజేయుచు, తిష్ఠతి = ఉన్నాడు.

తా॥ అర్జునా! సర్వప్రాణికోట్ల హృదయ ప్రదేశమునందున్న తిరుగలి నెక్కి నట్టి సకల జీవులను ఈశ్వరుడు తన మాయచేత భ్రమింపజేయుచు నున్నాడు, (ఉత్పవ కాలములందు వేడుకకై బాలకుల నెక్కించి త్రిప్పెడు చుట్టు తొట్ల నేర్పరచిన వలయాకారముగా నుండు యంత్రమును రంగులరాట్న ముందురు. అట్లే జీవులును ఈ దేహమనెడు రంగుల రాట్నమునందు, హృదయ ప్రదేశమనెడు తొట్లలో నెక్కియుండగా ఎక్కిన వారందఱురక కూర్చుండి యుండగా త్రిప్పువాడా యంత్రపు కీలును త్రిప్పినచో కూర్చున్న వారందఱు నెట్లు గిర గిర తిరుగుదురో అట్లే ఈశ్వరుడు మాయచేత సకల జీవులను తిరుగునట్లు చేయుచున్నాడు.)

వి॥ హృదయాకాశస్థాన మాపోస్థానము. అనుకొను నక్షరస్థాన మాపోస్థానమే. అచట అనుకొనుచున్న సంకల్పముల ప్రకార మాకారములు జీవ సృష్టిగా తోచుచుండును. ఆ తోపికల ప్రకారమే భావపరివర్తన మేర్పడు చుండును. హృదయాకాశము జడమే. ఈ హృదయమొక యంత్రము. ఇయ్యంత్రమున జీవరాసులు చేరుకొనియున్నవి. ఇట్లు యంత్రారూఢులైన జీవుల నీశ్వరుడు తన మాయచే త్రిప్పుచున్నాడు. మలినమైన మాయను అవిద్య యనియు, శుద్ధ ప్రకృతిని మాయ యనియు శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. అవిద్యా రూఢుడైన జీవుని మలిన సాత్విక వృత్తులందును, శుద్ధ సాత్విక మాయారూఢుడైన శుద్ధ జీవుడగు ఈశ్వరతత్త్వ స్వరూపుని బ్రహ్మకార వృత్తులందును, కారణ మహాకారణములందు ఈశ్వరుడు భ్రమింపజేయును. ప్రేరకుడైన ఈశ్వరుడు హృదయాకాశరూఢులైన జీవరాసుల నిట్లు భ్రమింపజేయును. మనము ప్రయత్నించి హృదయకమల మధ్యస్థితి సుషుమ్నయందు ప్రవర్తించితిమేని మోక్షము నొందుదుము. ఈశ్వరుడు మన ప్రయత్నమున కనుకూల ప్రేరకుడై యుండును.

శ్లో॥ తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత ।

తత్రప్రసాదాత్పరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్ ॥ 62

తమ్, ఏవ, శరణమ్, గచ్ఛ, సర్వ భావేన, భారత,

తత్ ప్రసాదాత్, పరామ్, శాంతిమ్, స్థానమ్, ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్.

టీ॥ భారత = అర్జునా! సర్వభావేన, = సమస్త అభిప్రాయములచేతను, తం + ఏవ = ఆ ఈశ్వరునే, శరణం = శరణమును, గచ్ఛ = పొందుము. తత్ + ప్రసాదాత్ = ఆ ఈశ్వర కృపవలన. పరాం శాంతిం = పరాప్రకృతి సంబంధమైన శాంతిని, శాశ్వతం స్థానం = శాశ్వత స్థానమగు మోక్షమును, ప్రాప్స్యసి = పొందగలవు.

తా॥ అర్జునా ! సమస్త ప్రకారములచేత కూడ ఆ ఈశ్వరునే శరణు పొందుము. మహాకారణము నందలి ఈశ్వరునే శరణుపొందుము. మహా

కారణమునందలి ఈశ్వరుని సోఽహంభావముచే శరణు పొందినచో ఆ ఈశ్వర కృప వలన పరాప్రకృతి సంబంధమైన శాంతియును, శాశ్వతమయిన మోక్షమును పొందగలవు.

వి॥ శీర్షతే శృణాతి దుఃఖాదిక మితి శరణం, శృహింసాయాం, దుఃఖాధికం = దుఃఖాదులను, శీర్షతే = శృణాతి = నశింపజేయునది చెఱచువాడు, ఇతి, శరణము, శరణుడు, శరణము = ఇల్లు, రక్షించువాడు, ఇట్టి పరిస్థితులలో నైనను మనకీశ్వరుడే రక్ష. సోఽహంభావమున శ్రద్ధగా నిల్చుటే యీశ్వరుని శరణుపొందుట. అనేక దుఃఖముల పోగొట్టి బ్రహ్మానుసంధానమున కనుకూలము చేయుచు ప్రసన్నవృత్తిని మన కీశ్వరుడొసగును. ప్రసన్న వృత్తి వలన తురీయ సంబంధ పరాప్రకృతియొక్క శాంతి కలుగును. శాశ్వత పదవియగు కైవల్యము లభించును.

శ్లో॥ ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యద్గుహ్యతరం మయా ।

విమృశ్యై తదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు ॥

63

ఇతి, తే, జ్ఞానమ్, ఆఖ్యాతమ్, గుహ్యత్, గుహ్యతరమ్, మయా, విమృశ్య, ఏతత్, అశేషేణ, యథా, ఇచ్ఛసి, తథా, కురు.

టీ॥ ఇతి = ఇట్లు, గుహ్యత్ = రహస్యము లన్నిటికంటె, గుహ్యతరం = అతి రహస్యమయిన. జ్ఞానం = జ్ఞానము, మయా = నాచేత, తే = నీకొఱకు ఆఖ్యాతం = చెప్పబడినది, ఏతత్ = దీనిని, అశేషేణ = పూర్తిగా, విమృశ్య = విచారించి, యథా = ఎట్లు, ఇచ్ఛసి = ఇచ్ఛయించుచున్నావో, తథా = అట్లే, కురు = చేయుము.

తా॥ రహస్యములన్నిటిలో నతి రహస్యమైన జ్ఞానమును నీకు బోధించితిని, ఈ జ్ఞానమును పూర్తిగా విచారించి తెలిసికొని ఏమి చేయగోరుదువో అది చేయుము.

వి॥ గుహనీయం గుహ్యం, గుహా సంవరణే. గుహనీయం = దాచదగినది, గుహ్యము = తాబేలు, దాచదగిన గుహ్యమనగా ముఖ్యమైనవారికి విశదముగా చెప్పదగినదని యర్థము. ఎవరికిని

చెప్పురానిదని గ్రహింపరాదు. గురుకీలు సిద్ధించినచో వేదాంత రహస్యము లన్నియు వెల్లడియగును. బ్రహ్మమును జ్ఞేయముజేసి బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగించును. అట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము నంతటిని నీకు చెప్పితిని, బ్రహ్మానందము ననుభవింపుము. బాగుగా పరిశీలించు కొనుము. నీలో దైవప్రేరణ యేర్పడియుండును. కలిప్రేరణ దూరమై యుండును. దైవప్రేరణ నీవు చేయదగిన కార్యముల నీతో చేయించును, కనుక నీవు కోరినట్లు చేయుచుండుము. దేవునిలో లీనమగు మార్గము నీకు సిద్ధించి యున్నందున చేయదగిన కార్యములపై నీబుద్ధి ప్రవర్తించుచుండును.

శ్లో॥ సర్వగుహ్యతమం భూయః శృణు మే పరమం వచః ।

ఇష్టోఽసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్ ॥ 64

సర్వగుహ్యతమం, భూయః, శృణు, మే, పరమమ్, వచః,
ఇష్టః, అసి, మే, దృఢమ్, ఇతి, తతః, వక్ష్యామి, తే, హితమ్.

టీ॥ భూయః = మరల, సర్వగుహ్యతమం = పరమరహస్యమైనదియును, పరమం = శ్రేష్ఠమైనదియును అగు, మే = నాయొక్క, వచః = వాక్కును, శృణు = వినుము, మే = నాకు, దృఢం = నిశ్చయముగా, ఇష్టః = ఇష్టుడవు, అసి + ఇతి = అయియున్నావని, తతః = అందువలన, తే = నీకొఱకు, హితం = హితమును, వక్ష్యామి = చెప్పుచున్నాను.

తా॥ అర్జునా! మరల పరమ రహస్యమైనట్టియు, శ్రేష్ఠమైనట్టియు నా వచనమును వినుము. నాకు నిశ్చయముగా ఇష్టుడవై యున్నందున నీకు హితమును బోధించుచున్నాను.

వి॥ అర్జునా! భగవద్గీతను సంపూర్తిగా అనేక విషయములతో వింటివి. అయినను రహస్యము లన్నింటిలో శ్రేష్ఠమైన దానిని, నీవు దృఢభక్తుడవు, నాకు పూర్ణముగా ఇష్టుడవు, కనుక మహోన్నతమైన హితమైన యుపదేశము నెఱిగింతును.

శ్లో॥ మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కరు॥

మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే ॥ 65

మన్మనాః, భవ, మద్భక్తః, మద్యాజీ, మామ్, నమస్కరు,
మామ్, ఏవ, ఏష్యసి, సత్యమ్, తే, ప్రతిజానే, ప్రియః, అసి, మే.

టీ॥ మన్మనాః = నాయందు మనస్సు గలవాడవును, మద్భక్తః = నా స్వరూపానుసంధానము జేయువాడవును, మద్యాజీ = బ్రహ్మానిష్ఠచే సోఽహంభావము వలన నన్ను పూజించు వాడవును, భవ = అగుము. మాం = నన్ను గూర్చి, నమః + కురు = నమస్కరింపుము, మాం + ఏవ = నన్నే, ఏష్యసి = పొందగలవు, మే = నాకు, ప్రియః = ఇష్టుడవు, అసి = ఐయున్నావు. తే = నీ కొఱకు, సత్యం = సత్యమును, ప్రతిజానే = ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను.

తా॥ నా యందే మనస్సు కలిగి, నా స్వరూపమునే అనుసంధించుచు, నన్నే సోఽహంభావమున పూజించువాడవగుము. నన్ను గూర్చి నమస్కారము చేయుము. ఇట్లైనచో నన్నే పొందగలవు. నాకు ఇష్టుడవై యున్నందున నీ కొఱకు ఇది సత్యమని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను (మే = జీవుడు, మః = జీవునకు, న = కాదు. నమః = జీవునకుగాదు, జీవుని వృద్ధి నొందించుటకుగాదు. చేయు ప్రయత్నమంతయును - నారాయణాయ = నారాయణుని పొందుట కొఱకే అని అర్థము. నమః అను పదమునకు కేవలము చేతుల జోడించి నమస్కరించుట కాదని యెఱుగవలయును.)

వి॥ గురుకీలునందే శ్రద్ధగా మనసు నుంచుము. బ్రహ్మాను సంధానమును, స్వస్వరూపానుసంధానమే భక్తి. గురుకీలు నందున్నచో క్రమక్రమముగా స్థూలదేహ శ్వాస కుండలినీ సంకల్ప మానసబుద్ధి జీవేశులు జడములగు చుండును. ఇవి జడములగు చుండగా దేవుని సన్నిధి చేరుచుందుము. దేవుని సన్నిధిని సంపూర్తిగా పొందినచో దేవునందే

లీనమౌదుము. ఇదియే బ్రహ్మను సంధానము. జ్ఞానయజ్ఞమున అనాత్మ దగ్ధమగును. బ్రహ్మైక్యమగు నట్టి బ్రహ్మ యజ్ఞమును చేయుము. మ్ = జీవుడు, మః = జీవునకు, నమః = జీవత్వము సభివృద్ధి చేసికొనుటకుగాదు, నారాయణాయ = బ్రహ్మమును పొందుట కొఱకు ప్రయత్నింపుమని యర్థము. ఇదే నమస్కారము. ఇట్లు నమస్కరింపుము. ఇట్లొనర్చినచో బ్రహ్మమునే పొందగలవు. ప్రియశిష్యుడవగు నీ కొఱకు చెప్పితిని, ఇది సత్యమని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను.

శ్లో॥ సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ ।

అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః ॥ 66

సర్వధర్మాన్, పరిత్యజ్య, మామ్, ఏకమ్, శరణమ్, వ్రజ,
అహమ్, త్వా, సర్వపాపేభ్యః, మోక్షయిష్యామి, మా, శుచః.

టీ॥ సర్వధర్మాన్ = స్థూల సూక్ష్మ శరీర ధర్మముల నన్నిటిని, పరిత్యజ్య = విడిచిపెట్టి, ఏకం = ఒక్కడనయిన, మాం = ఈశ్వరుడనగు నన్ను, శరణం = శరణమును, వ్రజ = పొందుము, అహం = నేను, త్వా = నిన్ను, సర్వ పాపేభ్యః = సమస్త పాపములనుండి, మోక్షయిష్యామి = విడిపించుచున్నాను. మాశుచః = శోకింపకుము.

తా॥ స్థూల సూక్ష్మశరీరములతో చేయునట్టియు, అనుకొను నట్టియు సకల ధర్మములను విడిచి అంతట నొక్కడనై వ్యాపించియున్న యీశ్వరుడనగు నన్ను బ్రహ్మనిష్ఠచే శరణుపొందుము. నేను నిన్ను సర్వపాపములనుండి విడిపించుచున్నాను, దుఃఖింపకుము.

వి॥ నిషిద్ధ కర్మల విడుచుట యనగా ఊరకుండుట అనియు, చేయరాని కర్మల విడుచుట యనినపు డూరకుండుటే అనియు, విహిత కర్మలచేయుట అనగా సోఽహంభావమున నుండుట యనియు, మంచి కార్యములను

దేవునందు క్రమక్రమముగా లీనమగు దోవనుజూపించి నడపించుననియు తెలియవలయును. గురుకీలుచే శ్వాస, కుండలినీ ప్రత్యగాత్య, బ్రహ్మములపై నిగాయుంచుటే దేవుని శరణుబొందుట యనియు, ఊరకున్నచో స్థూలసూక్ష్మ కారణ మహాకారణ ధర్మముల విడుచుట యనియు పరిశీలించి గుర్తింపుడు. ఇట్లు మోసముచే గురుకీలునందుండుటే సర్వధర్మముల విడిచి బ్రహ్మమును శరణుపొందుట యగును. దేవునందు లీనమైతిమేని సర్వపాపములును దగ్ధమైన వనియు, పాపములన్నియు తుడిచివేయబడిననేగాని దేవునందు లీనము కాలేమనియు దృఢ నిశ్చయము చేసికొనవలయును. సర్వ పాపముల నుండి విడిపించుట యనినను, దేవునందైక్యమగుట యనినను రెండును నొకటే. దుఃఖనివృత్తి, బ్రహ్మనంద ప్రాప్తి యనినను, చీకటి నశించుట యనినను, వెలుతురు వచ్చుట యనినను రెండు నొకటే. పాపములనుండి విడిపింతును. కనుక దుఃఖింపకు మనినను బ్రహ్మైక్యమొనరించి బ్రహ్మనందప్రాప్తి గలిగింతుననినను రెండును నొక్కటే. దీనినే చరమశ్లోకమని రామానుజాచార్యులు గ్రహించినారు.

శ్లో॥ ఇదం తే నాతపస్కాయ నా భక్తాయ కదాచన ।

న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం న చ మాం యోఽభ్యసూయతి ॥67

ఇదమ్, తే, న, అతపస్కాయ, న, అభక్తాయ, కదాచన,

న, చ, అశుశ్రూషవే, వాచ్యమ్, న, చ, మామ్, యః, అభ్యసూయతి.

టీ॥ తే = నీకొఱకు, ఇదం = ఈ చెప్పబడిన జ్ఞానము, కదాచన = ఒకప్పుడును, అతపస్కాయ = తపస్సు జేయనివానికిని (నేనెవడను? ముక్తియేది? దేనిచే బద్ధుడనైతిని? అనెడు విచారమే తపస్సుని యున్నది.)
 న+వాచ్యం = ఉపదేశింప గూడదు. అభక్తాయ = భక్తుడు కానివానికి (స్వస్వరూపాను సంధానమే భక్తియని యున్నది గనుక బ్రహ్మనుసంధాన

మొనరించు నతడే భక్తుడని గ్రహింపవలయును.) అశుశ్రూషవే+చ = సేవ జేయనివానికి, న + వాచ్యం = చెప్పగూడదు, యః = ఎవడు, మాం = నన్నుగూర్చి, అభ్యసూయతి + చ = అసూయ నొందుచున్నాడో, తస్మై + చ = అతనికిని, న + వాచ్యం = బోధింపగూడదు.

తా॥ తపస్సు చేయక, భక్తుడుగాక, శుశ్రూష చేయక ఈశ్వరుడనగు నాయందు అసూయ కలిగి యెవడుండునో అతనికి జ్ఞానము నుపదేశింపగూడదు.

వి॥ తపస్సును చేయని వానికిని, భక్తి లేనివానికిని, సేవను జేయనివానికిని, అసూయ గలవానికిని ఈ మహారహస్యమును తెలుపరాదు. నేనెవడను? దేవుడేది? మనస్సు దేవునందు లీనమగుటెట్లు? ఇట్టి తపస్సు నొనరించు వానికిని, అనాత్మను క్రమక్రముగా విడుచుచు బ్రహ్మమును సమీపించునట్టి బ్రహ్మను సంధానమొనరించు వానికిని, శక్తి కొలది గురుసేవ చేయువానికిని, దైవ గురు వేదములపై నసూయ లేనివానికిని బోధింపవచ్చునని భావము. తెలిసికొను నిచ్చయున్నచో జాలును. ఉపదేశింపవచ్చునని నైష్కర్మసిద్ధిలో సురేశ్వరాచార్యులు తెలిపినారు. కన్నులున్నవాడు గ్రుడ్డివానికి తెరువుజూపినట్లు, తెలిసినవాడు తెలియనివానికి తెలుపవలయునని ఋషభుడు తన సుతులకు భాగవతమునందును తెలిపియున్నందున ఆశ్రయించినవారి కందఱకు చెప్పుటయే న్యాయమని తెలియుచున్నది.

శ్లో॥ య ఇమం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి ।

భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవైష్య త్యసంశయః ॥ 68

యః, ఇమమ్, పరమమ్, గుహ్యమ్, మద్భక్తేషు, అభిధాస్యతి,
భక్తిమ్, మయి, పరామ్, కృత్వా, మామ్, ఏవ, ఏష్యతి, అసంశయః

టీ॥ యః = ఎవడు, పరమం = శ్రేష్ఠమైన, గుహ్యం = రహస్యమైన. ఇదం = ఈ గీతాశాస్త్రమును, మద్భక్తేషు = నా భక్తులందు, అభిధాన్యతి = చెప్పునో, సః = అతడు, మయి = నాయందు, పరాం = పరాప్రకృతి సంబంధమైన, భక్తిం = భక్తిని, కృత్వా = చేసి, అసంశయః = సంశయములు లేనివాడై, మాం + ఏవ = నన్నే, ఏష్యతి = పొందగలడు.

తా॥ మహారహస్యమైన యీ గీతాశాస్త్రమును నా భక్తుల కెవడు బోధించునో అతడు నాయందు పరాభక్తి చేసినవాడై సంశయరహితుడై పరమాత్ముడనగు నన్నే పొందగలడు.

వి॥ దైవగురుభక్తులకీభగవద్గీత నుపదేశించు నతడు తురీయమునందలి పరాప్రకృతి సంబంధమైన భక్తిగలవాడై బ్రహ్మస్వరూపమును పొందును. దేవునిలో నైక్యమయినచో, కోట్లకొలది సంశయములున్నను మహావాయువుచే మేఘపంక్తి చెదరినట్లు నశించును. చదివే కొలది సందేహములు పెరుగును. మనస్సు దేవునిలో లీనమైనచో చాలును, కొండవలె కనబడిన మంచు సూర్యకాంతిచే నెగిరిపోయినట్లు బ్రహ్మైక్యముచే సందేహములన్నియు నాశ్చర్యకరముగా నశించును.

శ్లో॥ న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కల్పిన్యే ప్రియకృత్తమః ।

భవితా న చ మే తస్మాత్ అన్యః ప్రియతరో భువి ॥ 69

న, చ, తస్మాత్, మనుష్యేషు, కల్పిత్, మే, ప్రియకృత్తమః,
భవితా, న, చ, మే, తస్మాత్, అన్యః, ప్రియతరః, భువి.

టీ॥ మనుష్యేషు = మనుష్యులందు, తస్మాత్ = అతనికంటె, మే = నాకు, ప్రియకృత్తమః = మిక్కిలి యిష్టము చేయువాడు, కల్పిత్ = ఒకడును, న + చ = లేడు, మే = నాకు, తస్మాత్ = అతనికంటె, అన్యః = ఇతరుడు, ప్రియ తరః = ఎక్కువ యిష్టమైనవాడు, భువి = భూమియందు, న + చ + భవితా = కలుగబోడు.

తా॥ గీతాశాస్త్రమును బోదించువానికంటె నాకు ప్రియమైన వాడింకొకడు లేడు. అందఱికంటె నాకతడే మిగుల ప్రియుడు, అంతకంటె ప్రియుడు ముందును పుట్టబోడు.

వి॥ దైవ గురు వేదభక్తులకు భగవద్గీతను బోధించు నతనికంటె నెక్కువ యిష్టుడు దేవునకు లేడు. దేవున కాతనికంటె ప్రియతము డెవడును లేడు. అందఱికంటె భగవద్గీత నుపదేశించునతడే దేవునకు మిగుల యిష్టుడు. భూలోకములో నితనికంటె దైవదృష్టిలో గొప్పవాడు లేనేలేడు. కనుక భగవద్గీతను బోధించు శక్తి దండిగా మనము సంపాదించుకొని, బోధించి దేవుని దయకు పాత్రులమగుటకు ప్రయత్నింపవలయును.

శ్లో॥ అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మం సంవాద మావయోః ।

జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహం ఇష్టః స్యామితి మే మతిః ॥ 70

అధ్యేష్యతే, చ, యః, ఇమమ్, ధర్మమ్, సంవాదమ్, ఆవయోః,
జ్ఞానయజ్ఞేన, తేన, అహమ్, ఇష్టః, స్యామ్, ఇతి, మే, మతిః.

టీ॥ అవయోః = మన ఇద్దఱియొక్క ధర్మం = ధర్మముతోగూడిన, ఇమం = ఈ, సంవాదం = సంవాదమును, యః = ఎవడు, అధ్యేష్యతే + చ = చదువబోవుచున్నాడో, తేన = వానిచేత, జ్ఞానయజ్ఞేన = జ్ఞాన యజ్ఞముచేత, అహం = నేను, ఇష్టః = పూజింపబడినవాడను, స్యాం = అగుదును, ఇతి = అని, మే = నాయొక్క మతిః = నిశ్చయము.

తా॥ మన యిద్దఱియొక్క యీ ధర్మయుక్తమయిన సంవాదము నెవడు చదువునో అతనిచే నేను జ్ఞానయజ్ఞముచే పూజింపబడిన వాడనగుదునని నా నిశ్చయము.

వి॥ మన యిద్దఱి సంవాదము యోగధర్మయుక్తము. బాగుగా చదివి యర్థము చేసికొని, యాచరించి, యనుభవజ్ఞులైనవారు జ్ఞాన యజ్ఞముచే దేవుని పూజించిన వారగుదురు.

శ్లో॥ శ్రద్ధావాననసూయశ్చ శృణుయాదపి యో నరః ।

సోఽపిముక్తశ్శుభాన్ లోకాన్ప్రాప్ను యాత్పుణ్యకర్మణామ్ ॥ 71

శ్రద్ధావాన్, అనసూయః, చ, శృణుయాత్, అపి, యః, నరః,
సః, అపి, ముక్తః, శుభాన్, లోకాన్, ప్రాప్నుయాత్, పుణ్యకర్మణామ్.

టీ॥ యః = ఏ, నరః = నరుడు, శ్రద్ధావాన్ = శ్రద్ధగలవాడును,
అనసూయః+చ = అసూయ లేనివాడునునై, శృణుయాత్ = అపి = వినునో,
సః + అపి = ఆతడును, ముక్తః = పాప కర్మ బంధములనుండి విడువబడిన
వాడయి, పుణ్య కర్మణాం = పుణ్య కర్మల జేసినవారియొక్క, శుభాన్ =
శుభ మయిన లోకాన్ = లోకములను, ప్రాప్ను యాత్ = పొందును.

తా॥ శ్రద్ధ కలిగి, అసూయలేక యెవడీ గీతాశాస్త్రమును వినునో అతడు
పాపములనుండి విడువబడి పుణ్యాత్ములు పొందెడు శుభలోకములను
పొందుచున్నాడు.

వి॥ శ్రద్ధవంతుడును, గురుదైవములపై నసూయ లేనివాడును విని
నచో చాలును. అతడు పాపములనుండి విడువబడి పుణ్యాత్ములు పొందెడు
శుభ లోకముల పొందును.

శ్లో॥ కచ్చిదేతచ్ఛ్రుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా ।

కచ్చిదజ్ఞానసమ్మోహః ప్రణప్తస్తే ధనంజయ! ॥ 72

కచ్చిత్, ఏతత్, శ్రుతమ్, పార్థ, త్వయా, ఏకాగ్రేణ, చేతసా,
కచ్చిత్, అజ్ఞానసమ్మోహః, ప్రణప్తః, తే, ధనంజయ

టీ॥ పార్థ = అర్జునా! ఏతత్ = ఈచెప్పబడినది, త్వయా = నీచేత,
ఏకా గ్రేణ = నిశ్చలమైన, చేతసా = మనస్సుచేత, శ్రుతం + కచ్చిత్ =
వినబడినది గదా! ధనంజయ = అర్జునా! తే = నీయొక్క, అజ్ఞానసమ్మోహః
= అజ్ఞానముచే గలిగిన మోహము, ప్రణప్తః + కచ్చిత్ = నశించిపోయినది
గదా!

తా॥ అర్జునా! నేను బోధించినదంతయు నేకాగ్ర మనస్సుతో వింటివి గదా! అజ్ఞానముచే గలిగిన మోహమంతయు నీకు నశించినది గదా!

వి॥ ఏకాగ్ర మనస్కుడవై నా యుపదేశమును శ్రద్ధగా వింటివి గదా! అత్మజ్ఞానముచే నీ యజ్ఞానము నశించినది గదా! యథార్థ జ్ఞానముచే మోహమును నశించెనని నిశ్చయమైనది గదా!

అర్జున ఉవాచ : అర్జునుడు చెప్పెను.

**శ్లో॥ నష్టో మోహః స్మృతిర్లభా త్వత్ప్రసాదా న్మయాఽచ్యుత! ।
స్థితోఽస్మి గత సందేహః కరిష్యే వచనం తవ ॥ 73**

నష్టః, మోహః, స్మృతిః, లభా, త్వత్ ప్రసాదాత్, మయా, అచ్యుత, స్థితః, అస్మి, గత సందేహః, కరిష్యే, వచనమ్, తవ.

టీ॥ అచ్యుత = కృష్ణా! త్వత్ప్రసాదాత్ = నీ యనుగ్రహమువలన, మోహః = మోహము, నష్టః = నశించినది, మయా = నాచేత, స్మృతిః = బుద్ధి, లభా = పొందబడినది, గతసందేహః = సందేహము నశించినవాడనై, స్థితః = ఉన్నవాడను, అస్మి = అగుచున్నాను, తవ = నీయొక్క, వచనం = వచనమును, కరిష్యే = చేయదును.

తా॥ శ్రీకృష్ణా! తమ దయవలన మోహముపోయి, జ్ఞానము కలిగి సంశయములు తీతినవాడనయి యున్నాను. తమబోధ ప్రకారమే ప్రవర్తించుకొనెదను.

వి॥ అంతర్ముఖవృత్తిచే గలిగిన బ్రహ్మజ్ఞానముచే విపరీతజ్ఞానమనబడు మోహము నన్ను విడిచి దూరమై నశించినది. గురుకీలును ఏమఱుటే ప్రమాదమనియు, గురుకీలు నందుండుటే యోగమార్గమనియు దృఢమైనందున గురుకీలును జ్ఞాపకముంచుకొనెడు స్మృతి కలిగినది. కనుట, వినుట, నేర్చుకొనుట, పరిశీలించుట వీనిచే కలిగిన సందేహములన్నియు మనస్సును దేవునిలో లీనము చేసినందున నశించిపోయనవి.

సంజయ ఉవాచ - సంజయుడు చెప్పెను,

శ్లో॥ ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః ।

సంవాద మిమ మశ్రౌషం అద్భుతం రోమహర్షణమ్ ॥ 74

ఇతి, అహమ్, వాసుదేవస్య, పార్థస్య, చ, మహాత్మనః,
సంవాదమ్, ఇమమ్, అశ్రౌషమ్, అద్భుతమ్, రోమహర్షణమ్.

టీ॥ అహం = నేను, ఇతి = ఇట్లు మహాత్మనః = మహాత్ముడగు,
వాసుదేవస్య = కృష్ణునియొక్కయు, పార్థస్య + చ = అర్జునునియొక్కయు,
అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమయిన, రోమహర్షణ = పులకరింప చేయు
నదియును అగు, ఇమం = ఈ, సంవాదం = సంవాదమును, అశ్రౌషం =
వింటిని.

తా॥ నేను శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదమును వింటిని. ఈ సంవాదము
అద్భుత మయినదియు, గగుర్పాటు కలిగించునదియునై యున్నది.

వి॥ సంజయుడీ కృష్ణార్జున సంవాదమును విని యాశ్చర్యపడెను.
హర్ష పులకిత దేహుడయ్యెను.

శ్లో॥ వ్యాసప్రసాదాఽచ్యుతవాన్ ఏతద్గుహ్య మహం పరమ్ ।

యోగం యోగేశ్వరాత్ కృష్ణాత్ సాక్షాత్కథయతస్వయమ్ ॥ 75

వ్యాసప్రసాదాత్, శ్రుతవాన్, ఏతత్, గుహ్యమ్, అహమ్, పరమ్,
యోగమ్, యోగేశ్వరాత్, కృష్ణాత్, సాక్షాత్, కథయతః, స్వయమ్.

టీ॥ వ్యాసప్రసాదాత్ = వ్యాసానుగ్రహమువలన, గుహ్యం =
రహస్యమయి నదియు, పరం = శ్రేష్ఠమయినదియు అగు, ఏతత్ = ఈ,
యోగం = యోగమును, స్వయం = స్వయముగ, కథయతః = చెప్పినట్టి,
యోగేశ్వరాత్ = యోగేశ్వరుడయినట్టి, కృష్ణాత్ = శ్రీకృష్ణునివలన, అహం
= నేను, సాక్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా, శ్రుతవాన్ = విన్నవాడనయితిని.

తా॥ వ్యాసుని దయవలన రహస్యమయిన యీ యోగమును స్వయముగా చెప్పుచున్న యోగేశ్వరుడయిన శ్రీకృష్ణ భగవానునివలన నేను ప్రత్యక్షముగా విన్నవాడనయితిని.

వి॥ సంజయుడు వేదవ్యాసుని వలన నీ యోగమార్గమును వినెను. శ్రీ కృష్ణుని వలన ప్రత్యక్షముగా నర్జునుడు వినెను.

**శ్లో॥ రాజన్! సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాద మిమ మద్భుతమ్ ।
కేశవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహూర్ముహూః ॥ 76**

రాజన్, సంస్మృత్య, సంస్మృత్య, సంవాదమ్, ఇమమ్, అద్భుతమ్,
కేశవ అర్జునయోః, పుణ్యమ్, హృష్యామి, చ, ముహూః ముహూః.

టీ॥ రాజన్ = ధృతరాష్ట్రా! పుణ్యం = పుణ్యమైనట్టి, ఇమం = ఈ, అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమయిన, కేశవార్జునయోః = కృష్ణార్జునయొక్క, సంవాదం = సంవాదమును, సంస్మృత్య సంస్మృత్య = తలచి తలచి, ముహూర్ముహూః = మాటిమాటికి, హృష్యామి + చ = సంతోషించుచున్నాను.

తా॥ ధృతరాష్ట్రా ఈ ఆశ్చర్యకరమయిన శ్రీ కృష్ణార్జునుల సంవాదమును తలచి తలచి సారెసారెకును ఆనందించుచున్నాను.

వి॥ అద్భుతమైన కృష్ణార్జున సంవాదమగు భగవద్గీతను స్మరించి స్మరించి, సారెసారెకును సంతోషించితినిని సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునకు చెప్పెను. ఈ గీత పుణ్యము, పవిత్రము, మోక్ష ప్రదము.

**శ్లో॥ తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూప మత్యద్భుతం హరేః ।
విస్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామి చ పునఃపునః ॥ 77**

తత్, చ, సంస్మృత్య, సంస్మృత్య, రూపమ్, అతి, అద్భుతమ్, హరే,
విస్మయః, మే, మహాన్, రాజన్, హృష్యామి, చ, పునః, పునః.

టీ॥ రాజన్ = ధృతరాష్ట్రా! హరేః = శ్రీకృష్ణభగవానునియొక్క, అత్యద్భుతం = చాల ఆశ్చర్యకరమయిన, తత్ = ఆ, విశ్వరూపం + చ = విశ్వరూపమును, సంస్కృత్య సంస్కృత్య = తలచితలచి, మే = నాకు, మహాన్ = గొప్ప, విస్మయః = ఆశ్చర్యము కలుగుచు, పునః + పునః + చ = మరల మరల, హృష్యామి + చ = సంతోషించుచున్నాను.

తా॥ ధృతరాష్ట్రా! శ్రీకృష్ణ భగవానుని అద్భుతమైన విశ్వరూపమును తలచి తలచి నాకు గొప్ప ఆశ్చర్యము కలుగుచు, మరల మరల సంతోషించుచున్నాను.

వి॥ శ్రీకృష్ణుని విశ్వరూపమును తలచి తలచి యాశ్చర్యపడి, సంతోషించితినిని సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునకు చెప్పెను.

శ్లో॥ యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః ।

తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిః ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ ॥ 78

యత్ర, యోగేశ్వరః, కృష్ణః, యత్ర, పార్థః, ధనుర్ధరః,
తత్ర, శ్రీః, విజయః, భూతిః, ధ్రువా, నీతిః, మతిః, మమ.

టీ॥ యత్ర = ఎచ్చట, యోగేశ్వరః = యోగేశ్వరుడగు, కృష్ణ = శ్రీకృష్ణుడును, యత్ర = ఎచ్చట, ధనుర్ధరః = ధనుస్సును ధరించిన, పార్థః = అర్జునుడును (ఉందురో), తత్ర = అచ్చట, శ్రీః = సంపదయు, విజయః = విజయము, భూతిః = ఐశ్వర్యము. ధ్రువా = స్థిరమగు, నీతిః = నీతియు (ఉండును) ఇతి = అని, మమ = నాయొక్క, మతిః = అభిప్రాయము.

తా॥ ఎచ్చట యోగేశ్వరుడైన యీశ్వర స్వరూపుడగు శ్రీకృష్ణుడును, ఎచ్చట ప్రణవమనెడు ధనుస్సును ధరించిన అర్జునుడును వుందురో, అచ్చట సంపద, విజయము, ఐశ్వర్యము, స్థిరమైన నీతి యుండునని నా అభిప్రాయము.

వి॥ శ్రియతే జనైరితి శ్రీః శ్రిఞ్ సేవాయాం, జనైః = జనులచే, శ్రియతే = ఆశ్రయింపబడునది, ఇతి, శ్రీః = సంపద, విశేషేణ జయః

విజయః, విశేషేణ = విశేషముగా, జయః = జయించుట, విజయము, భూయతే భూతిః, భూయతే = పొందబడునది, భూతి = ఐశ్వర్యము, అణిమాద్యష్టఐశ్వర్యములు, ద్రువము = నిశ్చయింపబడినది, నిత్యమైనది, ద్రువతీతి ద్రువః, ద్రువతి = స్థిరమైయుండునది, ఇతి, ద్రువము, చలనాభావాత్ ద్రువతీతి ద్రువః, చలన + అభావాత్ = చలనము లేకుండుటవలన, ద్రువతి = స్థిరమై యుండునది ద్రువము.

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శాతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం
వైయ్యాసిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీ భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం
యోగశాస్త్రే శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదే మోక్షసన్న్యాస
యోగోనామ అష్టాదశోఽధ్యాయః.

టీక|| వైయ్యాసిక్యాం = వ్యాసప్రోక్షమైనదియు, శాతసాహస్ర్యాం = లక్ష శ్లోకములు గలదియు, సంహితాయాం = ఛందోబద్ధమైనదియు, (అయిన) శ్రీమహాభారతే = శ్రీమహాభారతమునందు, భీష్మపర్వణి = భీష్మ పర్వమునందు, శ్రీ భగవద్గీతాసు = శ్రీ భగవత్ప్రోక్షమైన, ఉపనిషత్సు = వేదాంతములందు, శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే = శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదరూపమైన, బ్రహ్మవిద్యాయాం = బ్రహ్మవిద్యయందు, యోగశాస్త్రే = యోగశాస్త్రము నందు, మోక్ష సన్న్యాసయోగోనామ = మోక్ష సన్న్యాస యోగమును పేరుగల అష్టాదశోఽధ్యాయః = పదునెనిమిదవ అధ్యాయము, ఇతి = ముగిసెను.

ఇది బ్రహ్మశ్రీ జగద్గురు వేదాంతం లక్ష్మణార్కులచే రచింపబడిన టీకా
తాత్పర్య విశేషార్థముగల స్వారాజ్య భగవద్గీత యందలి
పదునెనిమిదవ అధ్యాయము సమాప్తము.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః

గీతా మాహాత్మ్యపు పీఠిక

“అద్వైతాఽ మృత వర్షిణీం, గీతాగంగోదకం, గీతాంబసిస్నానం, గీతాభ్యాసం, గీతా విచారశ్చ, పఠనం, గీతార్థంధ్యాయతే, గీతేత్యుచ్ఛార, సంయుక్తః, గీతా జపేత్, నిత్యం పఠతే.”

గీతా జలమే గంగ, అమృతము, దీనియందు స్నానమొనర్చిన సంసార మల నివారణమగును. ‘భవద్వేషిణీ’ అనగా జన్మరహితమగు మోక్షము లభించును. జపశబ్దార్థమును బట్టి వైఖరీ మధ్యమా పశ్యంతీ పరామాక్కులచే నావరణభంగ మొనరించుకొని చేయు బ్రహ్మనిష్ఠాన్విత ధ్యానరూప ప్రయాణమే గీత. గీత 18-45, 46, 57, 66; 8-12, 13 ఈ ఆఱు శ్లోకముల పలుమాఱు సావరాజ్య భగవద్గీతలో చదివి చదివి సారాంశమును గ్రహించినచో “భగవద్గీత యనగా నొక పుస్తకముగాదు, ఒక వ్యక్తి యింకొకరికి చెప్పినది గాదు, సమస్త మానవులలో నున్న దేవునిలో తమ మనస్సులను లీనముజేయు మార్గము నవలంబించుటే భగవద్గీత”. ఈ గీత ఒక కులమునకును, ఒక మతమునకును మాత్రమే సంబంధించినదిగాదు. మనుజు మాత్రులైన ప్రపంచములోని ఆఱు వందల కోట్ల ప్రజలకును, వారి సంతతికిని సంబంధించినది. గీతామృత స్నానమునందఱుజేసి పరిశుద్ధులగుదురు. పాపముల కడుగుకొందురు. శ్వాసవెంబడి మనస్సునుంచుట, తనలోని దేవునిపై మనస్సునుంచుట, సర్వవ్యాపక దేవునిపై మనస్సు నుంచుట, అంతయు దేవుడే, దేవునికంటె నితరమేదియులేదని బ్రహ్మమయుడై యుండుట యనబడు ఈ నాలుగు గురు కీలకములందుండుటకు ప్రతి మానవునకు నవకాశమున్నది. భగవద్గీతయనగా సంతర్ముఖవృత్తి. అక్మీలకములతో నెద్దేని నవలంబించినను మనస్సు క్రమ క్రమముగా దేవుని సన్నిధిలో జడమై నిలిచిపోవును. ఇట్టి నిశ్చల మానసమే యంతర్ముఖవృత్తి. ఇయ్యంతర్ముఖ వృత్తితో దేవుని పొందగలమేకాని, బహిర్ముఖ వృత్తులతో దేవుని పొందనేలేము. బహిర్ముఖ వృత్తుల చాలించి, గురుకీలులో శ్రద్ధగా నిలిచినపుడు కలిగెడు మార్పులే

భగవద్గీత. ఇప్రయాణమున గలిచెడు ననుభవములే భగవంతుడు బోధించు నంశములు. మంత్రములతో గాని, చదువుకొనుటతోగాని యంతర్ముఖవృత్తి యేర్పడదు. గురుకీలులో నిలిచితిమేని నందఱకు నంతర్ముఖవృత్తి ఏర్పడును. ఇట్లంతర్ముఖవృత్తితో దేవునందు లీనమగుట మతము లన్నింటిలోన సమ్యతము. ఇట్టి సమ్యతము నొందలేక మత కులద్వేషముల ప్రేరేపించుకొనుట తప్పు. “ఒకే దేవుడున్నాడు; ఇద్దరు - ముగ్గురు దేవుళ్ళులేరు” అని మానవులందఱమును పలుకుచున్నామే కాని, ఆ దేవునిలో లీనమై సర్వ మతాతీతులమగుటకు ప్రయత్నింపకున్నాము. సకల మానవ శరీరములలోని దేవునిలో కలిపెడు మార్గమున నడచుటయే భగవద్గీత. ఈ యంతర్ముఖ వృత్తితో నడచి దేవునిలో కలిసిపోవుటే గీతలోని గొప్పదనము. మాహాత్మ్యము = గొప్పదనము. మతముల పేరుతో ముడివేసికొన్న బంధములెవ్వియు దేవునిలో లీనమగు త్రోవకు అడ్డము రాలేవు. ఆ మత సంబంధపు కట్టుబాట్లెవ్వియు మానవులమగు మనల విభజింపలేవు. కనుక నెట్టి మత గురువుల కట్టుదిట్టములకు వ్యతిరేకము కానట్టి యీ నాలుగు గురుకీలకముల సంపాదించుకొని, అందఱి సూక్ష్మ శరీరములను భగవద్గీతగా మార్చుకొని నిజమైన యొకే దేవునందందరము లీనమై, జీవన్ముక్తులమై, కుల మత భేదముల విడనాడి, లోకోద్ధారకుల మగుదుము!

సారాంశము : భగవద్గీతా అంటే పుస్తకముకాదు. గీతా పారాయణ అంటే అంతా చదివేది మాత్రమే కాదు. గీతా మాహాత్మ్యమూ అంటే ఏదో మహిమ కాదు. గీతా స్నానము అంటే నీళ్ళలో మునిగేదీ కాదు. నాయనా! దేవున్ని చూపే అంతర్ముఖవృత్తే భగవద్గీత. అంతర్ముఖవృత్తిని కలిగించే గురుసూటిలో గురి తప్పకుండా వుండి పారము నొందుటే గీతా పారాయణ. లేని జీవస్పృష్టిని లేనట్లా, ఉన్న దేవున్ని వున్నట్లా బయల్పఱచుటే గీతామాహాత్మ్యము. అంతర్ముఖవృత్తితో దేవునిలో లీనమగుటే గీతా స్నానం. బాగా జ్ఞప్తియందుంచుకో నాయనా!

- వేదాంతం లక్ష్మయ్య

భగవద్గీతా మాహాత్మ్యము

భగము = సౌఖ్యము, భగవంతుడు = ఆనందము గలవాడు, భజ్యత ఇతి భగః, భజసేవాయాం, భజ్యతే = ఆశ్రయింపబడునది, ఇతి = కనుక, భగః = భగము, విషయములు లభించినపుడు మనస్సు తృప్తిజెంది చలింపక కొంత నిలిచియుండును. మనస్సు చలించుటకు విక్షేపమని పేరు. దేని ననుకొనినను మనసు కదలినట్లే, వేని ననుకొనెదమో యవి దృక్పథమున నిలుచును. వానినే తోపిక లందురు. లోపల ననుకొనునవి సంకల్పములు. అయ్యనుకొను నవియే నామములు. ఆ సంకల్పములు బయటికి వచ్చుటయే అనుట, అనుటకే పలుకులనిపేరు. అనుకొనినపుడు తోచిన తోపికలే రూపములు. అనుకొనుట, అనుకొనినట్లాకారముల ధరించి మనస్సు దృక్పథమున నిల్చుట యివియే నామ రూపములు. ఈ నామరూపాత్మక జీవసృష్టియే మనకు బంధము. జీవసృష్టిని విడుచుటే సన్న్యాసము. పరంపరగాతోచే తోపికలే యావరణము. దేవునకును మనకును మధ్య తెరవలె నడ్డముగా నావరణమున్నది. విషయప్రాప్తిచే మనస్సేమియు ననుకొనని సమయమున తోపికలుండవు. అపుడు తెరయుండదు. కనుక దేవుడు బ్రహ్మానందముగ గోచరించును. బ్రహ్మానందము నొందుటే దైవదర్శనము. ఇట్టి బ్రహ్మానందమే భగము. (భగము = జ్ఞానము, వైరాగ్యము) భగము గలవాడు భగవంతుడు. దేవుని లక్షణములలో బ్రహ్మానంద మొకటి. గీతము = పలుకబడినది. భగవద్గీతా = భగవంతునిచే పలుకబడినది. దేవుని పలుకుల ప్రకారమే సమస్తము నున్నది. దేవుని పలుకుల నెవరును అబద్ధమని ఋజువు చేయలేరు. సరిగా అర్థము చేసికొనిన వాఱందఱును దేవుని పలుకులు నిజమే నని నిర్ధారణ చేయగలరు ఎట్లనగా, “కన్ను చూచును, చెవి వినును. నాలుక రుచిని గ్రహించును” ఇట్టి పలుకుల నెవడైనను కాదని చెప్పగలడా? చెప్పినచో వానిని పరిహాసమాడుదుము

కదా! అట్లే “శ్వాసను మనస్సుతో చూచుచునుంటిమేని క్రమముగా స్థూల శరీర శ్వాసకుండలినీ మనోబుద్ధి జీవేశ తత్త్వముల దాటి దేవునిలో లీనమగుదుము” ఈ వాక్యమును నెవడును తప్పుగా నిరూపింపలేడు. ఎందుకనగా ఏమియు అనుకొనక యూరక ఆడుచున్న యూపిరిపై మనస్సు నుంచిన ప్రతి వ్యక్తియు నియ్యనుభవము నొంది దేవునిలో లీనమగును, ఎవరైనను సరే యిట్టి యనుభవము నొందియే తీరును. అనుభవమునకు వచ్చిన పిమ్మట ప్రతి వ్యక్తియు దృఢముగ నమ్మును. ఎవరైనను వ్యతిరిక్తముగ మాటలాడినచో నట్లు పలికిన వారిని మూఢులలో చేర్చెదము.

భగవద్గీత యనగా దేవునిచే చెప్పబడినదని యర్థము. ఇట్లు భగవద్గీతలోని యంశములన్నియు ప్రత్యక్షముగా తెలిసికొన వచ్చును; అనుభవములోనికివచ్చును. గ్రుడ్డిగానమ్మదగిన యంశమొక్కటియు లేదు. కనుకనే “శ్రుతి, యుక్తి, అనుభవము” అనియు, “శాస్త్రదృష్టము, గురోర్వాక్యము, ఆత్మ నిశ్చయము” అనియు పెద్దలు పలుకుచునే యున్నారు. శ్రుతి = ఉపనిషత్; అనుభవమునకును ఉపనిషత్తునకును సమన్వయము చేసికొనుట యుక్తి. ఎవరేమి చెప్పినను శాస్త్రమున కనబఱచవలయును. గురువు లావాక్యమును సరేయని యొప్పుకొనవలయును. ఇవి రెండునుగాక యనుభవపూర్వకముగా నాత్మయందు నిశ్చయమేర్పడవలయును. ఇట్టి పరిస్థితి యేర్పడువఱకు పరిశీలించుచునే యుండవలయును; ఏర్పడినచో తనంతకుదానే దృఢమగును. మాహాత్మ్యము = భగవద్గీతయందలి గొప్పదనము, ఉన్న దానిని లేనట్లును, లేనిదాని నున్నట్లును నమ్మిన మన మూఢత్వమును పోగొట్టు గొప్పతన మిగ్గితయందున్నది. ప్రతి మానవునందును శ్వాసయున్నది. శ్వాసను మనసుతో చూచుచుంటిమేని లేనిది లేకపోవును, ఉన్నది బయల్పడును, ఇట్టి స్థితి కలుగు వఱకు కర్మయోగము; కలిగిన పిమ్మట జ్ఞానయోగమని గీతలోని సారాంశము.

ఉన్నదేవుడున్నట్లు బయల్పడుట, లేని యనాత్మ లేకుండ పోవుట, ఇదియే గీతా మాహాత్మ్యము.

ధరోవాచ : ధర = భూదేవి, ఉవాచ = చెప్పెను.

శ్లో॥ భగవన్పరమేశాన భక్తి రవ్యభిచారిణీ ।

ప్రారబ్ధం భుజ్యమానస్య కథం భవతి హే ప్రభో ! ॥ 1

భగవన్ = బ్రహ్మానందస్వరూపుడా! గురుకీలు సిద్ధియైనచో కలిగిన బ్రహ్మానందము నందలి స్వల్పమునే, విషయ ప్రాప్తి కలిగినపుడు పొందుదుము. పరమేశాన = పరమ = ఉత్కృష్టమైన, ఈశాన = ఈష్టే, ఈశానః = ఈష్టే = ఐశ్వర్యముగలవాడు, ఈశానః = ఈశానుడు, ఉత్కృష్టమైన బ్రహ్మానందమే పరమైశ్వర్యము. ఇట్టి యుత్కృష్టమైన యైశ్వర్యము కలవాడా. సకలైశ్వర్యము లీబ్రహ్మానందోద్భవమున కలుగును. ప్రభవతి సమర్థో భవతీతి ప్రభుః భూసత్తాయాం, ప్రభవతి = సమర్థుడగు వాడు, ఇతి = కనుక, ప్రభుః = ప్రభువు, హేప్రభో = విశ్వజన్మ స్థితిలయముల జేయు సమర్థుడా! ప్రారబ్ధం = ప్రారబ్ధమును, భుజ్యమానస్య = అనుభవించు నతనికి, వ్యభిచారము = తప్పి చరించుట, వ్యభిచారిణీ = తప్పి చరించునది, శ్వాసపై నిగానుంచుట మొదటికీలు. తనలోని దేవునిపై నిగానుంచుట రెండవకీలు. బ్రహ్మముపై మాత్రమే మనస్సు నుంచుట మూడవ సోపానము. బ్రహ్మమునుండి తప్పి అనాత్మలో చరించెడు మనస్సు వ్యభిచారిణీ భక్తి గలది. గుఱి తప్పక బ్రహ్మముపై మాత్రమే నిలిచిన మనస్సు అవ్యభిచారిణీ భక్తి గలది. అవ్యభిచారిణీ భక్తిః = దేవునినుండి తప్పి చరింపని భక్తి, కథం = ఎట్లు, భవతి = కలుగుచున్నది, హే ప్రభో! విష్ణుదేవా! ప్రారబ్ధకర్మ ననుభవించు మానవునకు దేవునినుండి తప్పి చరించని భక్తి యెట్లు కలుగునని ధర యడిగెను. ధరతి విశ్వంధరా, ధృజ్ ధరణీ, విశ్వం = ప్రపంచమును, ధరతి = ధరించునది ధరా = ధర, ఇరువదైదు తత్త్వములతోగూడిన స్థూల శరీరమును ధరించునది శ్వాస. గురుకీలులో

శ్వాస నిలిచి పోయినచో స్థూలశరీర మూడిపోవును. ఇరువదైదక్షరముల వాక్రపంచమును ధరించునది తెలివి. యోగనిద్రలో తెలివి లీనమైనచో సంకల్పాత్మక వాక్రపంచమే యుండదు. మనోవ్యవహార సంకల్పములును, వాగ్వ్యవహారమగు పలుకులును నణగి యుండును. కనుక శ్వాసయు చిదాభాసుడును చేరిన పృథివీ స్థానమునందలి మహాకారణమే ధర. గ్రహించునపుడును జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనునపుడును శ్వాస నిలిచి యుండును. క్రొత్త విషయముల గ్రహించుట పాత యంశముల జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుట మహాకారణపుపని. గ్రహించుకొను నుద్దేశముతో ధర విష్ణువు నడిగెను. సర్వజ్ఞుడైన యీశ్వరత్వమునే విష్ణువుగా గ్రహింప వలయును. ప్రారబ్ధము ననుభవించు నతనికి తప్పి చరించని భక్తి యెట్లు కలుగును? అని విష్ణువునుగూర్చి ధర యడిగెను. విష్ణురువాచ = విష్ణుః + ఉవాచ = విష్ణువు చెప్పెను, యథార్థజ్ఞానములేని తెలివియు, శ్వాసయుజేరి ధర. తెలివియే చిదాభాస, చిదాభాసుడే బ్రాంతి జ్ఞానము, బ్రాంతి జ్ఞానమునకు విషయము మిథ్య. యథార్థ జ్ఞానము కలిగిన అంతర్ముఖ వృత్తియే శుద్ధ సాత్విక ప్రకృతి. ఇదే మాయ. శుద్ధసాత్విక ప్రకృతియైన మాయతోగూడిన యీశ్వరత్వమే విష్ణువు. విష్ణువు మహత్తత్త్వరూపమున నాపోస్థానమును బోధించును. బ్రాంతి జ్ఞానమును, మిథ్యావస్తువును చేరి అధ్యాస. అధ్యాసతో కూడిన ధర యీశ్వరునడిగెను.

విష్ణు రువాచ :-

శ్లో॥ ప్రారబ్ధం భుజ్యమానోఽపి గీతాభ్యాసరత స్సదా ।

స ముక్త స్స సుఖీలోకే కర్మణా నోపలిప్యతే ॥

2

ప్రారబ్ధం భుజ్యమానః + అపి = ప్రారబ్ధము ననుభవించువాడైనను, సదా = ఎల్లప్పుడును, గీతా భ్యాసరతః = గీతాభ్యాసమునం దాసక్తుడు, లోకే = లోకమునందు, లోక్యతే సర్వమస్మిన్నితిలోకః, లోకృదర్శనే, లోక్యతే

= ఆలోక్యతి ఇతిలోకః, అస్మిన్ = దీనియందు, సర్వం = సమస్తమును, లోక్యతే = కానబడును, ఇతి = కనుక, లోకః = లోకము, లోక్యతే = ఆలోక్యతే = చూడబడునది, ఇతి = కనుక, లోకః = లోకము, వేదరహస్యములన్నియు స్థూలసూక్ష్మ కారణాత్మక శరీరమునందే కానబడును. కనుక లోకము, ఇట్టి త్రిగుణాత్మిక సృష్టియైన శరీరమనబడు లోకమునందు, సః = అగ్గీతాభ్యాసము చేయునతడే, గురుకీలునందు శ్రద్ధగా నిలుచుటే గీతాభ్యాసము, ఇగ్గీతాభ్యాసకుడే. సుఖీ = బ్రహ్మానంద సుఖస్వరూపుడును, సః = అగ్గీతాభ్యాసకుడే, ముక్తః = ముక్తుడు. అనాత్మయు అనాత్మజ్ఞానమును జేరి బంధము. అనాత్మ జ్ఞేయ మగుచుండగా అనాత్మజ్ఞానము కలుగును. అంతఃకరణవృత్తి ధరించిన యాకారము దృక్పథమున నిల్చినది యదియే జ్ఞేయము. గీతాభ్యాసముచే నంతర్ముఖవృత్తి యేర్పడి, యియ్యంతర్ముఖవృత్తికి విషయమైన ప్రత్యగాత్మయొక్క జ్ఞానము కలిగినచో బంధరహిత మేర్పడును. ఇదియే ముక్తి. ఇట్లు బ్రహ్మమే తానగుటయే ముక్తి. ఇట్టి సుఖీయు ముక్తుడును నగునతడు, కర్మణా = ప్రారబ్ధకర్మచే, నలివ్యతే = అంటబడదు. ఎల్లప్పుడు గురుకీలులో నుండుట యనబడు గీతాభ్యాసాసక్తుడు ప్రారబ్ధానుభవము నొందుచుండినను బ్రహ్మానందవంతుడును, జీవన్ముక్తుడును అగును. ఇట్టి మహాత్ముడు ప్రారబ్ధకర్మచే నంటబడదు. దేవుడే తానగుచున్నాడు అని విష్ణువు చెప్పెను.

శ్లో॥ మహాపాపాది పాపాని గీతాధ్యానం కరోతిచేత్ ।

కృచిత్సర్వం న కుర్వంతి నశినీదళమంభసా ॥

3

పాతి రక్షత్యస్మాదాత్మాన మితి పాపం. పారక్షణే, అస్మాత్ = దీనివలన, ఆత్మానం = తన్ను, పాతి = రక్షతి = రక్షించుకొనును. ఇతి = కనుక, పాపం = పాపము. పిబతి పాపిష్ఠ మితి పాపం, పాపిష్ఠం = పాపిష్ఠుని, పిబతి = మ్రింగునది, ఇతి = కనుక, పాపం = పాపము, ఎవరి పాపము

వారిని నశింప చేయును కనుక పాపమునుండి తన్నుదాను రక్షించు కొనవలయును. బ్రహ్మనిష్ఠ యనబడు గీతాధ్యానము కుదిరినచో ఆ పాపములు క్షమింపబడినవని నమ్మవలయును. “ధ్యానం నిర్విషయం మనః” ధ్యానం = ధ్యానమనగా, నిర్విషయం = విషయ సంబంధమేలేని, మనః = మనస్సు, ఏ విషయములపై పోక యంతర్ముఖ వృత్తిచే దేవునందు లీనమైన మనస్సును కలిగియుండుటే ధ్యానము. ఇదే గీతా ధ్యానము. అంభసా = నీటిచే, నఖినీదళం = తామరాకు వలె, గీతాధ్యానం = గీతాధ్యానమును, కరోతిచేత్ = చేసినచో, మహాపాపాది = మహాపాపములకు కారణమైన, పాపాని = పాపములు కూడ, స్పర్శం = స్పర్శమును, క్వచిత్ = అక్కడక్కడ, నకుర్వంతి = చేయలేవు, పాపలేశ మున్నను బ్రహ్మనిష్ఠ కుదురదు. ఓర్పుకలిగి అటులనే శ్రద్ధగా బ్రహ్మనుసంధానము నొనరించుచుంటిమేని పుటము వేసిన బంగారమునందలి మాలిన్యము పోయినట్లు మనలోని పాపములు కడుగబడినందుకు చిహ్నమేమనగా దేవునిలో లీనమగుటయే. మనము దేవునిలో లీనమైనచో మన పాపములన్నియు కడుగబడి పవిత్రులమై యున్నామని నిశ్చయించు కొనవలయును. “గీతాధ్యానము, గీతాధ్యానము” అని యుండుటచే కేవలము శ్లోకముల చదువుట కాదనియు, గురుకీలునందుండుటే యనియు దృఢమగుచున్నది.

శ్లో॥ గీతాయాః పుస్తకం యత్ర యత్రపారః ప్రవర్తతే ।

తత్రసర్వాణి తీర్థాని ప్రయాగాదీని తత్ర వై ॥

4

శ్లో॥ సర్వే దేవాశ్చ ఋషయో యోగినః పన్నగా శ్చ యే

గోపాలాగోపికా వాపి నారదోద్ధవపార్థదైః ।

సహాయో జాయతే శీఘ్రం యత్ర గీతాప్రవర్తతే ॥

5

“నిజగురుచరణ ధ్యానయోగః ప్రయాగః” అని శంకరాచార్యులు కాశీ పంచకమున తెలిపినారు. బోధించిన ప్రవక్త కారణగురుడు. గురుసూటి

ప్రకారము మనముండగా కరుణచే దోవ చూపించి, నడిపించుకొనిపోయి, తనలో నైక్యము చేయించుకొను దేవుడే నిజగురుడు. తత్త్వంపదములే నిజగురుచరణములు. త్వంపద సేవచే ప్రత్యగాత్మయై తత్పదసేవచే పరమాత్మయై తుదకు బ్రహ్మమే తానగుటయే నిజగురుచరణ ధ్యానయోగమైన ప్రయాగ. తరం త్యనేనేతి తీర్థం. తృతరణప్లవనయోః అనేన = దీనిచేత తరంతి = దాటుదురు, ఈదుదురు, కనుక, తీర్థం = తీర్థము, ప్లవనము = ఈదుట. తరణము = దాటుట, దీప్యంతీతి దేవాః. దివ్క్రీడాదౌ, దీప్యంతి = క్రీడింతురు. ఇతి = కనుక, దేవాః = దేవులు, బ్రహ్మానందరూప మోక్షము కొఱకు సోహంభావమున క్రీడించువారు దేవులు. జ్ఞానస్య పారగమాదృషిః ఋగతౌ జ్ఞానస్య = జ్ఞానము యొక్క పార = తీరమును, గమాత్ = పొందుట వలన, ఋషిః = ఋషి, దేవునిలో లీనమై “సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” అనెడు నాల్గవ సోపానసూత్ర ప్రకారమంతయు దేవుడేయని గుర్తించినవారు ఋషులు. యుజ్యత ఇతియోగః యుజిర్ యోగే, యుజ్యతే = కూర్చబడునది. ఇతి = కనుక, యోగః = యోగము. మనస్సును దేవునిలో కలిసిపోవునట్లు కూర్చబడుట యోగము. గురుకీలులో నిలుచుటే యోగము. ఇట్టి యోగము సిద్ధించిన వారు యోగులు. పన్నం పతితం యథా తథా గచ్ఛతీతి పన్నగః, పన్నం యథాతథా = పడినట్లుగా, గచ్ఛతి = పోవునతడు. ఇతి = కనుక, పన్నగః = పన్నగుడు యోగనిద్రలో బడిపోయినట్లే కనబడి బ్రహ్మాంపు సన్నిధికి నేగునతడు పన్నగుడు. గోపాలా గోపికావాపి = గాః పాలయతీతి గోపాలః పాల రక్షణే గచ్ఛతి గమ్యత ఇతివా గౌః గమ్భీరతౌ, గచ్ఛతివా = పోవునది. ఇతి వా = కనుకనైనను. గమ్యతే ఇతి వా = పొందబడినది. కనుకనైనను, గౌః = గోవు, గోవు = వాక్, బ్రహ్మనిష్ఠునుండి లభించిన విజ్ఞానధారను వెదజల్లుటకై పోవునదియు, ఆపోస్థానమునందలి మనోబుద్ధి జీవేశస్థానములదాటి బ్రహ్మమును పొందునదియునగు వాక్యే గోవు. ఇట్టి వాక్కులను వక్రమార్గమున పోనీక రక్షించునతడు గోపాలుడు,

దేవునందు లీనమగు అనుభవమున్నచో దేవుని పాలన మర్థమగుచున్నది. భవరోగిణం గోపయతీతి గోపీ, గుపూ రక్షణే, భవ రోగిణం = భవరోగముల కలవానిని, గోపయతి = రక్షించునది, గోపి = గోపిక, నేననెడు అభిమాన మున్నంత కాలమును జననము తప్పదు. నేననెడు సభిమానము దేవునందు పలుమాటు లీనమగుచుండగా ఇట్లు లీనమై, లీనక్రమమును చక్కగా బోధించు గురువుల బోధను వినుచుండగా అహంకారము నశించును. తాను లీనమై, అనుభవించి, ఆశ్రయించినవారికి బోధించు శక్తియే గోపిక. సూటిగా నడిపించు గోపాలుడును, లీనమైన యనుభవము నితరులకు గల్గించు బోధనాశక్తి గోపిక. నారము + ఆత్మసంబంధము, నారదుడు = ఆత్మ సంబంధము నిచ్చువాడు. అనాత్మ సంబంధమును తప్పించి బ్రహ్మానందాభిరుచిని కలిగించుచు ఆత్మ సంబంధము నిచ్చు వివేకము నారదుడు.

ఉత్ ధునోతి దుఃఖమిత్యధ్వః ధూర్జ్ కంపనే. దుఃఖం = దుఃఖమును, ఉత్థునోతి = పోగొట్టునతడు, ఇతి = కనుక, ఉద్ధవః = ఉద్ధవుడు. దేవునిలో నైక్యమైనట్టి బ్రహ్మానందమునకు మించిన లాభమేలేదు. కనుక బ్రహ్మానందవంతునకు, దుఃఖమే యుండదు. ఇట్టి శోకనాశకారియైన బ్రహ్మానందానుభవమే, యుద్ధవుడు. పార్షదుడు = కూడనుండు వాడు. దేవునిలోనే మనమున్నాము. మనలోనే దేవుడున్నాడు. మనతోకూడ దేవుడున్నాడు. అంతర్ముఖవృత్తితో దేవుని సమీప వర్తిత్వమును, బహిర్ముఖవృత్తితో దూరవర్తిత్వమును కలిగినట్లు తలంచుచున్నాము. కనుక బ్రహ్మనిష్ఠలో కూర్చున్నది మొదలు లీనమగు దాక నడపించు దైవప్రేరణయే పార్షదుడు. పుస్తకం = పుస్తకము = పూయుట మొదలైన క్రియ. అసజ్జడ దుఃఖాత్మకమైన యనాత్మయందు బ్రహ్మకార వృత్తిఫలమగు బ్రహ్మ తేజస్సును కలుగజేయుచు, బుద్ధి వికాసము నొందించు శుద్ధసాత్విక వృత్తియే పుస్తకము. యత్ర = ఎచ్చట. గీతాయాః పుస్తకం = బ్రహ్మకార వృత్తియొక్క శుద్ధసాత్విక

వృత్తియు, యత్ర = ఎచట పరవ్యక్తాయాంవాచి అనియున్నందున స్పష్టముగా పలుకుటయం దనువర్తించును. పాఠః = తాననుభవించిన పూర్వరూపమును శిష్యుల కుత్తరరూపముగా పరిణమింప జేయుటకు స్పష్టముగా పలుకుట యనెడు, గీతాపాఠమును, ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నదో, “శుద్ధమైన నాల్గవ తెరువు” నందు ప్రవర్తించుచున్నది (శాంతి పర్వము). తత్ర = అచ్చట అనగా తురీయ పథమునందు, ప్రయాగాదీని = ప్రయాగమొదలైన, సర్వాణి తీర్థాని = సమస్త తీర్థములును, సర్వదేవాశ్చ = సర్వదేవులును, ఋషయః = ఋషులును, యోగినః = యోగులును, యే = ఎవరైతే, పన్నగాః చ = పన్నగులగువారును, గోపాలగోపికా + అపి = గోపాల గోపికలును, నారద = నారదుడును, ఉద్ధవః = ఉద్ధవుడును, పార్షదః = పార్షదుడును, వీరిచే, యత్ర = ఎచ్చట, గీతా = బ్రహ్మకారవృత్తి, ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించునో అచట, శీఘ్రం = త్వరగా, సహాయః = సహాయము, జాయతే = కలుగబడును. బ్రహ్మనిష్ఠాన్వితులకు వీరందఱి వలన సహాయము లభించుటచేతనే గొప్ప గొప్ప యాధ్యాత్మిక రహస్యములు తెలియుచుండును. ఆధ్యాత్మికశక్తి పెరుగుచుండును.

శ్లో॥ యత్ర గీతా విచారశ్చ పఠనం పాఠనం శ్రుతం ।

తత్రాహం నిశ్చితం పృథ్వి నివసామి సదైవహి ॥

6

“ప్రతివాది సిద్ధాంతద్వారమున, లేక గురుశిష్య ద్వారమున చేయబడిన యే జడచైతన్యాధిక పదార్థములయొక్క వివేచనముగలదో దానిని విచార మందురు. ఆ విచారముయొక్క నిర్ణీతార్థమే సిద్ధాంతము” అని విచారసాగరము 1-37 నందున్నది. దేవుడేది? కానిదేది? శాశ్వతా శాశ్వతములు. చైతన్య జడములు. ఖండా ఖండములేవి? అనాత్మయేది? దేనినుండి యానందము నొందుచున్నాము? బ్రహ్మనందస్వరూపియేది? ఇట్టి వివేచనమే విచారము. యత్ర = ఎచ్చట, గీతా = దేవుని పలుకుల,

విచారశ్చ = విచారమును, పఠనం = చదువుటయును, పాఠనం = చదివించుట, ఇతరులకు బోదించుటయును, శ్రుతం = వినికెడియును ఉన్నవో, తత్ర = అచట, పృథ్వి = ఓ భూదేవీ! హి = ప్రసిద్ధముగా, సదా + ఏవ = సదైవ = ఎల్లప్పుడును, అహం = నేను, నివసామి = నివసించుచున్నాను అని, నిశ్చితం = నిశ్చయింపబడినది. అంతర్ముఖవృత్తి యనబడు భగవద్గీతను గూర్చి విచారమును, చదువుటయును, చదివించుట యును, వినికెడియు నెచ్చట జరుగునో యచ్చట విష్ణువునగు నేనెల్లప్పుడును నివసించుచునేయున్నాను. ఇవ్విషయము నిశ్చయింపబడియే యున్నది. భగవద్గీతలోని నిజమేదో నేర్చుకొని, నేర్పించి, పెద్దలచే విని యభివృద్ధియగు చుండగా సంతసించి విష్ణువు గొప్పసహాయము చేయుచునే యుండును, సందేహమే లేదు.

శ్లో॥ గీతాశ్రయోఽహం తిష్ఠామి గీతామే చోత్తమం గృహం॥

గీతాజ్ఞాన ముపాశ్రిత్య త్రిన్ లోకాన్ పాలయామ్యహం ॥ 7

విశ్వం వేవేష్టి వ్యాప్నో తీతి విష్ణుః. విష్వక్వ్యాప్తై, విశ్వం = సమస్తమును వేవేష్టి వ్యాప్నోతి = వ్యాపించి యుండువాడు, ఇతి = కనుక, విష్ణుః = విష్ణువు, విష్ణువందరిలోను నున్నాడు. శుద్ధసాత్విక ప్రకృతివలన బ్రహ్మము తెలిసిన తనము కలుగును. మలిన సాత్విక ప్రకృతివలన తెలియని తనము కలుగును. బ్రహ్మకారవృత్తి తెలిసినతనమగు మాయ, అనాత్మాకార వృత్తి తెలియనితనమగు నవిద్య. మాయతోకూడిన యీశ్వరత్వమే తెలిసిన విష్ణువు, అహం + శుద్ధసాత్విక ప్రకృతితోకూడి శబల బ్రహ్మస్థానమగు తురీయముతో కూడిన ఈశ్వరతత్త్వమగు విష్ణువునగు నేను, గీతాశ్రయః = గీతకు ప్రాపుగా, తిష్ఠామి = ఆగియున్నాను. మాయనుబట్టి శుద్ధబ్రహ్మమును శబల బ్రహ్మమనవలసి వచ్చినది. తానులేని స్థలము కొంచెమైనను లేదు కనుక దేవుడు కదలడు. సర్వవ్యాపక వస్తువు కనుక చలింపడు. కదలక స్థిరముగా దేవుడున్నాడు. బ్రహ్మకారవృత్తి బ్రహ్మమున లీనమగు చుండును. ఆ బ్రహ్మము

నుండియే బహిర్ముఖమై వెలువడు చుండును. కనుక దేవునిలో లీనమగుటకు ప్రయాణముచేయు బ్రహ్మకారవృత్తి యనబడు గీతకు నాధారము శబలబ్రహ్మ స్వరూపియగు విష్ణువు; అధిష్ఠానము శుద్ధ బ్రహ్మము. గృహాంతీతి గృహం, గ్రహ ఉపాదానే, గృహాంతీతి = గ్రహించునది, ఇతి = కనుక, గృహం = గృహము, బహిర్ముఖవృత్తికి విషయము పరాక్, కనుక బహిర్ముఖవృత్తులతో నెవడును బ్రహ్మమును గ్రహింపలేడు, అంతర్ముఖవృత్తికి విషయము ప్రత్యక్, అంతర్ముఖవృత్తితో మాత్రమే గ్రహింపదగినది ప్రత్యగాత్మ, పరమాత్మ. బ్రహ్మము కనుక బ్రహ్మమును గ్రహించు నంతర్ముఖవృత్తియే విష్ణువున కుత్తమమైన గృహము.

మే చ = నాకును, గీతా = గీత. ఉత్తమం = అతిశయేన ఉత్కృష్ట ముత్తమం, అతిశయేన = మిక్కిలి, ఉత్కృష్టము = శ్రేష్ఠము, ఉత్తమం = మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైన, గృహం = గృహము, కేవల బ్రహ్మము చైతన్యము, కేవల ప్రకృతి జడము. ఇవి యొక్కొక్కటి యేమియు చేయలేవు. శుద్ధ సాత్విక వృత్తితో బ్రహ్మము జ్ఞేయముకాగా బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగును, గీతాజ్ఞానం = ఇట్టి బ్రహ్మకారవృత్తితో నేర్పడిన గీతా జ్ఞానమును, ఉపాశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, త్రీన్ లోకాన్ = మూడు లోకములను, స్థూల శరీర మున్నంతకాలమే భూలోక సంబంధము. స్థూలశరీరము యోగనిద్రలో నూడిపోయినప్పుడును, మరణించి నప్పుడును భూలోక సంబంధమేలేదు. కనుక స్థూలమున నాపోస్థానమున భూలోకము చెప్పవలయును. సూక్ష్మ శరీరము దేవునిలో లీనమైనచో వృత్తులును సంస్కారములును కడుగబడును. దేవునందు సూక్ష్మశరీర లీనమేర్పడినచో స్వర్గలోక సంబంధమునులేదు. స్థూలసూక్ష్మములతోనే భూలోక స్వర్గలోకముల సంబంధము. బ్రహ్మైక్య సమాధిలో స్థూల సూక్ష్మము లూడిపోవును. కనుక నాకాశస్థానమున స్వర్గలోకము చెప్పవలయును. పతంత్యస్మిన్నితి పాతాళం, పత్తేగతౌ, అస్మిన్ = దీనియందు, పతంతి = పడుదురు, ఇతి = కనుక, పాతాళం = పాతాళము,

సంకల్ప ప్రవాహము లెక్కువగు కొలదియు అవరణమనెడు అధోగతిలో పడిపోదుము. సంకల్పములు నశించుకొలదియు అంతర్ముఖవృత్తి ఏర్పడి, అవరణ భంగమగుచు, బ్రహ్మకారవృత్తిచే నుద్ధార మగుదుము. కారణశరీరమున మునుగుటే పాతాళమున పడిపోవుట. కనుక కారణ శరీరస్థానమగు అగ్నిస్థానమున పాతాళలోకము చెప్పవలయును. గురుసూటిలో శ్రద్ధగా నిలుచుట యనెడు గీతవలన బ్రహ్మము జ్ఞేయముకాగా కలిగిన బ్రహ్మజ్ఞానము నాశ్రయించి, స్థూలసూక్ష్మ కారణములనెడు మర్త్య స్వర్గ పాతాళ లోకములను, పాలయామి = పాలించుచున్నాను. ఎవరైననుసరే యిట్టి బ్రహ్మ జ్ఞానముచే దేహాత్రయమును జక్కిని మార్గమున నడిపించి రక్షణబొందుదురు, “గీతకు ప్రాపుగా నాగి యున్నాను. మిక్కిలి శ్రేష్ఠముగా నన్ను గ్రహించునది గీతయే. గీతాజ్ఞానముచే త్రిలోకపాలన చేయుచున్నా”నని విష్ణువు చెప్పెను.

శ్లో॥ గీతా మే పరమా విద్యా బ్రహ్మరూపాన సంశయః ।

అర్థమాత్రాక్షరా నిత్యా స్వనిర్వాచ్య పదాత్మికా ॥

8

గీతా = గీత, మే = నాయొక్క పరమా = ఉత్కృష్టమైన, విద్యా = విద్య, వేదవేదాంగము లపరావిద్య యనియు, బ్రహ్మమును పొందించెడు నంతర్ముఖవృత్తి మాత్రమే పరావిద్యయనియు ముండకోపనిషత్తు నందున్నది. విష్ణు దేవుని యుత్కృష్టమైన విద్య గీత, బ్రహ్మరూపా = ఇగ్గీత బ్రహ్మస్వరూపమే, నసంశయః = సందేహమే లేదు. అంతర్ముఖవృత్తితో ప్రయాణము చేసితిమేని దేవునందు క్రమక్రమముగా లీనమగుదుము. దేవునిగానే మనలజేయు నిగ్గీతయే బ్రహ్మస్వరూపిణియని యిందువలన చెప్పబడినది. అర్థమాత్ర + అక్షరా = అ, ఇ, ఉ ఇట్టి ప్రాస్వముల నొక్కొక్క దానిని పలుకుటకు బట్టెడు కాలము మాత్ర, ఇక్కాలములోని సగమున కర్థమాత్రయని పేరు. అ + ఉ = ఓ, ఈ ‘ఓ’ దీర్ఘము నింకొక యర్థమాత్ర

కాలమును పొడిగించి పలుకవలయును, ఇమ్మర్మ మెఱుగనివారు సుమారు నూరు మాత్రల కాలము వఱకు బొడిగించి ఓం అని పలుకుచున్నారు, అ = స్థూలము, జాగ్రదవస్థ, విశ్వుడు విరాట్, ఓత, పృథివి, ఆపోస్థానము, బ్రహ్మపీఠము, ఉ = సూక్ష్మము. స్వప్నావస్థ, తైజసుడు, హిరణ్యగర్భుడు, అనుజ్ఞాత, జలము, ఆకాశస్థానము, విష్ణుపీఠము. మ్ = కారణము, సుషుప్తి, ప్రాజ్ఞుడు, అవ్యాకృతుడు, అనుజ్ఞయిక రసుడు, అగ్ని, అగ్నిస్థానము, రుద్రపీఠము. అర్థమాతృక = మహాకారణము, తురీయము, కూటస్థుడు, పరబ్రహ్మ, శబలబ్రహ్మము, వాయువు, పృథివీ స్థానము. ప్రణవాతీతము = కైవల్యము, తురీయాతీతము, ప్రత్యగాత్మ, పరమాత్మ, బ్రహ్మము, ఆకాశము, వాయుస్థానము. తురీయపథమున విహరించు బ్రహ్మకార వృత్తియే అర్థమాతృక స్వరూపియైన గీత.

అక్షరా = నశింపనిదియు, నిత్యా = చరించునప్పుడు దేవుని స్ఫర్శించియే తిరుగుచు, నిలిచినపుడు దేవునందే లీనమగుచు నున్నందున శాశ్వతమైనది గీత. దేవుడున్నంతకాలము నిగ్గీత యుండును. స్వ = విషయము = బ్రహ్మము. స్వాశ్రయ స్వవిషయము బ్రహ్మమే, అంతఃకరణ వృత్తులన్నియు బ్రహ్మమునే విషయము చేయునని విచార సాగరమున నున్నది. నాల్గవ సోపానము ననుభవించు వారివిషయము నెఱుంగుదురు. స్వ = బ్రహ్మమును, నిర్వాచ్య = అర్థవివరణము చేసి చెప్పదగిన, పద = స్థానమే, ఆత్మికా = స్వరూపము గలది. కైవల్యమే గాయత్రి నిలుచుచోటు. కైవల్య పదస్థులు మాత్రమే బ్రహ్మమును విశదముగా తెలిసికొని తెలియజేయగలరు. గాయత్రి యనబడు గీతా ద్వారమున కైవల్య పదమునొంది యియ్యనుభవబలముచే 'స్వ' అనబడు నక్షరమున కర్థవివరణము చేసి తెలిసికొని తెలియ చేయుదురు. కనుక 'స్వనిర్వాచ్య పదాత్మికా' గీతా యైనది. ఉండునది బ్రహ్మమే ఆ బ్రహ్మము నవిద్య యావరించుటే యవిద్య విషయము చేయుట, బ్రహ్మమున కావరించిన

యావరణభంగ మొనరించుటే సువిద్య బ్రహ్మమును విషయము చేయుట. కనుక 'స్వ' అనగా బ్రహ్మమని ప్రకరణ గ్రంథములందున్నది.

శ్లో॥ చిదానందఘనే కృష్ణే నోక్తా స్వముఖ తోఽర్జునమ్ ।

వేదత్రయీ పరానంద తత్త్వార్థ జ్ఞాన మంజసా ॥

9

చిత్ + ఆనందఘనే + కృష్ణేన = చిదానందఘనుడైన కృష్ణునిచేత, స్వముఖతః = తనవాక్కు నుండి, అర్జునం = అర్జునుని గూర్చి, ఉక్తా = చెప్పబడినది. హస్తమస్తక యోగసమయమున; హస్తము నెఱుగునదేది? సంకల్పములున్నపుడు ప్రత్యగాత్మనే తెలివి యని చెప్పుదుము. ఈ తెలివియే హస్త మస్తక యోగము నెఱుంగును. తొలి కీలునందు శ్వాసయు సంకల్పములు నణగి తనలోని దేవుడు మాత్రమే మిగులును. ఇట్లంతర్యుభవృత్తిచే తనలోని దేవుని గుర్తించిన పిమ్మట రెండవ కీలు నిచ్చునపుడు హస్తమస్తక యోగమును గురువులు తెలిపెదరు. సంకల్పము లణగి నపుడున్న ప్రత్యగాత్మయే హస్తమస్తక యోగము నెఱుంగును. చైతన్యము తప్ప స్వయముగా తెలిసికొనునదేదియు లేదు. కనుక స్థూలదేహశ్వాస కుండలినీ సంకల్పమనోబుద్ధి జీవేశుల దాటినపుడున్న ప్రత్యగాత్మయే హస్తమస్తక యోగము నెఱుగునని గుర్తించినచో ప్రత్యగాత్మకు చిద్ధనమనియు, ఆనందఘనమనియు పేరువచ్చును. దట్టమైన చైతన్యము, పరిపూర్ణమైన యానందము స్వరూపముగాగల తనలోని దేవుడు చిద్ధనానందుడు. ఇట్టి కృష్ణునిచేత అర్జునునకు స్వయముగా చెప్పబడిన గీత. అర్జుత ఇత్యర్జునః, అర్జుఅర్జనే, అర్జ్యతే = అర్జింపబడునది. ఇతి = కనుక, అర్జునః = అర్జునుడు, స్థూలశరీరమే నేనని యభిమానించిన జీవుడు స్థూలశరీర సంబంధములైన గృహధనాదుల సంపాదింప యత్నించు చుండును. సూక్ష్మ శరీరము తానని యభిమానించు జీవుడు సూక్ష్మశరీరసంబంధమైన విద్యను, జ్ఞానమును, తపోధనాదుల సంపాదింప చూచును, స్థూలశరీరము

మరణించినచో, దీని ఆస్తులన్నియు ఇహలోకముననే నిలిచిపోవును. తన వెంట ఏదియు రాదు, స్థూల శరీరములెన్ని వచ్చినను, పోవుచుండినను సూక్ష్మశరీర మొక్కటే కనుక దీని అస్తి మన వెంట వచ్చును. దేవునిలో సూక్ష్మ శరీరము లీనమగుదాక సూక్ష్మశరీరపు టాస్తి మన వెంటనుండును. కనుక బుద్ధిమంతులు సూక్ష్మశరీరంపుటాస్తిని సంపాదించుకొనెదరు. ఇట్టి అస్తియైన తత్త్వజ్ఞానమును సంపాదించుకొనగోరు నర్జునుడనబడు జీవునిగూర్చి కృష్ణుడనబడు నీశ్వరత్వము బోధించును. పరానందః = మహాకారణమున తురీయము ద్వారమున తురీయాతీతము నందలి బ్రహ్మానందమే పరానందము. ఇట్టి పరానందము నొందుచున్న యంతర్ముఖవృత్తియే గీత.

ఋచ్యతే దేవః అనయేతి ఋక్, ఋచస్తుతౌ, అనయా = దీనిచేత, దేవః = దేవుడు. ఋచ్యతే = స్తోత్రము జేయబడును. తాననుభవించిన పరానందపు గొప్పతనము నితరులకు ఆపోస్థానమున బుద్ధిగా మాఱి వివరించి బోధించును. సృతి పాప మితి సామ. పోఅంతఃకర్మణి. పాపం = పాపమును, సృతి = నశింపజేయునది. ఇతి = కనుక సామ. పుణ్యపాప సముదాయములన్నియు కారణశరీరమున అగ్నిస్థానమున నుండును. పరానందము నొందినచో ఆనందమయ కోశమునందలి పాపములన్నియు కడుగబడును. కారణశరీరము లయమైనచో నేననెడు అహంకార మభిమానముతో కూడ నశించి శుద్ధ జీవత్వ మేర్పడును. ఇజ్యతే దేవః అనయేతియజుః యజదేవపూజాయాం, అనయా = దీనిచేత, దేవః = దేవుడు, ఇజ్యతే = పూజింపబడును, మంత్రమనగా అజపగాయత్రీ, ఈ హంసపై మనస్సును గూర్చుండబెట్టగా సత్యలోకమువైపు హంస తిరిగినపుడు మలినాంతఃకరణ మగు మనస్సు వికసించి శుద్ధాంతఃకరణమగు బుద్ధిగా పరిణమించి పుష్పమగును. ఇట్లు శ్వాసమానసములు మంత్రపుష్పమై దేవపూజ సలుపును, ఇట్టి పూజయే యజుర్వేదము. కనుక

అకాశస్థానమునందలి మానసమే దేవపూజకు హేతువుగా నున్నది. ఆ గీతయే బుద్ధ్యహంకార మానసములచే జలానలాకాశస్థానములందు ఋక్సామ యజుర్వేద స్వరూపి యగుచున్నది కనుకనే, వేదత్రయీ = మూడు వేదములే స్వరూపముగా కలది గీత యని విష్ణువు ధరకు చెప్పెను. అంజసా = శీఘ్రముగా, సత్యముగా నని రెండర్థములు. తత్ + త్వం = తత్త్వం = అదినీవు, యోగనిద్రలో స్థూలసూక్ష్మకారణ మహా కారణములు జడములై పడిపోవునపుడేది యున్నదో ఆ దేవుడే నీవు. ఇట్లు తత్త్వ + అర్థ తత్వంపదములనబడు కరణములకు విషయమైన పరమాత్మ ప్రత్యగాత్మల, జ్ఞానం = జ్ఞానమును, అంజసా = శీఘ్రముగా, సత్యముగా కలిగించునది గీత యని ధరకు విష్ణువు చెప్పెను. చిదానంద ఘనుడగు కృష్ణుచే దన వాక్కునుండి యర్జును గూర్చి మూడు వేదములే స్వరూపముగా కలిగి, పరమానందమగు తత్త్వవిషయ జ్ఞానమును సత్యముగా కలిగించునది గీత యని ధరకు విష్ణువు చెప్పెను. సీతారామాంజనేయ సంవాదము 2 అ - 35 వచనమున “వేదశాస్త్రంబులు నిశ్వాసంబులై యొప్పున్” భాగవతము 1 స్క 96 వచనమున “ఋగ్వేదాదికంబు నిశ్వాసంబుగా నొప్పి” భాగ 2-16 “వేదంబులు బ్రహ్మరంధ్రంబు” భాగ 8-624 “కంఠంబున సామాది సమస్త వేదంబులును” అని ప్రమాణము లనేకములున్నందున శ్వాసయే వేదములు. శ్వాసపై నిగా యుంచుటే వేదాధ్యయనము. ఇట్లు సోఽహంభావమున ఆత్మపూజజేయుచుండగా కలిగిన యనుభవములనే శ్రుతి స్మృతీతిహాస పురాణాదులందు నానావిధములుగా మన మహర్షులు వివరించి యున్నారు. బ్రహ్మ = వేదము, రణతి వాయునేతి రంధ్రం రణశబ్దే, వాయునా = వాయువుచేత, రణతి = మోయునది, రంధ్రం = రంధ్రము, మహాకారణము నందలి వాయువును, బ్రహ్మ అనబడు వేదమును ఆపోస్థానమున శబ్దించు బుద్ధియే బ్రహ్మరంధ్రము, సోఽహంభావమున కలిగిన యనుభవమును వేదవాయు సహాయమున బోధించు బుద్ధి

బ్రహ్మరంద్రము. అనుభవమునకు వచ్చు స్థానము మహాకారణము. అనుభవమును బోధించు స్థాన మాపోస్థానము “ఉదానః కంఠదేశస్థః” అని అమరము, అయ్యనుభవసిద్ధి కైవల్యస్థానమైన కంఠస్థానమున గలుగునని యిప్రమాణములు దృఢపఱచు చున్నవి. పృథివీ స్థానమున శబల బ్రహ్మమును, ఆపోస్థానమున శబ్దబ్రహ్మమును, వాయుస్థానమున శుద్ధబ్రహ్మమును గురువులు వివరింతురు.

శ్లో॥ యోఽష్టా దశ జపే నిత్యం నరో నిశ్చల మానసః ।

జ్ఞానసిద్ధిం స లభతే, తతో యాతి పరం పదం ॥ 10

నిశ్చలమానసః = చలతీతి చలం, చలకంపనే, చలతి = కదలునది, ఇతి = కనుక, చలం = కదలునది గనుక చలనము. కదలిక లేనిది నిశ్చలము. మనస్సు కదలుట యనగా ఏమైన అనుకొనుట, ఇదే సంకల్పము, సంకల్ప రాహిత్యమే నిశ్చలము. మనమెద్దానినైన అనుకొనుచుంటిమేని యెన్ని యుగములకుకూడ అనుకొనని నిశ్చలస్థితి యేర్పడదు. ఏమియు అనుకొనని మనస్సే నిశ్చల మానసము. అనుకొనుచుండేనేని చంచల మానసము. శ్లోకములనుగాని, మంత్రములనుగాని, మఱి యెవ్విషయములనేకాని అనుకొనుచున్న మనస్సు చంచల మనస్సు, నిశ్చల మానసః = సంకల్ప రహితమై, కదలిక లేనిదై, ఏమియు అనుకొననిదై యున్న మనస్సుగల, యః = ఏ, నరః = నరుడైనను, నిత్యం = సర్వదా, అష్టాదశ = పదునెనిమిదింటిని, జపేత్ = జపించునో, జపనం జపః జపవ్యక్తాయాం వాచి, వ్యక్తాయాం = స్పష్టమైన, వాచి = పలుకునందు, జప = జపమనెడు పదము వర్తించును. జపనం = స్పష్టమైన పలుకు, జపః = జపము, జపమనగా స్పష్టమైన పలుకు ‘వైఖరీ, మధ్యమా, పశ్యంతీ, పరా, యని వాక్కు నాలుగు విధములు’ “నిఖిల పురాణ వ్యాఖ్యాన వైఖరీ సమేతుడైన సూతుడు” అని భాగవతము. వ్యాఖ్యానము = అర్థ వివరణము

చేయుట, నిఖిల పురాణముల యర్థమును వివరించు వైఖరీ వాక్కుచే కూడు కొనిన సూతమహర్షి యని భావము. వైఖరి = వాక్యరూపమైన వాక్కు, వాక్యముల పలుకు వాక్కు మానవులకు మాత్రమే కలదు. పశుపక్ష్యాదులకు లేదు. అర్థ వివరణముజేయు పలుకుల పలుకవలయుననిన దండిగా వినియుండవలయును, చదువుకొనినను వినినట్లే. వాచక వాచ్యములను, లక్షణ లక్ష్యములను సరిగా గమనించునట్లు వినినవారికే వ్యాఖ్యాన వైఖరీ వాక్కు లభించును. పెద్దలచే విని, సద్బ్రంధముల జదివి అర్థగ్రహణము చేసికొను వాక్కు, మధ్యమ వాక్కు, వినిన యంశములన్నియు సూక్ష్మ శరీరమున జీర్ణమై నిలిచియుండును. సూక్ష్మ శరీరమున దృఢముగా నిలిచిన యంశములే స్థూల శరీర స్థానమగు ఆపోస్థానమునుండి వైఖరీ వాక్కుగా బుద్ధి ప్రవహింప జేయును.

సూక్ష్మ శరీర స్థానమగు ఆకాశ స్థానమునుండి మనస్సునకు మధ్యమ వాక్కు లభించు చుండును. ఇట్టి మనస్సే శ్రవణ గురుడైన శౌనకమహర్షి వైఖరీ వాక్కుల విని, పరీక్షించి పరిశీలించి యథార్థమును గుర్తించి, కనిపెట్టిన పశ్యంతీవాక్యే మనస్సున మధ్యమవాక్కుగా, బుద్ధియందు వైఖరీవాక్కుగా పరిణమించును; కారణ శరీరస్థానమగు అగ్నిస్థానమున అహంకారుడనబడు పరీక్షిత్తునకు పశ్యంతీవాక్కు లభించుచుండును. సూతనాంశముల గ్రహించుచు, పూర్వము గ్రహించిన యంశముల జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనుచు, అయ్యంశముల నాచరణ పూర్వకముగా అనుభవించుచు, అయ్యనుభవముల గుర్తుకు తెచ్చుకొని యెదుట తెలియదోచిన పిమ్మట మధ్యమ వైఖరీ వాక్కులుగా పరిణమించును, తెలియతోచుట పశ్యంతీవాక్, అనుభవ పూర్వకముగా గ్రహించి జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనునది పరావాక్. విని, కని, గ్రహించి, బ్రహ్మానందానుభవము నొందిన యంతర్ముఖ వృత్తితోగూడిన వృధీవీ స్థాన స్థితమగు చిత్తమే “భాగవతమును దెలియజేయగజాలు దీప”మైన శుకయోగి. మనోబుద్ధ్యహంకార చిత్తములు లీనమై, జీవేశ భావముల దాఁటి, బ్రహ్మమే

తాను, తానే బ్రహ్మమైన కైవల్యస్థితిలోనున్న శమీకమహర్షి ఇట్టి కైవల్యస్థిత శమీకునినుండి పుట్టిన “నర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ” వృత్తియగు దృఢాపరోక్షజ్ఞానమే శృంగిమహర్షి దృఢమైన పిమ్మట పరీక్షింప పనిలేదు కనుక శృంగిచే పరీక్షిస్తాశమయ్యెను. తక్షోతీతి తక్షకః, తక్షా తనూ కరణే, తక్షోతి = కృశముగా జేయువాడు, ఇతి = కనుక, తక్షకః = తక్షకుడు, మనోబుద్ధ్యహంకార చిత్తముల క్రమక్రమముగా నశింపజేయు బ్రహ్మైక్యమున కలుగు పరిస్థితియే తక్షకచర్య. నిశ్చలమానసః యః సరః నిత్యం అష్టాదశ జపేత్ = నిశ్చల మానసముగల యే నరుడైనను ఎల్లప్పుడును పదునెనిమిదింటిని జపించునో అని అర్థము. ఒకే మంత్రమునే అనుకొనిన దానినే అనుకొనుచుండుట జపమని గ్రహించిన వారున్నారు. అనుకొనుటే మనస్సును చలింపజేయుట. కనుక నిది నిశ్చలమానస జపము కాదు.

వైఖరీ మధ్యమా పశ్యంతీ వాక్కుల క్రమముగా దాటి పరావాక్కుగు తురీయమును కూడ నతిక్రమించు గురుకీలులో నిల్చుటే నిశ్చలమానస జపము. “బ్రహ్మ నిష్ఠలో కూర్చున్నది మొదలు లీనమగువఱకు చేయు ప్రయాణమే కర్మయోగము. లీనమైన పిమ్మట జ్ఞానయోగము. ప్రారంభము కర్మయోగము, పరిపక్వము జ్ఞానయోగము. భగవద్గీతలోని పదునెనిమిది అధ్యాయముల సారమిదియే. ఇక్కీలులో నుండుటే అష్టాదశ జపము.” ఈ నాలుగు వాక్కుల స్పష్టముగా గ్రహింపజేయు గురుకీలే అష్టాదశ జపము. ఇట్టి జపము నెల్లప్పుడు చేయు, సః = ఆతడు, జ్ఞానసిద్ధిం = జ్ఞానసిద్ధిని అనగా కైవల్యసిద్ధిని, లభతే = పొందుచున్నాడు. కర్మయోగ పరిపక్వమైన తురీయాతీతమగు కైవల్యమును యోగములో కూర్చున్న వెంటనే ఆలస్యములేకుండ నొందుటే జ్ఞానయోగసిద్ధి. తతః = ఈ జ్ఞానయోగసిద్ధి వలన, పరంపదం = మోక్షమును, యాతి = పొందుచున్నాడు, దర్భతో నేమి నొనర్చి, పోవునట్లుచేసి, ఇది నిలిచినచోటే మీ యాశ్రమమని బ్రహ్మ సనకాదులకు చూపించినాడు, నేమి శిథిలమైన చోటు నైమిశము.

హృదయాకాశమును చీల్చుకొనివచ్చు సంకల్ప ప్రవాహమే నేమి. ఇట్టి నేమి నిస్సంకల్పవృత్తితో నిలిచిపోవుచోటగు కైవల్యము నైమిశము. నమతి శబ్దాయతే గమనసమయే నేమిః ణము శబ్ద. గమనసమయే = గమన కాలమున, నమతి = శబ్దాయతే = శబ్దించునది, నేమిః = నేమి, లోపలనే అనుకొనుట, సంకల్పము. అనుట, పలుకు, ఇట్లు గమన సమయమున శబ్దించు మానసమే నేమి. ఇట్టి నేమియొక్క గమనము నిల్చిపోయిన కైవల్యమే నైమిశము. నేమి = చక్రమునకు బంధించిన ఇనుప కమ్మి.

శ్లో॥ పారేఽసమర్థ స్సంపూర్ణే తదర్థం పాఠ మాచరేత్ ।

తదా గోదానజం పుణ్యం లభితే నాత్ర సంతయః ॥ 11

సంపూర్ణేపారే = సంపూర్ణమైన పాఠమునందు, నిపఠనం పాఠః, పఠ వ్యక్తాయాంవాచి, నిపఠనం = స్పష్టముగాపలుకుట, పాఠ = పాఠము, సంపూర్ణముగా దెలిసి పలుకుటయందు, అసమర్థః = సమర్థుడు గానివాడు, తత్ = ఆ వైఖరీ మధ్యమా పశ్యంతీ పరావాక్కులలోను, పరావాగతీతమైన కైవల్యము కలిసి యియ్యైదింటిలో, అర్థం = సగమును, వైఖరీ మధ్యమా వాక్కులను దాటునట్లు, ఆచరేత్ = బ్రహ్మనిష్ఠ నాచరించునో, తదా = అప్పుడు, గోదానజం పుణ్యం = గోదానమువలన పుట్టిన పుణ్యమును. లభితే = పొందుచున్నాడు, అత్ర = ఇచ్చట, ఈ విషయమున, న సంతయః = అనుమానమేలేదు. ఈ బ్రహ్మనిష్ఠకు ధర్మమేఘ మను పేరు వేదాంత పంచదశి యందున్నది. బ్రహ్మనిష్ఠ పూర్తిగా కుదురకున్నను ఆచరించువారికి మహాపుణ్యము లభించునని భాగవతమున నున్నది. కొంత యాచరించినను ఈ ఆత్మధర్మము మహాభయమునుండి రక్షించునని గీత 2-40 లో నున్నది.

శ్లో॥ త్రిభాగం పఠమానస్తు, గంగాస్నానఫలం భవేత్ ।

షడంశం జపమానస్తు, సోమయాగఫలం భవేత్ ॥ 12

స్థూల శరీరమును, శ్వాసయును పంచభూతాత్మకములే. పదియంగుళముల పరిమితితో శ్వాస సంచరించుచుండును. బ్రహ్మనిష్ఠలో కూర్చున్నపుడు రెండంగుళములు తగ్గినచో పృథివీ పంచక కర్మేంద్రియ గోళకములును, ఇట్లే రెండు రెండంగుళములు తగ్గకొలది జలాగ్ని వాయ్వాకాశ పంచకములగు విషయ జ్ఞానేంద్రియ ప్రాణాది వాయు జ్ఞాతాద్యంతఃకరణ గోళకములు వరుసగా జడములగుచుండును. పిమ్మట మాత్రాస్పర్శములగు ప్రమాణ పంచక జ్ఞానేంద్రియములును, ప్రమలును జడములగును. పిదప కుండలినీశక్తియు, సంకల్పశక్తి సమన్విత మానసమును, బుద్ధియుచేరి పదునెనిమిదియు గీతా ప్రమాణమునకు భాగములైన అధ్యాయములు. శ్వాస సంబంధ పంచభూతములు, పంచ ప్రమాణములు, పంచప్రమలు, కుండలినీ శక్తి, మనసు, బుద్ధి చేరి పదునెనిమిది.

“పఠవ్యక్తాయాంవాచి జప వ్యక్తాయాంవాచి” అని యున్నందున నిప్పుదనెనిమిది యావరణముల భంగమొనర్చి, బ్రహ్మ పరోక్ష జ్ఞానమును గలిగించు ప్రయాణమే పఠనమును, జపమును అగుచున్నదని పరిశీలించినవారు గమనించియే తీరుదురు. త్రిభాగం = ఒకటి క్రింద మూడవ అంశమును, పఠమానస్తు = దేవుడు స్పష్టముగా తెలియు ప్రయాణము చేసినచో అనగా తమోగుణక పంచభూత జనిత పంచవింశతి గోళకములను, శ్రోత్రేంద్రియ ప్రమాణమును దాటగలిగినచో, గంగా స్నానఫలం = గంగలోని స్నానముచే లభించు ఫలము, భవేత్ = అగును. ఈ మాత్రపు స్థితిగలుగువఱకు గురుకీలులో నిలిచినచో గంగా స్నానమును ప్రతి దినమును చేసినట్లే. షట్ = అంశము = ఆఠవభాగమగు, జపమానస్తు = ఆవరణభంగ మొనర్చు అంతర్ముఖ వృత్తిలో నున్నచో, అనగా భూమ్యగ్ని జలపంచక గోళకముల దాటునంతసేపు గురుకీలులోనున్నచో, సోమయాగఫలం = సోమయాగము నొనర్చినంత ఫలము, భవేత్ = అగును.

శ్లో॥ ఏకాధ్యాయం తు యో నిత్యం పఠతే భక్తి సంయుతః ।

రుద్రలోక మవాప్నోతి గణో భూత్వా వసే చ్చిరం ॥ 13

యః = ఎవడైతే, భక్తి సంయుతః = భక్తితో గూడుకొనిన వాడై, నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, ఏక+ అధ్యాయంతు = ఒక అధ్యాయమును, పఠతే = “పఠవ్యక్తాయాం వాచి” అన్నట్లు, మొదటి అధ్యాయమగు పృథివీ పంచక కర్మేంద్రియ గోళకములు జడమై పడిపోవునంతసేపు గురుకీలులో నుండునో, సః = ఆతడు, గణః = రుద్రుని ప్రమథగణములలో నొక గణము, భూత్వా = అయి, రుద్రలోకం = రుద్రలోకమును, అవాప్నోతి = పొందుచున్నాడు, మఱియు; చిరం = చాలాకాలము, వసేత్ = రుద్రలోకమున వసించును. పది యంగుళముల పరిమితితో నాడెడు హంస యేనిమిదంగుళములు మాత్రమే యాడుచుండిన పృథివీపంచకమగు కర్మేంద్రియ గోళకచలన ముడిగిపోవును. అప్పుడు కర్మకాండ కఠీతుడగును. గుహ్యంపు చపలత్వ ముడిగి జితేంద్రియుడగును. ఇంతమట్టుకు నేకాగ్ర చిత్తమున గురుకీలునందుండెనేని రుద్రానుచరులలో తా నొకడై, చాలాకాలము రుద్రలోకమున వసించును.

శ్లో॥ అధ్యాయశ్లోక పాదం వా నిత్యం యః పఠతే నరః ।

స యాతి నరతాం యావ స్మనుకాలం వసుంధరే ॥ 14

యః = ఏ, నరః = నరుడైనను, అధ్యాయశ్లోకపాదంవా = అధ్యాయంపు శ్లోకములో నొక పాదమునైనను, నిత్యం పఠతే = ఎల్లప్పుడును “పఠవ్యక్తాయాంవాచి” అన్నట్లు పరావాక్కు స్పష్టమగుటకు గురుకీలకముల నాల్గింటిలో దేని నాచరించినను, సః = ఆతడు, వసుంధరే = భూమియందు, యావత్ = ఎంతకాలము, మనుకాలం = మనువుయొక్క కాలమగు డెబ్బది యొక్క మహాయుగముల వఱకు, నరతాం = మానవత్వమును, యాతి = పొందుచున్నాడు, సూక్ష్మ శరీరములో నిలిచియున్న సంస్కారమే

జన్మబీజముగా నున్నది. ఎట్టి విత్తనమో అట్టి వృక్షమెటులనో, అటులనే యెట్టి సంస్కారమో అట్టి జన్మమే లభించును. దేవునిలో లీనమగుటకు నాలుగు సోపానములున్నవి. ఏ సోపానమునైనను నవలంబించి భక్తితో కొంతసేపైనను బ్రహ్మనిష్ఠ యందుండెడు అలవాటుగల వ్యక్తి చాల యుగములు మానవత్వమునే పొందుచుండును. ఎందుకనగా దైవ సంబంధమైన సంస్కారము కొంచెముండినను, ఆ సంస్కార బలముచేత మానవత్వము నొందుచుండును. దైవసంస్కారము పశుపక్ష్యాదులలో లేదు. కనుక నీచయోనిజుడు కాదు. దైవ సంస్కార బలమున దైవత్వమును వృద్ధిచేసికొనుట కనుకూలముగా మానవత్వమునే పొందుచుండును. కనుక గురుకీలులో నిలిచి నిజమైన మంత్ర పుష్పమును దేవునకు సమర్పించు బ్రహ్మనిష్ఠయందు నిల్చి, అంతర్ముఖవృత్తియనబడు గీతాభ్యాసము నందఱును చేసి కృతార్థు లగుదురుగాక !

శ్లో॥ గీతాయా శ్లోకదశకం సప్తపంచ చతుష్టయం ।

ద్వి త్రి రేకం తదర్థం వా శ్లోకానాం యః పఠేన్నరః ॥ 15

శ్లో॥ చంద్రలోక మవాప్నోతి వర్షాణా మయుతం ధ్రువం ॥ 16

గీతాయాః = గీతయొక్క, శ్లోకానాం = శ్లోకములలో, శ్లోకదశకం = పది శ్లోకములను, సప్త = ఏడింటిని, పంచ = ఐడింటిని, చతుష్టయం = నాల్గింటిని, ద్వి = రెండింటిని, త్రి = మూడింటిని, ఏకం = ఒకదానినిగాని, తత్ అర్థంవా = ఆ శ్లోకము లోని సగమునకుగాని, యః నరః = ఏ నరుడైతే, పఠేత్ = పఠవ్యక్తాయాం వాచీ అను రీతిగా పఠించునో, సః = అతడు, వర్షాణాం = సంవత్సరముల యొక్క, ఆయుతం = పదివేలు, చంద్రలోకమును, అవాప్నోతి = పొందుచున్నాడు ధ్రువం = నిశ్చయము, చంద్రలోకం = పదివేల సంవత్సరములు నిశ్చయముగా చంద్రలోకమును పొందుచున్నాడని యర్థము. జ్ఞాన కరేంద్రియ గోళకముల పదింటినిగాని,

కర్మేంద్రియ ప్రాణ జిహ్వగోళకముల నేడింటిని గాని, కర్మేంద్రియ గోళకముల నైడింటినిగాని, పాయూపస్థపాదపాణుల నాల్గింటినిగాని, పాయు గుహ్య పాదగోళకముల మూడింటిని గాని, కేవల నరకద్వారమగు పాయుగోళకమునుగాని దాటువరకు ఎవడు గురుకీలులో నుండునో అతడు చంద్రలోకమున చాలాకాలముండును. దేవుని పేరునుగూడ నోటితోను, మనసులోను అనక, అనుకొనక యుండువాడును, భజనముకూడ చేయనివాడును, దైవమార్గమున బొత్తిగా ప్రవేశమే లేనివాడునునగు మానవునకు ప్రాణము పోవుటకు ముందుగా ప్రజలాతని చుట్టుమూగి 'నారాయణా' యను మనెదరు. అతడు పలుకడు. నారచూపించి "ఇదియేమి" అని యడుగగా 'పీచు' అనును. 'నార' అనికూడా పలుకడు. ఇట్టి జీవునకు మరణకాల మాసన్నమైనపుడు యమదూతల దర్శనమగును. అప్పుడతడు భయపడి గట్టిగా అఱచును. అట్టి భయముచేత పెద్ద మలము నల్లగా దుర్వాసనచేత పడును. 'దూతదర్శన మైనందున పెద్దమలము పడిన' దని చెప్పుకొనెదరు. కొందఱకు నోటినుండి మలము వచ్చును. ప్రాణము పోగానే పాయుద్వారమునుండి మలము వచ్చును. వీరందఱును నరకద్వారమున పోవువారే. పెద్ద మలము పడిన పిమ్మటగూడ నిరువది నాలుగు గంటల వఱకు ప్రాణముండును. ఇట్టి సూచనను కరుణాళువైన దేవుడిచ్చినను, ఆ కాలమును సద్వినియోగము చేసుకొని గురూపదేశము నొంది భాగవతములోని ఖట్వాంగునివలె ముక్తి నొందవచ్చును. ఇట్టి నరకమార్గమునుండి పాయుగోళకమును కొంతవఱకు బ్రహ్మనిష్ఠలో కూర్చుండి దాటినవారుకూడ చంద్రలోకము నొందెదరు. కనుక అందఱును ప్రతినిత్యము బ్రహ్మనిష్ఠ చేసికొనుచు జీవన్ముక్తులగుటకు యత్నింతురుగాక! పాయుగోళకమును కొంతవఱకైనను దాటుటే శ్లోకార్థ పఠనము.

శ్లో॥ గీతాపాఠ సమాయుక్తో మృతో మానుషతాం వ్రజేత్ | 16

గీతాపాఠ = 'పఠవ్యక్తాయాం వాచి' అన్నట్లు వైఖరీ మధ్యమా పశ్యంతీ పరావాక్కులు స్పష్టమగునట్లు వాగతీత శుద్ధ బ్రహ్మమే తాను, తానే బ్రహ్మము అయ్యెడి స్థితితో, సమాయుక్తః = కూడినవాడు, అమృతః = మరణ ధర్మమే లేనివాడును, అమానుషతాం = అమర్త్యత్వమును అనగా దేవత్వమును, వ్రజేత్ = పొందును. స్థూలశరీర మరణమే చావు అని భ్రమించినారు. ఈ స్థూలశరీరము పోయినను నింకొక శరీరము వచ్చును. కనుక నిది చావు కాదు. గీతాపాఠమైన అంతర్ముఖ వృత్తితో బ్రహ్మమే తానై యవిద్యను నశింప చేసికొని, యహంకార రహితమైనచో నిది సంపూర్ణమైన మరణము. ఇట్టి చావే మహాప్రళయము. ఇట్టి చావుతో చచ్చినవాడు మరల పుట్టడు. అమృత స్వరూపియు, దైవ స్వరూపియు నగుచున్నాడు.

శ్లో॥ గీతాభ్యాసం పునః కృత్వా లభతే ముక్తిముత్తమామ్ |

గీతే త్యుచ్చార సంయుక్తో మ్రియమాణో గతిం లభేత్ || 17

పునః = మరలమరల, గీతాభ్యాసం = అంతర్ముఖ వృత్తియైన గీత యొక్క అభ్యాసమును, కృత్వా = చేసి, ఉత్తమాంముక్తిం = శ్రేష్ఠమైన ముక్తిని, లభతే = పొందుచున్నాడు, గీతా + ఇతి = అంతర్ముఖ వృత్తియైన గీత అని, ఉచ్చార్యతేత్యజ్యత ఇతిఉచ్చారః చరగతౌ. ఉచ్చార్యతే = త్యజ్యతే = విడువ బడునది, ఇతి = కనుక, ఉచ్చారః = ఉచ్చారము, దేవునిలో లీనమగుచుండగా అనాత్మతోగూడ అంతర్ముఖవృత్తియు విడువబడును. కనుక, ఉచ్చార సంయుక్తః = విడుమరతో గూడినవాడై, అమ్రియమాణోగతిం = మరణ ధర్మమేలేని స్థితిని, మరణ ధర్మముగల యనాత్మనుండి విడుమరనొందినందున, మరణ ధర్మమేలేని బ్రహ్మ నిర్వాణమును, లభేత్ = పొందును.

శ్లో॥ గీతార్థ శ్రవణాసక్తో మహా పాపయుతోఽపి వా ।

వైకుంఠం సమవాప్నోతి విష్ణునా సహ మోదతే ॥ 18

“యుక్తివలన వేదాంత వాక్యముయొక్క తాత్పర్య నిశ్చయంబునకు శ్రవణమందురు” అని విచార సాగరము. 1 ఉపక్రమోపసంహారములయొక్క ఏకరూపత, 2. అభ్యాసము, 3. అపూర్వత, 4. ఫలము, 5. అర్థవాదము, 6 ఉపపత్తి = ఈ షల్లింగములకే యుక్తి అని అర్థము. యుక్తి వలన అనినను షల్లింగములవలన అనినను నొకటే - “జీవ బ్రహ్మముల అభేదమునకు సాధకములైన యుక్తులచేత అద్వితీయ బ్రహ్మచింతనమును మనన మందురు.” ప్రయత్నపూర్వకముగా కలిగెడు బ్రహ్మకారవృత్తి నిదిధ్యాసనము. నిదిధ్యాసన పరిపక్వమే సమాధి. అప్రయత్నముగా కలిగెడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమే సమాధి. గీతార్థ = గీతయనబడు అంతర్ముఖ వృత్తి యొక్క విషయమైన, ప్రత్యగాత్మను గుఱించి, శ్రవణ + షల్లింగము లనబడు యుక్తిచేత వేదాంతవాక్య తాత్పర్య నిశ్చయము చేయుటయందు, ఆసక్తః = ఆసక్తుడైనవాడు, వైకుంఠః + అవాప్నోతి = వైకుంఠము పొందుచున్నాడు, విష్ణునా + సహ = మహత్తత్వ స్వరూపియగు విష్ణువుతోగూడ, మోదతే = ఆనందము నొందుచున్నాడు.

శ్లో॥ గీతార్థం ధ్యాయతే నిత్యం కృత్వా కర్మాణి భూరిశః ।

జీవన్ముక్త స్సవిజ్ఞేయో దేహోఽస్తే పరమం పదమ్ ॥ 19

నిత్యం = ఎల్లప్పుడును, గీతార్థం = గీతయనబడు నంతర్ముఖవృత్తి యొక్క విషయమైన ప్రత్యగాత్మను, ధ్యాయతే = “ధ్యానం నిర్విషయం మనః” అన్నట్లు, బహిర్ముఖవృత్తి యొక్క విషయములు బొత్తిగాలేనట్లు బ్రహ్మమున లీనము నొందుచున్నాడో, సః = అతడు, భూరిశః = విస్తారముగా, కర్మాణి = కర్మలను, కృత్వా = చేసినప్పటికిని, దేహోఽస్తే = తురీయా తీతమున దేహాత్రయములు జడములై పడిపోవుచుండగా, పరమం పదం = మోక్షము నొందును. (సః = అతడు) జీవన్ముక్తః = జీవన్ముక్తుడని, విజ్ఞేయః = తెలియదగినవాడు.

శ్లో॥ గీతా మాశ్రిత్య బహవో భూభుజో జనకాదయః ।

నిర్ధూత కల్మషా లోకే గీతా యాతాః పరం పదమ్ ॥ 20

బహవః = అనేకులైన, భూభుజః = రాజులగు, జనకాదయః = జనక మహారాజులు, లోకే = లోకృదర్శనే = అనెడు దాతువును బట్టి దృశ్యమగు స్థూల సూక్ష్మ కారణాత్మక క్షేత్రమునందు, గీతామాశ్రిత్య = గీతాం = అంతర్ముఖ వృత్తి యనబడు గీతను, ఆశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, నిర్ధూతకల్మషాః = ఎగురగొట్టబడిన పాపములు గలవారై, గీతా పరం పదం = అంతర్ముఖవృత్తికి విషయమైన ప్రత్యగాత్మయే తానయ్యెడు కైవల్య స్థానమును, యాతాః = పొందిరి.

శ్లో॥ గీతాయాః పఠనం కృత్వా మాహాత్మ్యం నైవ యః పఠేత్ ।

వృథాపాఠో భవేత్తస్య శ్రమ ఏవ ఉదాహృతః ॥ 21

యః = ఎవడు, మాహాత్మ్యం + న + ఏవ = గీతయందలి గొప్పతనము లేకనే, గీతాయాః = గీతయొక్క పఠనం కృత్వా = చదువుటయను కార్యమును మాత్రమే సలుపుచు, పఠేత్ = చదువునో, తస్య = ఆతనియొక్క వృథాపాఠః = నిష్ప్రయోజనమైన పాఠము, శ్రమ ఏవభవేత్ = ఆయాసమే యగునని, ఉదాహృతః = చెప్పబడెను. గీత యనబడు అంతర్ముఖవృత్తి వలన ఉన్న దేవుని ఉన్నట్లును, లేని యనాత్మను లేనట్లును ననుభవించుటే గీత వలన లభించు గొప్పదనము. బ్రహ్మమే తాను, తానే బ్రహ్మమై, సంకల్పరహితమై, తనలోని దేవుడు కాని వన్నియు నూడిపోయి, దేవుడొక్కడే మిగిలి బ్రహ్మానందమున తన్మయత్వముచెంది జీవన్ముక్తుడగుటయే భగవద్గీతలోని గొప్పదనము. ఇట్టి గొప్పదనములేకనే యూరక గీతను చదివినచో నిష్ప్రయోజన మనియు వట్టి శ్రమయేయనియు భావము. ఇట్టి బ్రహ్మనుభవమునొందిన బ్రహ్మ సాక్షాత్కారవంతుడు గీతను చదివినచో తన యనుభవము దృఢమగునట్టి యర్థముల నిచ్చుచుండును. ఎంత చదివినను దేవునిలో మనస్సును లీనముజేయుటే గీతలోని గొప్పదనము. దేవునిలో లీనమై, దేవుడే తానై జీవన్ముక్తత్వము నందఱు నొందురు గాక!

శ్లో॥ ఏత న్మాహాత్మ్య సంయుక్తం గీతాభ్యాసం కరోతి యః ।

సతత్ఫల మవాప్నోతి దుర్లభాం గతి మాఘ్నయాత్ ॥ 22

ఏతత్ = ఈ, మాహాత్మ్య సంయుక్తం = గొప్పదనముతోగూడిన, గీతాభ్యాసం = అంతర్ముఖవృత్తియనబడు గీతయొక్క అభ్యాసమును, యః = ఎవడైతే, కరోతి = చేయునో, సః = అంతర్ముఖ వృత్తిని లభింపజేసెడు గురుకీలులో నిల్చిన యాతడు, తత్ఫలం = బ్రహ్మైక్యమువలన కలిగెడు ఆ ఫలమగు జీవన్ముక్తత్వమును, అవాప్నోతి = పొందుచున్నాడు, దుర్లభాం = దుర్లభమైన, గతిం = స్థితియగు మోక్షమును, ఆఘ్నయాత్ = పొందును, కనుక గురు కీలులో శ్రద్ధగా నిలిచి యంతర్ముఖ వృత్తిని సంపాదించుకొని, నిదిధ్యాసనవంతుడై, నిదిధ్యాసన పరిపక్వమైన సమాధి సిద్ధి నొంది, బ్రహ్మ సాక్షాత్కారము నొందుటే భగవద్గీతను అభ్యసించి సిద్ధి నొందుటయని గుర్తింపుడు.

సూత ఉవాచ :-

శ్లో॥ మాహాత్మ్యమే తద్గీతాయాః, మయాప్రోక్తం సనాతనమ్ ।

గీతాన్తే చ పరే ద్య స్తు, యదుక్తం తత్ఫలం లభేత్ ॥ 23

ఏతత్ = ఈ, గీతాయాః = గీతయనబడు అంతర్ముఖ వృత్తియొక్క, సనాతనం = అనాదియైన, మాహాత్మ్యం = గొప్పదనము, మయా = వైఖరీ వాక్స్వరూపి యగు బుద్ధియనబడు నాచేత, ప్రోక్తం = చెప్పబడెను, యస్తు = ఎవడైతే, గీతాన్తే చ = అంతర్ముఖవృత్తిలీనమైన స్థితియందు, పరేత్ = అవరణ భంగ మొనరించుకొనవలయును, ఇట్టి స్థితికి, యత్ = ఏ ఫలము, ఉక్తం = చెప్పబడెనో, తత్ = ఆ, ఫలం = ఫలమగు జీవన్ముక్తి, లభేత్ = పొందును.

ఇతి వరాహ పురాణే గీతా మాహాత్మ్యమ్. -

ఇది బ్రహ్మశ్రీ జగద్గురు వేదాంతం లక్ష్మణార్యులచే

టీకా తాత్పర్యములతో విరచితము.

